

A lepkeszárnyak.*)

— Az egyenlőségi eszme biológiájához. —

A szegény ember el se hiszi, hogy az Isten teremtette így a világot, hogy szegény ember is legyen, meg gazdag is. És jeles földinknek ama mondása, hogy „minek is van pénz a világon, vagy ha van, miért nincs?” — csak rövidre fogott kvintesszenciája egy egész hosszú bölcselkedésnek. Nem régiben, alig múlt száz esztendeje, gyökeresen belé is nyúlt az ember abba a furcsa rendbe, hogy gazdagok is vannak, meg szegények. Dr. Guillotin adta kezébe az *ultima ratio*-t és élt is vele, ahogy tőle tellett. De hiába! Ma meg mint valami ideál lebeg az államregények délibábjain az Egyenlőség, az egyenlőség bölcsesége szerint való megszüntetése a legörökebb emberi ellentéteknek. Az a bölcsesség! Milyen hamar elfelejti az ember, hogy csak egy bölcsesség van a világon: a teremtés bölcsesége. Igaz, hogy ez a bölcsesség, az Ő bölcsesége, a korunk nagy talánya, problémája.

De néha oly csodálatos, egyszerű képet ölt ez a bölcsesség.

Például egy lepkeszárnyon.

Úgy-e, ha színes játékát látod a pillangószárnyon rajzolt alakoknak, vonalaknak, görbéknek, foltoknak, szemeknek, a természetnek csak szeszélyes játékát véled látni. Nem is gondolnád,

*) E cikk szerzőnek *Zeitschrift für Zukunftsentwicklung* c. folyóiratában jelent meg. A szerk.

hogy azon a teremtés históriájának egy egész kis fejezete van leírva. Az örökkévalóság betűivel, s nem kell azt a föltevést forgatnod elmédben, hogy hátha vájjon, amit ez mesél, nem a képzelet szüleménye-e, mint az ember írott betűivel rótt mesék? El se kell hinned, ha én mesélem, hanem vizsgálád magad; és mentői tovább vizsgálod, te is csak mind csodásabb meséit olvasod belőle a valóságnak, az élet mesésen épült törvény-szerúségeinek.

Úgy-e a szárnyak színes hímpora a lehető legkisebb csekélység a te szemedben? Hogy az a por, a szárnyak sejtjeinek picis kiserkedt váladéka se volna mind egyrangú az Isten előtt, ki hinné? Hogy ott is előkelőek és kevésbé előkelőek, gazdagok és szegények volnának, hogy ott is a küzködés világa folyik, hogy ki kerüljön előbbre, ki szorul hátra, úgy-e alig elképzelhető?

Ép a lepkeszárnyon ennek az életnek bámulatos képe látszik. Ugyanaz folyik itt is, mint mindenütt, ahol Elet van. Csakhogy itt valami csodaszépen olvasható, ami egyebütt oly bonyolult, oly nehezen felismerhető. Ami egyebütt a legkomplicáltabb folyamat, az élet tömegében többé nem követhető viszontagság: mindaz itt egyetlen lapra rajzolódik, előtted kitarul. Életfolyamatoknak szemünk számára színtelen világa helyett, itt színes képek, rajzokba öltözik minden élet s világos, napsugaras csillogással mesél egyebütt rejtett dolgokat.

Egy aránylag fiatalon elhalt tudós, Eimer, akit Darwin után a legnagyobbak közt való emlegetni, a lepkeszárnyak rajzainak a tanulmányozására vetette magát. És pedig abból a célból, hogy valami rendet leljen abban, hogy mikép is keletkeznek itt módosulások. Az új tulajdonságok keletkezésének nagy kérdéséhez remélt itt tudást szerezni. Rövid életű állatkák; rövid időn számos nemzedékeiket lehet figyelemmel kísérni, s a fénykép-fölvételek minden módosításról határozott képet őriznek meg.

És Eimer évek hosszú során végzett lepketenyésztésénél azt tapasztalta, hogy a szárny lapjain módosulások, a rajzok s színfoltok eltolódásai mutatkoznak és pedig egész határozott rendben. A lepkeszárny szélén keletkezik valami rajz, színes folt vagy vonal és az a nemzedékek során mind húzódik beljebb, a szárny töve felé. Ilyen módon keletkezett keze alatt egyik lepkefajból egy másik, amelynek az átalakulása ott folyt le szeme előtt és fölvételek mutatták nemzedékről-nemzedékre a módosulást.

Mindig a szárny szélein keletkezett valami új tulajdonság és onnan növekedett befelé. Tökéletesen egybevágott ezzel a gyíkokon végzett tanulmánya, amidőn ezeken meg azt tapasztalta, hogy a gyík hátán mutatkozó rajzok is mindig a fark vége felől növekedtek mind előbbre.

Már most: mit mesél ez a különös tünemény? A szárnylapon is ugyanazt az életet kell elgondolnod, ami mindenütt folyik az eleven testben. A sejtek örökös módosulásoknak vannak kitéve. Minden új behatás valami csekélyke kis anyagi elváltozást idézhet elő bennök. Ezek közt az örökös módosulások közt támadhatnak olyanok, amelyek valaminő okból, legyen az ok bármi: a többi, a szomszédos sejtek munkájának, anyagcseréjének jobban megfelelnek. Valami olyan váladékot, terméket adnak, amely a többi sejtekkel való életfolyamatokat kedvezőbbé teszi, élénkíti. Nyomban élénkebb kémiai folyamatok indulnak meg ezekből, valamint ezekhez; élénkebb kémiai vonzások.

A mi társas életünkben is, mi emberek is folyton módosulunk. Mindnyájan naponta új gondolatokon, szándékokon rágódunk. Mennyi ostoba, haszontalan gondolat naponta! De ha valami gondolat, szándék, vagy épen annak megvalósult cselekvése, valami produktumunk valami hasznot hord magában a többiekre nézve, akikkel összeköttetésben állunk, úgy-e azonnal élénkebb lesz az összeköttetés, élénkebb vonzódások érvényesülnek?

Azok az „új tulajdonságok”! Mennyi gondot adtak természetbúvárló fejeknek. A nagy Darwin még azt mondta, hogy csak olyan új tulajdonságok keletkeznek, amik az életre hasznosak. A nagy apostolnak igaza volt, csak rosszul formulázta a dolgot.

Mert az csakugyan ismét valami természetfölötti hatalom közrejátszása volna, hogy ép csak a hasznos dolgokat választanák ki a teremtés, állatoknak, embereknek mennyei ajándéku. Ekkor jött a mester fényes tanítványa, mondván: — Bárminő új tulajdonság keletkezik, az kezdetben oly csekély dolog: egyetlen sejtnék egy parányi elváltozása. Ez még sem hasznot, sem kárt az állat szervezetére nem jelenthet. Egy utóbb leghasznosabbnak látszó új szerv is, keletkezése pillanatában hasznos még nem lehet.

Hanem nézzétek meg a lepkeszárnyaimat. Azon is keletkeznek, íme, mindenféle új tulajdonságok, amint hogy mindenféle rajz és új színfolt az. Kezdő pillanatukban egyetlen sejt

elváltozása. Honnan ered? Kétségtelenül valamely behatás folytán való módosulás. Amint hogy módosulások ekként mindenfélék keletkeznek, úgy amint mindenféle behatások támadnak. Már most a mindenféle módosulások közül némelyek gyarapodnak, növekednek. Melyek? A felelet a lepkeszárnyon van.

Amelyek beljebb húzódnak. Csak ezek oly módosulások, amelyek az állat életének háztartásába bekapcsolódtak. Hogy mi hasznuk van belőlük: ne is kutassuk. Lehet, hogy semmi egyéb, mint hogy ezek a sejtek olyan anyagokat szolgáltatnak a többinek az életfolyamata számára, amik alkalmasabbak nekik valami kémiai okból. A színek hímes játéka csak a mi optikánk.

A mester igazsága végső eredményében igazság. Csak nem formulázta még tökéletesen, amikor úgy mondta, hogy csak kedvező tulajdonságok keletkeznek.

Idáig Eimer.

Most építsünk ezen földi, emberi igazságot, de a teremtő igazsága, bölcsesége szerint valót.

Nemde naponta mennyi haszontalan gondolat, s közöttük egy-egy jó. A haszon nélkül valók ideig-óráig élnek, aztán szétfoszlanak. Ha gondolataink is színekben játszanának, talán rajtunk embereken is látszanék, hogy hogy terjed, növekszik ami azoknak is jó, akikkel együtt élünk. Színes foltocskák támadnának egy-egy jó gondolat, okos szándék, hasznos cselekvés körül. Mentől hasznosabb a többinek, annál jobban terjed az a szín, annál többen izgattatnak hasonló gondolat, szándék, cselekvéshez való módosulásra, színre. Egy bizonyos határig, amit az együttélők háztartási, gazdasági egyensúlya határoz meg.

Aztán látnók, hogy a hasznos gondolatnak, cselekvésnek egy-egy ilyen szivárványba átoptikázott foltja, amint növekszik és ahogy gyarapszik: úgy húzódik beljebb az életközösségbe. A cigány a falu szélén veti a vályogot, a tégláégető meg beljebb került a nagyváros életébe. Amaz törekeny, málló viskójának szűrkesége alatt vész el; emez meg száz és száz munkást takar a tetők vörös, sárga és füstölgő színfoltjai alatt.

De itt mégis bonyolultabb az, ami a lepkeszárnyon oly világos.

A lepkeszárnyon látod a pontot, hogy hová, merrefelé húzódnak a színes foltok: a szárnytő felé. Az az a pont, ahova minden élet egybekötődik és az a pont, ahonnan minden tápláltatik. Ott van az anyagiak forrása az egész szárnyásik számára, onnan jó a testtel való anyagcsere. Az a gyönyörű dolog a

lepkeszárnyon, hogy a sejtek egész társadalmi élete egy áttekinthető síkra és egyetlen pontra van vetítve.

Itt is, sok stréber hová tülekedik? Mind előbbre, mind beljebb: — az anyagiak bővebb forrásához, a szárnytőhöz. Mentől beljebb tolakszik, annál inkább olyanok tömegébe jut, akik már olyan munkát végeznek, ami aszerint vált mind fontosabbá a sejtvilág gazdasága számára, ahogy előbbre jutottak. Ép úgy, ahogy mi emberek is aszerint foglaljuk el helyünket az anyagiak forrásai körül, amennyire a világban való közreműködésünk fontos.

Hanem azért nehogy mindenki azt higgye, aki ma előkelő és az anyagiak bő forrásánál ül, hogy ő ugyanezen címen ép oly hasznos tagja is a társadalomnak.

Mert látod felebarátom, van valami, amit úgy hívnak a fiziológiában, hogy hipertrófia. Bizonyos beteges alapon túltengése keletkezik valamelyes sejtek táplálásának. Valamiképp anyagcsere-zavar támadt valahol, a rendes folyamatok fennakadtak, munka nem végződik, csak anyagok torlódnak fel. A test háztartása addig ameddig kibírja ezt, de mind veszteség az életműködésben.

A beteges rész növekszik ugyan, szinte pompásan hízik, de a test rovására. Munkát nem végez, de azért valamely egykor, tevékenységénél, szerepénél fogva elfoglalt helyén bő tápláláshoz jut, ami most nem válik munkává. Természetesen az ilyen helyeket a test fel akarja bontani, magából kiküszöbölni. És ha az ilyen test betegnek érzi magát, ne csudáid. Azt se csudáid, ha nem tudja, mi a baja, csak panaszkodik. Ha nagyon rosszul van, fáj a feje, megzavarodik az esze, félrebeszél és azt kiáltja:

— Egyenlőséget!

Ne kiálts rá, hogy fogja be a száját, mert ő attól ép oly kevéssé fog meggyógyulni, mint ahogy kiabálásával nem tudja megmondani, hogy tulajdonkép mi is a baj.

Itt hiába a kuruzslás, mert amint sejted, ennek fiziológiája van.

Bárki valami újat kezd, legyen abban a legokosabb és leghasznosabb igazság, abban a pillanatban, amikor az keletkezik, alig több a semminél. A helye ott van a lepkeszárny legszélén. Mentői beljebb akarna jutni, a bővebb tápláltatás mannáihoz, annál mélyebben fekvő szervezett, rendezett kölcsönös életviszonyokat befolyásol az ily dolog, amely életviszonyok ha változnak, zavar támad azok általános testi összefüggései

között. Ha valami új képesség támad közöttünk, úgy-e mily nagy bizalmatlansággal fogadjukjuk? Mennyire nem akarjuk megzavartatni a már egyszer meglevő rendet. Mentől feljebb megyünk a ranglétrán, annál nagyobb a konzervativizmus és annál jobban elzárkózunk minden új dologtól, mert hisz annál szélesebb összefüggésekbe kerül valami zavaró, módosító elem. Mindenkinek elébb szélről kell érvényesülni. A lepkeszárny szélein is a leg-egyszerűbbek még a viszonylatok a nagy test életforgalmával szemben. Ha ott valami módosulás támad és le nem törik, úgy csak néhány közvetlenül környező sejt izgattatik általa. De ha aztán ez az izgatás, ez a módosítás valami olyant hoz, ami érték abban a forgalomban, ami a színes sejtegyéneket egymással együttes életfolyamatokba kapcsolja: nyomban megindul az a vonzás is, amely mindazok részéről támad, akiknek az életműködésére előnyt jelenthet amaz új dolog, amelynek izgató hatása tovább hatott. Megindul a vonzás és magába vonja a lepkeszárny széléről a hasznos módosulást: beljebb kerül. Szükség van reá, táplálni kell azt az életműködést, amely hozza. Ez a sejt is, az a sejt is részesülni akar benne. Kiki annyit vehet át, annyit hasznosíthat belőle magának, amennyit érte adhat. Akik közelebb vannak a szárnytőhöz, azokhoz bővebb forrása folyik az anyagiaknak, azok többet is adhatnak, azok jobban vonzhatják és az értékes új tulajdonság azokhoz húzódik, mind közelebb a szárnytőhöz, mind előbbre az anyagiak bővebb forrásához; — mind stréberék, akár az ember!

Nemde áttekinthető a kép: így teremtette Isten az egyenlőséget.

És az egyenlőségért való tülekedés zaját ha hallod, megértheted most, hogy ott nem isteni dologért folyik a küzdelem. Nem vagyunk az Isten előtt egyenlők, amint hogy még a lepkeszárnyon sem egyenlők, még azok a színes porszemek sem „Érték” szerint.

„Érték”, a század nagy, új, ostromló ereje. A forradalom többé nem az „Egyenlőség” harca, hanem az „Érték” viaskodása az értéktelenség ellen.

Az érték viaskodása: mint egykoron a harci érték tülekedett előre, úgy ma a termelő érték.

Kinek mennyit ér a termelő értéke, annyit ér az ember. Nem ahogy önmaga becsüli fel, hanem ahogy a többiek közt érvényesülni tud. Érték a tudás, a művészet is, minden hasznos munka. De a te értéked legyen. Te légy az érték!

És ne valamely, az ördög — már nem is az Isten — tudja, hogy támadt vagyoni hipertrófia, amibe beléfészkelted magad.

Ezeket bontja ma egy egész világ. Szélről mind beljebb kerülnek.

Kinek mennyi a termelő értéke, annyit ér.

Ezen kezdődik az új élet, a jövő biblíája!

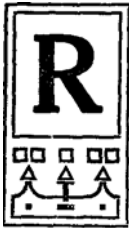
Az „Egyenlőség” csak a nyomor és gazdagság emberi viaskodása. Hogy mit akar a Teremtő: meséltek róla a lepke-szárnnyak.

Méray-Horváth Károly.

Szakszervezeti mozgalom és szociáldemokrácia.

Részint azok a konfliktusok, melyek újabb időben a szakszervezetek és a szociáldemokrata pártok között helyenként felmerültek, részint a szociálpolitikai irodalomnak a közelmúltban megjelent számos terméke ama viszonyra s e viszony történelmi kialakulásának tanulmányozására hívják fel a figyelmet, mely a munkásmozgalom kettős irányítója: a proletariátus gazdasági és politikai tevékenysége között fennáll.

E viszony tisztázása megköveteli mindenekelőtt azt, hogy az egységes munkásmozgalom e kettős áramlatának közös forrását felkutassuk, hogy azután további fejlődésmenetük irányát megállapíthassuk.

Azon törvényszerűségeknek, melyek a munkásságnak szakszervezetben és pártban való tömörülését megvilágítják, legtökéletesebben a *Kommunista kiáltvány* ad kifejezést, midőn rámutat arra a gazdasági háttérre, mely minden idők társadalmi küzdelmei mögött szemlélhető. E fejlődés leírása így hangzik: „Az ipar fejlődésével nemcsak, hogy elszaporodik a proletariátus, hanem nagyobb tömegekben tömörül is, ereje nő s ennek mindjobban tudatára ébred. Az érdekek, az életviszonyok a proletariátuson belül mindinkább kiegyenlítődnek ... az egyes munkás és egyes burzsoá közötti kollíziók mindinkább két osztály összeütközésé-

nek jellegét öltik fel. A munkások elkezdnek ezzel a burzsoák ellen koalíciókat alakítani*), egyesülnek munkabérük védelme érdekében, sőt tartós asszociációkat létesítenek, hogy alkalmi lázadások esetére elláthassák magukat . . . időnként győznek is a munkások, de csak átmenetileg; e harcok voltaképeni eredménye nem a közvetlen siker, hanem a munkásoknak mind nagyobb mérvű szervezkedése. . . És csak összekötésre van szükség, hogy a mindenütt egyforma jellegű helyi harcok, nemzeti harccá, osztályharccá központosuljanak.”

Látjuk tehát, hogy az osztályharcok közepette születnek az organizációk, a munkásság gazdasági jellegű egyesülései. Ámde „minden osztályharc politikai harc is egyszersmind”, mely a proletariátusnak osztályá váló szervezését elősegíti. Ezt az eredendő párhuzamosságot a politikai és szakszervezeti tevékenység között az osztályharc ténye adja meg. Megadja már akkor, amidőn külön politikai organizációról még nincs és nem is lehet szó. Amit tehát a *Kommunista kiáltvány* ténykép megállapít, az nem az a mesterkélt dualizmus, amelyről Bernstein beszél, midőn azt állítja, hogy „a Marx-féle elmélet, két áramlatot igyekezett egybefoglalni. A forradalmároktól átvette a munkások felszabadításának, mint politikai osztályharcnak felfogását, a szocialistáktól pedig a munkásemancipációnak gazdasági és társadalmi előfeltételeibe való behatolást. De ez az összefoglalás még nem jelentette az ellentét megszüntetését, sőt inkább egy kompromisszumot . . . És bármily fejlődésen ment is később keresztül Marx elmélete, alapján véve mindenkor megtartotta ezt a kompromisszum-, illetve dualizmus-jelleget.” **) Ez a felfogás az osztályharc-elméletet úgy tünteti fel, mint üres ideológiát, holott Marx csupán tényeket konstatált s azoknak reális kommentárját adta, ellenben Bernstein volt az, aki a dualizmust belemagyarázza az osztályharc-elméletbe. Kifejezésre jut ez különben abban is, hogy nagy mértékben kívánatosnak tartja egy önálló szakszervezeti teóriának a megalkotását, tehát nyilvánvalóan ő az, aki az életben organikusan összetartozó tényeket különválaszt és önálló jelenségekként tárgyal. (V. ö. *Sozialistische Monatshefte* 1906. évf. II. köt. 839. és köv. 1.)

Az a körülmény, hogy a közös alap pártra és szakszervezetre, politikai és gazdasági munkásmozgalomra nézve az osztály-

*) A ritkítások a cikkírótól valók.

**) Lásd: Bernstein: *Die Voraussetzungen des Socialismus etc.* 31. 1.

harc-elmélet által adva van, nem teszi ugyan a további elméleti megerősítést fölöslegessé, mert azokat a differenciákat, melyeket az osztályok küzdelmén belül a politikai és gazdasági mozgalom tekintetében az élet támaszt, a tudomány sem negligálhatja. De a tudomány ebbéli megállapításaiban nem is térhet el az élet által adott alaptól és így minden tudományos megállapításnak, mely a szakszervezetekre vonatkozik, a munkásmozgalom egységes alapjának, az osztályharcnak szemmeltartásával kell történnie.

Kétségtelen, hogy a szakszervezeti mozgalom terén a kérdéseknek egész seregével találkozunk, melyek a politikai mozgalomtól független elbírálást igényelnek (a bérmegállapítás rendszere, a bérkiszámítás módozatai stb.), de ezek miatt az ősforrástól, melyből mindkettő ered, eltávolodni, a szindikalizmusnak tett indokolatlan koncesszió volna, mert gazdasági és politikai osztályharc a fejlődés egész folyamán minduntalan át- meg áthatják egymást; a szakszervezetek egész struktúrája ép úgy bővelkedik politikai elemekben, mint ahogy a szociáldemokrácia is telítve van gazdasági motívumokkal. „A szakszervezetek célja ma és a belátható jövőben az, hogy őrkdjenek, hogy demokratikus renddé, demokratikus törvénné váljanak, s ez állapothoz eljutva, azt fentartsák” — mondja Bernstein, és e folyamatot a termelés jelenlegi anarchiájából kiindulva Légien ekkép jellemzi: „A szakszervezetek törekvéseikben odahatnak, hogy a termelés az abszolútizmustól az alkotmányossághoz s végre a demokráciához jusson.”

A gazdasági demokratizálódás e folyamata époly szükség-szerű párhuzamosságot tüntet föl a politikai demokratizálódással mint ahogy a gazdasági manchesterizmus karöltve haladt a politikai *laissez faire*-t érvényre juttató liberalizmussal.

Az egységes fejlődés ezen törvényei alapján kell szemlél-nünk szakszervezetnek és szociáldemokráciának viszonyát, soha-sem feledkezve meg arról, hogy egyik sincs a másik kedvéért, hanem mindkettő történelmileg képződött és egybefonódott lánc-szeme egyazon folyamatnak, melynek hivatása a fejlődést oly irányba bekapcsolni, mely egy osztályharc- és kizsákmányolástól ment társadalom alapjait veti meg.

Igazolva látjuk e felfogást, ha közelebről szemügyre vesszük azt a tényezőt, melyre mint végső okra az osztályharc visszavezetendő, a jelenkori gazdasági és jogrend alapvető fak-torát: a kapitalista tulajdoni rendet.

Mint minden tulajdoni rend, így a jelenkori is, két forrásból táplálkozik: a termelés módjából és a jövedelemelosztás mikéntjéből. Előbbi kiválólag gazdasági, utóbbi egyszerűen jogi, politikai természetű kérdés. A tulajdoni rendet a gazdasági rend létesíti, a jogrend védi, támogatja. A kettő együttvéve adja a társadalom ez alapvető intézményét és adta mindaddig azt a kizsákmányolási alapot, mely ellen a világtörténelmen végig az osztályharcok irányultak.

A modern proletárosztályharc is e két irányban ható kizsákmányolási alap ellen irányul: a kapitalista termelés és a magántulajdoni jövedelemelosztás ellen, szükséges tehát, hogy ezekhez alkalmazza fegyvernemeit is s így válik a munkásság egységes osztályharca a jelenkori termelési rend ellen irányuló s a jövőt előkészítő szakszervezeti és a magántulajdoni jogrendet közvetlenül célbavevő, egy helyesebb jövedelemelosztást biztosító és politikailag lehetővé tevő küzdelemmé.

A szakszervezetek említett hivatását York már a munkáspárt 1870-iki kongresszusán hangoztatja: *) „A szakszervezeteknek — úgy mond — nemcsak az a hivatásuk van, hogy balesetekkel szemben biztosítsák a munkásokat és magasabb béreket érjenek el számukra, hanem az a magas missziójuk is, hogy őket szellemileg fejlesszék, őket iskolázzák, szervezzék és előkészítsék a termelő szövetkezetekre. Politikai céljuk is van és ez az, hogy befolyást nyerjenek a törvényhozásra s ennek segítségével tegyék lehetővé a munkaidő leszállítását stb.” Még inkább kifejezésre jut a szakszervezeteknek, mint a jövő termelési rend előkészítőjének gondolata Hillmannnál, aki szerint „a szakszervezetek organizációját nemcsak hogy elismerni lesz kénytelen az államhatalom, hanem a szervezet e formáját is kénytelen lesz az állami és községi élet egészére kiterjeszteni.” **) Szerinte a jövő társadalom legfontosabb teendője a termelés és fogyasztás szabályozása lesz, melyet a politikai diktatúra önmagától, pusztán hatalmi szavával és hivatalnokai segítségével nem végezhet el. Ha a szakszervezetek képviselői mint előkészítő és végrehajtó szervek ezen probléma megoldásánál résztvesznek, meg lesz adva a lehetőség, hogy a termelésre és fogyasztásra vonatkozólag tüzetes ismereteket szerezzenek, melyek alapján lehetséges lesz

*) Lásd Kampffmeyer: *Wandlungen in der Theorie and Taktik der Sozialdemokratie* 90. l. 511

**) Idézve Kampffmeyer említett munkájában 91. és köv. l.

törvényes intézkedéseket hozni. Ezek végrehajtásánál azonban ismét nélkülözhetetlenek az organizált szakszervezetek, melyek a szükséges évi össztermelést az egyes fennálló és újjólag alakítandó vállalatok, üzletek között szét fogják osztani s minden üzletnél a kellő számú munkást elhelyezni.

Hillmannak e fejtegetéseiből egyszerismind kiderül az, hogy minő jelentősége van a szakszervezkedésnek a gazdasági termelést átalakító hatása folytán a jövő kultúrájára. A mai társadalmi rend megváltoztatására irányuló e tudatos törekvés s a jövő gazdasági struktúrájának előkészítésére irányuló ez az energikus szervezkedés különbözteti meg épen a modern munkásmozgalmat minden eddigi osztályharctól s ez által válik a proletariátus a jövő kultúrájának előharcosává.

Ámde e program megvalósításához nélkülözhetetlen a jövedelemeloszlás megváltozása is a termelőeszközök kollektíválása útján. Erre pedig politikai tevékenység nélkül nincs mód. S a munkásság ezen küzdelmének folytatására s a szakszervezetivel való összhangba hozatalára van hivatva a politikai mozgalom: a szociáldemokrácia, mint önálló munkáspárt, mely Kautsky szerint a proletariátus szervezésének zárókövét képezi.

A szociáldemokrácia említett szerepének a jövedelemeloszlás megváltoztatása tekintetében elméleti igazolását látjuk Mengernél: „A szocializmus — úgymond a *Neue Staatslehre* c. művében (95. 1.) — túlnyomóan a szétosztás problémája . . . s ha a mai tulajdoni rend és a szocialista szétosztási rendszerek közötti ellentétet keressük, úgy ezt általában akképen határozhatjuk meg, hogy amaz főleg természetszerű, emez túlnyomóan öntudatos jog . . . A vagyonzajoknak ez az átvitele az egyesről egy szűkebb vagy tágabb közösségre a szocialista program jellegzetes pontjának tekinthető, mely által az lényegileg különbözik a puszta reformpártoktól, melyek a hagyományos jogrendet az alapok fentartásával csupán javítani akarják.”

Ez a tendenciája a szociáldemokráciának: a jövedelemeloszlás kvalitatív átalakítása épen olyan forradalmi program, mint a gazdasági termelés megváltoztatására irányuló. E tekintetben sem áll meg tehát Bernstein azon véleménye, hogy a politikai osztályharc ideáját a forradalmárok, a gazdasági osztályharcét pedig a szocialisták adták volna Marxnak, igen nehéz lévén egyébként is a szocialista és a forradalmár között határokat vonni. Ép oly kevésbé lehet mereven állítani, hogy az

egyik a rombolásra, a másik az építésre irányul. Mind a két irány rombolja a mai társadalmat és építi a jövőt.

De nem csupán elméleti érvekkel támogathatjuk álláspontunkat a szakszervezeti mozgalom és a szociáldemokrácia említett hivatása és ebből folyó párhuzamos fejlődésmenete tekintetében, hanem erre utal az a tendencia is, melyet a szocialista taktika a különböző országokban követ. Az elmúlt év szocialista pártgyűléseinek kiemelkedő pontja volt a párt és szakszervezet viszonyának kérdése és a hangulat túlnyomóan az együttműködés mellett volt s a közeledési tendencia azon országokban, amelyekben taktikai kérdésekben szembenállottak, vagy egymástól függetlenül működtek, félreismerhetetlen. Ezt a közeledést Kautsky úgy jellemzi, mint olyant, mely a politika felé történik. És valóban, ha figyelemmel kísérjük a munkásmozgalom fejlődésének történetét, konstatálnunk kell, hogy az eredetileg gazdaságilag organizálódó munkásság az osztályharc politikai jellegét még nem ismerte föl s csak a fejlődés magasabb fokán törekszik oly intézményi biztosítékokra, amelyek a jövedelem egyenletesebb eloszlását szabályozzák. Eleinte a szakszervezetek képviselik ezt a programot is, s a differenciálatlan egység e stádiumában tekintik a szakszervezetek legfőbb feladatuknak a munkabérek emelését, s csak a politikai mozgalom térfoglalásával domborodik ki a szakszervezetek tevékenysége a termelés, a szociáldemokráciáé a jövedelemeloszlás megváltoztatása tekintetében. A politikai organizáció erősödése azonban nemcsak erre a munkamegosztásra vezet az egységes munkásmozgalmon belül, hanem egyúttal hordozójává válik a munkásság egységes törekvéseinek. Az eredetileg predomináló szakszervezet e fejlődés folyamán úgy jelenik meg, mint az általános szociális emancipációs küzdelem egy szerve, még pedig annál jelentékenyebb szerve, minél kevésbé juttat szeparatistikus tendenciákat kifejezésre. „A harci terrénumok száma — mint Kautsky mondja*) — mindinkább növekszik, melyeken siker csak párt és szakszervezet együttműködése által érhető el, ezen terrénumok azonban kiválóképen politikai természetűek, úgy, hogy az azokon való vezetőszerp a pártnak kell, hogy jusson. Ez pedig korántsem jelenti a szakszervezetek degradálását, sőt fontosságuk ez által csak növekszik. Egyike ez azon eseteknek, amidőn egy szerv mint egy nagy egész része jobban fejlődik, fontosabb lesz, mint aminő elszigetelt test gyanánt lenne.”

*) *Neue Zeit* 1906. évf. II. köt. a mannheimi kongresszusról szóló cikkében.

Amennyire nem jelenti ez a szempont a politikai elvnek túltengését a munkásmozgalom terén, annyira találó kritikája egyúttal a merev szindikalista antiparlamentarizmusnak, mely voltaképpen a vázolt történeti fejlődés reakciójának tekinthető. Visszahatásnak azon szükségszerű folyamattal szemben, mely a fejlődés bizonyos fokán a szociáldemokráciát állítja a munkásmozgalom élére és teszi annak reprezentálójává.

Természetes ilyenformán, hogy amidőn a szindikalizmus az antimilitarizmus és közvetlen cselekvés programjával specializálódik a proletármozgalom egységes törekvéseivel szemben, nem tesz egyebet, mint azt, hogy ami a szociáldemokrácia jegyében szervezett munkásmozgalom szempontjából a taktika kérdése, azt ő elvé emeli és épen mert minden politikát perhorreszkál, mert programja nincs egy tudományos rendszeren felépítve, majd az utópisztikus anarchia Szkillája, majd a polgári ideológiává süllyedt szabadságeszmény Karibdisze fenyegeti elnyeléssel.

Párt és szakszervezet történetére és viszonyára nagyjelentőségű momentum, hogy mint organizáció a szakszervezetek voltak a munkásmozgalom elsődleges nyilvánulásai, a politikai momentum pedig eleinte csak mintegy kísérő jelenség szerepelt, melynek tudatossá válását és organikus megjelenését minduntalan megakadályozza a munkások egymás közötti versenye. De mihamar kifejlődik és oly hatalmassá válik, hogy ideiglenesen háttérbe szorít minden másnemű munkástörekvést. Ezek a politikai sikerek bizonyos egyoldalú álláspontot eredményeztek a parlamentáris tevékenység tekintetében, melyben csak a legújabb idők eseményei, főleg pedig a politikai tömegsztrájk kérdésének belejátszódása hoztak létre változásokat. A politikai tömegsztrájk körül tömörültek a szociális kérdéssel foglalkozó összes árnyalatok s e taktikai kérdés az, mely a túlzott parlamentarizmus és az izolált szakszervezeti törekvések között harmóniát létesített.

A politikai mozgalom e fejlődése közepette is annak reális háttérét a szakszervezetek alkották, az organizációnak ez az alapformája, melyre a tudományos szocializmus legkiválóbb képviselői is mint alapvető formációra mindenkor a legnagyobb súlyt fektetik. Így Engels minduntalan arra utal, hogy a szakszervezeti mozgalom fellendülése az, amitől a munkástömegek tömörítése és felvilágosítása várható.

„Mindenütt az a módszer érvényesül — mondja Maurenbrecher is *) — melyet a munkásmozgalom ezen első vezetői indít-

*) *Die Neue Gesellschaft* II. évf. III. köt. 64. L

ványoztak; mindenütt azon múlik, hogy a tömegeket megnyerjék, nem elméleti fejtegetések és elméleti programok, hanem a pillanatnyilag sürgető és a tömegeket mozgató kérdésekhez való csatlakozás által, de ezen hétköznapi munka fölött mindenütt ott lebeg az a nagy bizodalom, hogy előbb-utóbb, ha a tömegek valamely részletkérdés érdekében imitt-amott megmozdulnak, előbb-utóbb önmaguktól is az osztálytudatra és a politikai hatalom meghódításának ösztönére fogja őket utalni a tények logikája.”

Természetes, hogy addig, amíg a munkásság mint önálló politikai párt szervezve nincs, a szakszervezetek, mint olyanok legjobban akkor képviselik a munkásság érdekeit, ha minden politikai állásfoglalástól tartózkodnak; csak így végezhetik a nivellálás, az osztálytudatra ébresztés munkáját s csak így képezi a szakszervezet azt az iskolát, amelyen keresztül a munkás politikai állásfoglalása is ezen felismert osztályhelyzetének megfelelő lesz. Ennek az elvnek ad kifejezést az 1872-iki német szakszervezeti kongresszus azon határozata, mely szerint „annak mérlegelésével, hogy a tőke hatalma az összes munkásokat, legyenek azok bár konzervatívok, liberálisok vagy szocialisták, egyaránt elnyomja és kizsákmányolja, kijelenti a kongresszus mikép a munkásoknak szent kötelessége, hogy minden pártviszállyal félretéve, egy egységes szakszervezet semleges területén teremtsék meg az előfeltételeit oly eredményes hatalmas ellenállásnak, mely fenyegetett existenciáját biztosítsa és osztályhelyzetének javítását kiküzdje.” És így ha bizonyos politikai állásfoglalások elöl a szakszervezetek nem zárkozhatnak is el, úgy ezek nem lehetnek a szakszervezetek céljai s szabály szerint alakulásukban és működésükben a politikai momentumok kell, hogy háttérbe szoruljanak a gazdaságiakkal szemben.

Amaz ellentétekkel szemben, melyek időről-időre párt és szakszervezet között felmerülnek, mint Parvus mondja „legjobb szer a két organizációt egy közös akcióra egyesíteni s őket közös feladataikra a munkásosztály érdekeiért folytatott harcban figyelmeztetni.” (*Handelskrisis und Gewerkschaften.*)

Amily mértékben ugyanis a szakszervezetek politikai állásfoglalása erősítheti a párttá tömörült proletariátust, előmozdítva annak céljait, akként hat vissza a szociáldemokrácia a szakszervezeti mozgalom fejlődésére, sőt ez utóbbi fejlődésének bizonyos fokán arra szolgál, hogy a munkásság szakszervezkedését hatályosabbá tegye, vagy mint ugyancsak Parvus oly találóan mondja:

„Ha a szociáldemokrata agitáció a szakszervezetek érdekében központi szervezet és egység tekintetében hiányos volt is, mégis lehetséges volt bizonyos kezdeményező programmal a szakszervezeti mozgalomnak egy hatalmasabb parlamenti visszhangot szerezni, s végtére a kapitalisták és a kezes kormány maguk gondoskodtak róla, hogy a szociáldemokrácia a parlamenti tribünt használja fel a szakszervezeti mozgalom érdekében folytatott agitáció céljaira.”

Ha a szakszervezeti mozgalom e pozitív fejlesztése körül ily szembeszökő érdemei vannak a szociáldemokráciának: kétszeresen fontos a párt hivatása ott, ahol hivatva van megkímélni a szakszervezeteket a represszália munkájától, mely munka minden egyes adott esetben letéríti a szakszervezeteket az ő hatalmas forradalmi munkájuktól: a kollektív termelés előkészítésétől. „Mert míg a szakszervezeti harc a tőkét mindjobban el fogja keseríteni, a szociáldemokráciának az lesz a hivatása, hogy választásokban való részvétel, parlamenti szavazások, általános agitáció által erőszakkal tartsa vissza a burzsoáziát politikai túlkapasztól.” (Parvus: *Handelskrisis und Gewerkschaften* 38 1.)

Már maga az a tény, hogy minden politikai akció sikeres keresztülvitele föltételezi a szakszervezetek megfelelő erejét és támogatását, bizonyítja, hogy mindannak, amit *Bewegung* alatt értünk, a szakszervezeti mozgalom az alfája és ómegája, a politikai eredményeket mind ez determinálja. Erős szakszervezet nélkül nincs radikális munkás- és néppolitika. Ezt pedig legjobban az uralkodó osztályok tudják, ők keltik fel e körülményre a figyelmet legjobban, midőn a kiélesedett osztályharc során, mint ez idő szerint nálunk, a népjogok kiterjesztésének kényszerítő szükségét sztrájktervezetekkel és szakszervezet feloszlásával vélik elodázni.

De nemcsak a *Bewegung*, hanem az *Endziel* is utal a szakszervezetek fontosságára az osztályharcban. A politikai diktatúra, másképpen mint a szakszervezetek gazdasági, termelési diktatúrája alapján el sem képzelhető.

A munkásmozgalom egész belátható fejlődése azt bizonyítja, hogy a politikai és a szakszervezeti mozgalom egyformán éreztetik a polgári társadalomra gyakorolt átalakító hatásukat.

A német munkásmozgalom fejlődése e tekintetben igen tanulságos; midőn a szociáldemokrácia nagy politikai párttá kezdett kialakulni, a szocialista-törvényt hozták. Midőn pedig a szakszervezetek voltak közel ahhoz, hogy hatalommá váljanak, a

sztrájkjavaslattal állottak elő. Ámde ekkor már a szociáldemokrácia hatalmas parlamenti párt volt, mely sikerrel küzdte le a szándékolt politikai erőszakot. (V. ö. Parvus id. m. 38.)

Kétségtelen azonban, hogy nemcsak politikai vívmányokon mérhetők a szakszervezetek fejlődési tendenciái, hanem maguknak a szakszervezeteknek gazdasági tényein is: sztrájksegélyeken és hasonló támogatásokon.

Viszont a munkásság politikai érdekeinek védelméből eredő szocialisztikus tevékenységen kívül pártpolitikájának épen a szakszervezetekre gyakorolt nagyfontosságú kihatása az, hogy a szakmák szerint széttagolt gazdasági mozgalommal szemben bizonyos áttekintéssel bír, s míg az egyes szakszervezetek a piac konjunktúráit a proletariátus érdekében alaposan kihasználhatják, a szociáldemokrácia megadhatja nekik azt az egységességet, melyet a különböző hivatások közös érdekei megkövetelnek: a politikai egységességet.

A szociáldemokrácia egységes érdekképviselőként jelentkezik a proletariátus egészére nézve, mivel szemben a gazdasági érdekeket a foglalkozások szerint tagolt organizációk képviselik és így bármennyire át is vannak ezek az összes proletárok közös érdekeinek tudatától hatva, mégis kénytelenek bizonyos külön érdekeket is képviselni: a munkásosztály egyes ágainak érdekeit. Ezzel szemben az összproletariátusnak osztállyá szervezését egyedül a politikai szervezet teszi lehetővé: az önálló munkáspárt.

Mentől inkább erősödik ez a munkáspárt, annál inkább fölmenti a szakszervezeteket is a politikai neutralitás kényszere alól; a neutrális, különböző pártokhoz tartozó munkásokat magukban foglaló szakszervezetek a szociáldemokrata politikának legmegbízhatóbb hátvédei lesznek. Enélkül minden gyakorlati irányú tevékenység, jelesül egy sikeres tömegsztrájk illuzórius volna. De nem csupán a politikai tömegsztrájk, hanem más természetű oly politikai tényéknél is, melyek demokratikus jellegüknél fogva az egész munkásságra kihatással vannak, nemcsak a szervezett munkások maguk, hanem a szakszervezetek is ki kell, hogy lépjenek politikai semlegességükből, sőt irányító szerepet kell vinniök. Ilyen politikai jelentőségű tény az általános választójog kérdése, mellyel, mint az összmunkásság közös ügyével szemben a szakszervezetek sem lehetnek közönyösek.

Általában a szakszervezetek és szociáldemokrácia összefüggésének kérdését lényegesen befolyásolja a népjogok állása s főleg a választójog állapota. Bizonyítja ezt mindenütt a szak-

szervezeti mozgalom története. Koalíciós tilalmak, munkásüldözések, kivételes törvények s az államhatalom minden elképzelhető erőszakoskodásai azon megpróbáltatások, melyeken a munkásszervezetek oly országokban keresztülmennek, hol a demokratikus politika még nem alakult ki. Ilyen országokban azután természetesen több is az alkalom, nagyobb is a szükség arra, hogy a szakszervezetek munkáspolitikát folytassanak: míg a demokratikus biztosítékokkal bíró államokban a szakszervezetek politikai állásfoglalása legfeljebb reakcionárius törekvésekkel, szerzett jogok elkobzásával szemben érvényesülhet.

Azonban mindkét esetben, úgy a preventív, mint a represszív közreműködésnél is a szakszervezeteknek meg kell tartaniok gazdasági jellegüket.

A politikai mozgalom rohamos emelkedése és a munkástörekvéseket egységesen képviselő jellege hozta magával azt az újabban sokat panaszolt és már említett körülményt, hogy hiányzik egy külön szakszervezeti elmélet, mely elvi megalapozását s a taktika céljaira való körülhatárolását adná a szakszervezeteknek.

Kifejezésre jutott ez a követelmény már a német szakszervezetek vezetőségének 1906. évi februári konferenciáján, hol az egyik kiküldött oda nyilatkozott, hogy a szakszervezeti mozgalom elméleti megformulázása az, amiben ama kérdés megoldását látja, mikép volnának a jövőben a párt és szakszervezet körül felmerült viták elkerülhetők s egyszersmind megjelöli az irányt is, amelyben haladni kell a kérdés megoldása érdekében: „A szakszervezeteknek — úgymond — önmagukból kell e teóriát kifejteniük.” (*Sozialistische Monatshefte* 1906. II. köt. 839. 1.)

Kétségtelen, hogy míg a politikai mozgalom, a szociáldemokrácia úgy elvileg, mint taktikailag szigorúan körvonalozott irányt követ, addig a szakszervezeteket illetőleg nélkülözzük ezeket a határozott megállapodásokat. Főleg a szociáldemokráciához való viszonya az, mely elméletileg teljesen el van hanyagolva, amennyiben ezt mindössze egynéhány hol neutralitást, hol kooperációt hangoztató s túlnyomóan elvi természetű határozat juttatja a különböző országokban kifejezésre; s míg a szociáldemokrácia az a tényező, melyet elég részletesen ismerünk, s amellyel biztosan operálhatunk: a szakszervezetek tekintetében nélkülözzük ezeket a támpontokat. Ez mindenesetre oly hiány, melynek pótlása annyival is inkább kívánatos, mert már gyakorlati téren is éreztette hatásait, azonban ezt az elméletet magukból a

szakszervezetekből kiindulva felépíteni oly egyoldalúságra vezetne, aminőt a francia és olasz szindikalisták már produkáltak is. Ez ép oly elméleti hiba volna, mint az, ha a szociáldemokráciát nem a modern osztályharcból vezetnők le, hanem magából a politikai munkásmozgalom tényéből. A szakszervezeti elmélet csak azon gazdasági viszonyok s végeredményében azon tulajdoni rend alapján építhető fel, mely a szakszervezeteket életre keltette. Csak a kapitalista társadalom tulajdoni rendje fogja velünk a szakszervezetek hivatását megértetni és a többi munkásérdekekhez való viszonyát szemléltetni. Ez pedig szabályképen juttatja kifejezésre a szakszervezetnek a politikával való folytonos kölcsönhatását.

Hogy a munkásmozgalom egyik iránya a másik nélkül nem lehet el, azt az egyoldalú szindikalista elvek, valamint a túlzott parlamentáris elv elméleti túlhajtásainak megcáfolásán kívül, gyakorlati tényekkel is bizonyíthatjuk. Már Liebknecht mutatta ki egyik beszédében, hogy Anglia a példája annak, hogy politikai mozgalom híján a lehető legtokéletesebb szakszervezeti tevékenység mellett sem érte el azokat az eredményeket, melyeket egy erős politikai mozgalom támogatása által elérhetett volna. „Politikai és gazdasági függőség — úgymond Liebknecht — organikusan összetartozó, különböző alakban ugyanazt kifejező tények. A gazdaságilag függő mindig egyszersmind politikai függőségben is van, mert gazdasági hatalommal mindenkor politikai hatalom párosul, minthogy ugyanazon forrásból erednek s minthogy az állam, a politikai hatalom kifejezője, csak a gazdasági hatalmi tényezők eredménye.” (*Rede über den Kölner Parteitag.*)

A különbség, melyet Liebknecht a szakszervezeti és politikai küzdelem között egyedül talál, az, hogy a szakszervezeti mozgalom a jelenlegi társadalmi rend keretei között játszódik le, a politikai küzdelem pedig ennek a társadalmi rendnek a megszüntetését célozza, mi egyedül a szakszervezeti mozgalom által nem volna eszközölhető.

Az érvelés ezen módja bizonyos propagandisztikus okok által indokolható ugyan, de tudományosan megvilágítva a kérdést, tisztán áll előttünk, hogy mint ugyanazon célnak különböző eszközei, ugyanazon harcnak különböző fegyvernemei, szükségképpen mindkettő a mai társadalomban játszódik le a jövő társadalom érdekében. Az sem állítható, hogy a politikai mozgalomnak távolabbi célja van, mint a szakszervezetinek, legfel-

jebb, hogy közvetlenebbül, de mindenesetre a szakszervezetek közvetítésével fogja a mai rend felbontását keresztülvinni. Ennek a felismerése azonban megköveteli, hogy a szakszervezetekben ne csupán oly organizációkat lássunk, melyek tevékenysége a bérfeltételek javításában és a fennálló renden belül végzett reformmunkákban merül ki, hanem látni kell azt a forradalmi szerepet, mely a termelési rend megváltoztatásának előkészítésében áll. Hogy pedig az osztályharcban magában minő szerepe van, azt Liebknecht maga jellemzi legjobban, midőn azt állítja: „Nagyrabecsüljük a szakszervezeti organizációkat és segítséget várunk tőlük az osztályharcban, mely a politikai harc alapja.” A német szakszervezeti mozgalom akkori (1893) fejletlen állapotából pedig azt a következtetést vonja le, hogy ezért a politikai szervezkedés nem nyújthat kárpótlást s egy proletár kormány elé rendkívüli nehézségeket és akadályokat gördítene.

Ha a múltnak és jelennek tényei, gyakorlat és elmélet, mind mind a politikai és szakszervezeti mozgalomnak szerves összefüggését mutatják, úgy a szocialista taktika jövő fejlődésére is csak e törvényszerűség figyelembevételével vonhatunk következtetéseket.

A szociológiai kutatásnak alig van méltóbb tárgya, mint annak a feltárása, hogy mikép fog alakulni a jövőben a szakszervezeti és politikai mozgalom viszonya. Az erre vonatkozó ellentétes felfogások sorából csak a legfigyelemreméltóbbakra terjeszkedhetünk ki. Első sorban az a nézet érdekel itt bennünket, amely a probléma megoldását abban látja, hogy ki óhajtja mutatni azt a viszonyt általában, melyben az egyes társadalmakban a gazdasági és politikai mozgalom egymáshoz áll. Ez a nézet, a Szabó Ervin nézete következőleg veti fel a kérdést: „Vajjon egyenlő gazdasági viszonyok nem szülnék-e egyforma társadalmi, politikai és kulturális állapotokat?” A felelet pedig ez: ... „Ha el is ismerjük a nemzeti és egyéb sajátosságoknak nagy szerepét a társadalmi fejlődésben, azonos jelenségeknek közös okra visszavezetése egyenesen tudományos szükségesség.” *)

A kérdésnek illetően feltevésére pedig az a tény indította Szabó Ervint, hogy „a gazdaságilag sokkal kevésbé fejlett országokban régen létezik erős szocialista mozgalom, másokban gazdasági fejlődésük sokkal korábbi fokán lépett föl, ellenben

*) Szabó Ervin: *A szocializmus átalakulása* (A Budapesti Napló 1907. Album-naptára 52.].)

Angliában és az Egyesült-Államokban, amelyekben az ipari kapitalizmus és a nagyüzem jóval megelőzte az európai kontinens gazdasági fejlődését, eddigelé csupán gazdasági munkásmozgalom létezett.”

E probléma megoldását pedig abban látja, hogy ott, „ahol a burzsoázia maga teremtette meg gazdasági érdekeinek és társadalmi érvényesülésének politikai eszközeit, ottan nem fejlődött ki a szocializmus . . . ellenben mindenütt, ahol a burzsoázia bármiféle okból nem teremtette meg a maga idején a politikai demokráciát, ... a gazdasági osztályként való kialakulásában akadályozott munkásságra háramlott a feladat, hogy a burzsoázia politikai hivatását teljesítse.”

Vagyis a polgári demokrácia kifejlődése előmozdítólag hatott a szakszervezetekre, melyben a munkásság mint gazdasági osztály tömörült, ellenben gátlólag hatott a szociáldemokrácia kifejlődésére és viszont ott, ahol a polgári demokrácia nem fejlődött ki, ott ennek politikai hivatását a szociáldemokrácia vette át és részben meg is valósította.

Amilyen plauzibilisnak tetszik ez af eltevés az angol és amerikai viszonyok szemlélete alapján, annyira aggályossá teszik azt a polgári demokrácia csúcspontján álló országnak: Svájcnak a viszonyai. Ez az ország már rég megvalósította azokat a követelményeket, amelyeket a modern demokrácia felállít, az egyetlen ország, mely a direkt néptörvényhozást, a szocialista párt-programmok egy nagyon fontos pontját a referendumban intézményileg megvalósította és általában a polgári társadalomban elérhető legmagasabb fokú demokráciát juttatja érvényre. A népuralom elvének oly kifejlődésével találkozunk itt, melyben a polgári és szociáldemokrácia közötti összes kvantitatív különbségek megszűnnek s csupán az a nagy kvalitatív különbség áll még fenn, melyet csak a mai gazdasági struktúrának, a kapitalista társadalomnak megszüntetése oldhat fel s melyet a termelőeszközök feletti magántulajdon tesz lehetővé.

S mégis mit tapasztalunk Svájcban? Azt, hogy a szocializmus jóval erősebb, mint a szakszervezeti mozgalom, jóllehet mindakettő, az általános gazdasági és társadalmi fejlődésnek megfelelőleg, magas fokon áll.

Az osztályérdeknek, az osztályellentéteknek ténye s e tény felismerése vezette a demokratikus politika dacára is, mint másutt, úgy Svájcban is, az osztályharc alapjára s a szociáldemokrácia karjaiba a munkásságot: „Miután saját testén tapasztal-

talta, hogy a formális egyenlőség, melyet a demokrácia teremt, nem nyújthat védelmet a szociális elnyomás és amaz ezerszeres igazságtalanság és nyomor ellenében, mely azt nyomon követi”. (Lang: *Der Sozialismus in der Schweiz.*)

Ha tehát a demokrácia ama nagy kifejlődés emellett, mellyel Svájcban találkozunk, a szociáldemokrácia olyan fellendülését látjuk: úgy ép oly kevésbé állíthatjuk, hogy a polgári demokrácia gátlólag hat a szociáldemokráciára, mint ahogy oly országokban, hol a feudalizmus maradványait a szociáldemokrácia kénytelen radikális burzsoázia hiányában eltakarítani, nem tekintendő ez „idegen ügynek” a munkásságra nézve. Hogy pedig a szociáldemokrácia útja nem a polgári demokrácia útja, azt megint Svájc bizonyítja, hol utóbbi mindent megvalósított, mit csak megvalósíthatott és mégis ott látjuk a szociáldemokráciát az állami élet minden terén: kormányban, bírói székben, államban, kantonban, községben, sőt egyházban is, mint a munkásság politikai érdekeinek képviselőjét. És így az a konzekvencia, mit Szabó Ervin a szocializmus jövője tekintetében levon, hogy t. i. „megkezdődik a munkásosztály harca nemcsak gazdasági kialakulásáért és érvényesüléseért többé; hanem összes egyéb saját különleges helyzetéből fakadó érdekeiért: a társadalomnak a maga képére alakításáért” akképen volna módosítható, hogy megkezdődik a tiszta osztályharc proletariátus és burzsoázia között és előbbi felszabadul az alól, hogy a polgári társadalmon belül még tengődő feudálisztikus elemekkel is kénytelen legyen küzdeni.

Igen figyelemreméltók Hillmann fejtegetései is a jövőendő fejlődés tekintetében. *) Szerinte a politikai párt az elv hordozója, a szakszervezeti tevékenység a gyakorlat irányítója a munkásmozgalomban. A szakszervezeti mozgalom a negyedik rend történeti hivatásának úttörője, a politikai mozgalom a szövetségi munka elvének hordozója. A politikai hatalom elérése szigorúan a gazdasági hatalom meghódításától függ. Valamely osztály gazdasági hatalma a fejlődés egy bizonyos fokán politikai hatalomba csap át. „A történelem tanítja, — úgymond — hogy a céhszervezet megbízható kulcs volt a kézművesek kezében a községben és tanácsban viselt hivatalaikhoz; hogy a polgárság győzelmének az államban utat tört és hogy a jelenkor szakszervezeteinek és munkáspártjának hasonló, ha nem magasabb feladat jut, mint középkori elődjeiknek.”

*) Idézve Kampffmeyernél: *Wandlungen* etc. 92. 1.

Bármily helyesek is azon következtetések, melyekre a fenti felfogások jutottak, úgy mégis azt hiszem, nem ott fogják meg a párt és szakszervezet viszonyának kérdését, ahol kell.

Kifejtett nézetem szerint az az egységes alap, honnan ki kell indulnunk a kapitalista tulajdoni rend, melynek két összetevője az anarchisztikus termelés és az individuális jövedelemeloszlás ellen irányul a munkásmozgalom két ága is, a szindikalizmus és a szocializmus.

Ahol egy arányosabb jövedelemeloszlás — persze csak mennyiségileg — a polgári társadalom keretein belül már megvalósult, ami a nagyobb munkabérekben jut kifejezésre: ott nem fejlődött ki a jövedelemeloszlást minőségileg is átalakító szocializmus, csupán az anarchisztikus termelést alkotmányosabb alapokra fektető szakszervezeti mozgalom. Hogy pedig az egyenletesebb jövedelemeloszlásra, a magasabb munkabérekre nem a kifejlődött polgári demokrácia vezetett, hanem épen a proletariátus mindinkább erősbülő gazdasági szervezkedése volt az, ami a szembenálló, avult politikai formákat szétrepesztette, arra épen Angliának munkásmozgalmai tanítanak meg bennünket. Ahol szociáldemokrácia híján állott be ez a munkabéremelés, ott az a kapitalizmus túltengéséből eredő reakciónak az eredménye volt, aminthogy mindenütt, ahol a szociáldemokrácia még jelentéktelen s csak a szakszervezeti mozgalom erős, ott nagyok a munkabérek. Bizonyítják ezt az egész problémára nézve nagy szerepet játszó angol és amerikai viszonyok, s ennek ad voltaképpen Sombart is kifejezést, amidőn azt mondja, hogy a „roastbeef és applepie miatt minden szocialisztikus utópia szégyent vallott*) az Egyesült-Államokban. Minthogy pedig a bevándorlás s a *terra libera* csökkenése folytán a jövedelemeloszlás mind kedvezőtlenebbé alakul, a szocializmusnak az Egyesült-Államokban már a jövő emberöltőben is jövője van.

Látnivaló tehát, miért nincs szocializmus jelenleg a Egyesült-Államokban és Angliában s miért van Németországban, Ausztriában és minálunk.

Az elmondottakból szükségképen következik, hogy a jövedelemeloszlásban beálló változások irányadók a szocializmus fejlődése tekintetében. Ezt a törvényszerűséget megerősítik a statisztika adatai is. Ha ugyanis két oly államnak a jövedelemeloszlási viszonyait hasonlítjuk össze, melyek egyikében a poli-

**) Sombart: *Warum gibt es in den Vereinigten Staaten keinen Sozialismus?*

तिकai mozgalom nagy, másikában a szakszervezeti mozgalom áll magas fokon, úgy igazolva látjuk, hogy a nemzeti jövedelemnek nagyobb hányada esik a munkabérekre az utóbbi országban, mint az előbbiben.

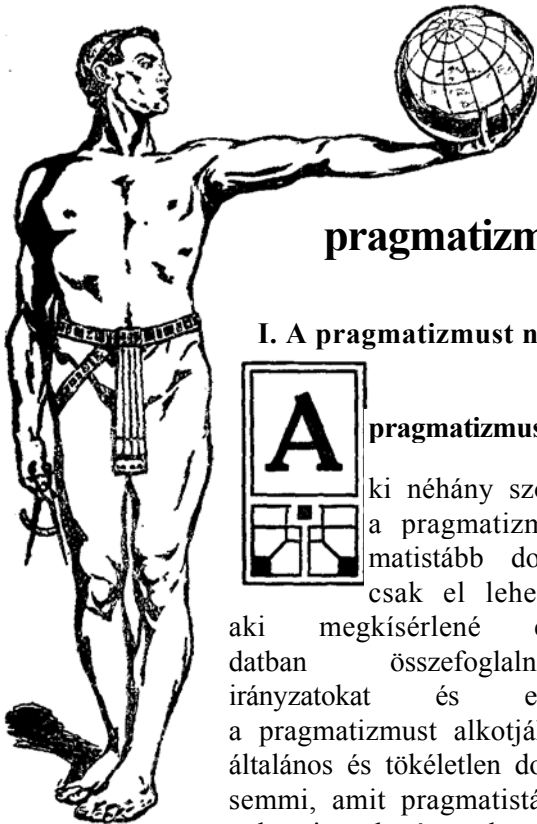
Vegyük e tekintetben például Németország és az Egyesült-Államok viszonyait és hasonlítsuk össze azokat. Azt fogjuk találni, hogy a nemzeti jövedelem tekintetében nem oly fokú az eltérés a két ország között, mint az átlagos munkabérek között, melyek Sombart számításai szerint az Egyesült-Államokban átlag kétháromszor akkora, mint Németországban, holott a nemzeti jövedelem tekintetében nincs akkora különbség az Egyesült-Államok javára és így látnivaló, hogy a nemzeti jövedelemnek nagyobb százaléka fordítatik munkabérekre az Egyesült-Államokban, mint Németországban, világos magyarázatául azon körülménynek, hogy a kedvezőbb jövedelemeloszlás az előbbi országban fölöslegessé tette a szociáldemokráciát, az utóbbiban pedig a kedvezőtlen megkövetelte és ennek folytán a tulajdoni rend másik faktorának, a termelésnek organizálása is az elsőben nagyobb mértékben volt lehetséges, mint a másikban.

Látnivaló tehát, hogy nem politikai szempontok irányadók a párt és szakszervezet viszonya tekintetében, hanem tulajdoni viszonyok. S amiként ezek irányították a szocialista taktikát eddig is, azonképen annak jövő fejlődését is ezek fogják megszabni, mert ezek ellen folyik az osztályharc, mely a szakszervezetekben játszódik le és amelyeket a politikai küzdelem visz diadalra.

Ez az egységes, semmiképen sem dualisztikus fejlődés nem tűr semmiféle egyoldalúságot, sem merev parlamentarizmust, sem egyoldalú szindikalizmust. Valamint a jelenkori termeléssel a jelenkori jövedelemeloszlásnak is meg kell változnia, azonképen a szocialista taktikára nézve sem lehet kétséges, vajjon a szindikalizmus vagy szocializmus, avagy szindikalizmus és szocializmus között kell-e választania?

Bolgár Elek.

Bevezetés a

pragmatizmusba.*)

I. A pragmatizmust nem lehet definiálni.

A pragmatizmust nem lehet definiálni.

ki néhány szóval definiálni akarná a pragmatizmust, a legantipragmatistább dolgot csinálná, amit csak el lehet képzelni. Valóban, aki megkísérlené egy rövid mondatban összefoglalni az összes irányzatokat és elméleteket, melyek a pragmatizmust alkotják, szükségkép valami általános és tökéletlen dolgot mívelne és nincs semmi, amit pragmatisták annyira gyűlölnének, mint a határozatlant és a pontatlant.

Másrészt azt szeretném, hogy olvasóim rögtön érdeklődjenek a tárgy iránt és a szeretet, mondja Leonardo, a megismeréssel születik és növekszik. De hogyan tegyem? Két vagy három definícióm volna készen a pragmatizmusról, amelyek összes jellemvonásait és elemeit egyetlen-egyre redukálják, de egyiket sem fogadhatom el.

Azt mondhatnám például, hogy a pragmatizmus nem más, mint „oly módszerek gyűjteménye, melyek az ember hatalmának növelésére szolgálnak”; de erre joggal válaszolhatnák olvasóim, hogy akkor a fűrógépek előállításáról szóló kézikönyv is részét képezi a pragmatizmusnak. Egy másik pragmatista ehelyett azt állíthatná, hogy az ő tanának az alapja a jövővel való foglalkozás (következmények, előrelátások) s hogy azt

*) Az olasz filozófusnak ez a cikke népszerű és szellemes modorban tájékoztatni fogja az olvasót arról a legújabb filozófiai irányról, melynek vitái immár évek óta sok teret foglalnak el a világ nagy bölcséleti folyóirataiban. Ennek az iskolának vezére William James, a híres amerikai gondolkodó. Papini az olasz pragmatisták feje, akik a firenzei *Leonardo* c. folyóirat köré csoportosulnak. Azoknak, kik eszméi iránt tüzetesebben érdeklődnek, felhívjuk figyelmét Alcannál *Le pragmatisme* c. alatt most megjelent könyvére, melyet Bergson, a *Collège de France* tanára előszóval látott el.

ép ezért prometeizmusnak is lehetne elnevezni; de erre önök rögtön azt kérdezhetnék, ha vajjon a meteorológiai könyvek, vagy az újítók utópiái szintén a pragmatizmus részét képezik-e?

Még rosszabb meghatározás volna, ha valaki azt mondaná, hogy a pragmatizmus oly elmélet, mely a gyakorlatnak tulajdonít fontosságot és amely az igazság kritériuma helyett a hasznosságot fogadja el az elméletek kiválogatásánál.

Ebben a meghatározásban van valami igazság, de közelebb kellene látni, hogy mit értsünk gyakorlat alatt és hasznosság alatt úgy, hogy ezeknek a fogalmaknak megtámadhatlan értelmük legyen. Mert ugyan melyik elmélet az, melynek ne lehetnének — az ő alkotójának véleménye szerint — gyakorlati következményei s mely teljesen haszontalan volna? És van az elméleteknek bizonyos fajta hasznossága, mely azok igazságával egybeesik (így pl. az esetek többségében hasznos oly véleményeket táplálni, melyek igaz előrelátásokat tesznek lehetővé) és van egy másik fajta, mely azzal ellentétben lehet, mint például az az erkölcsi inger, melyet a hipotézis az esetben is adhat, ha az tökéletes képtelenség.

Így folytatni lehetne a definíciókat, de önök valószínűleg arra a végkövetkeztetésre jönnének, hogy a pragmatizmus ahelyett, hogy valami új gondolat volna, a már létező dolgok végtelen sorát öleli fel s hogy azt — öntudatosan vagy nem — minden gondolkodó ember elfogadta és gyakorolta.

Pedig ebben nem volna igazuk, mert a pragmatizmus tényleg az új dolgok egész sorát tartalmazza és ha sokan gyakorolták is, nem mindenki ismeri vagy fogadja el. A hiba itt a definíciókban van, még pedig azokban a definíciókban, melyek nem akarnak vagy nem tudnak olyan hosszúak lenni, mint a könyvek és amelyek egyetlen mondatba összezsugorodva, mindent fel akarnak ölelni és meg akarnak magyarázni, aminek az az eredménye, hogy — a legjobb esetben — nem értetik meg jól azt, amiről szó van, vagy — a legtöbb esetben — zavart okozó félreértéseket vagy hamis nézeteket idéznek elő. Bárminő tan újdonságának és sajátosságának kimutatására az általánosból a különösbe kell leszállani és a nagy, elvont szavakat (hatalom, cselekvés, jövő stb.) meg kell tölteni a speciális elméletek és a konkrét tények gazdagságával. Anélkül, hogy észrevettem volna, már is megadtam a pragmatizmusból az első és legegységesebb leckét önöknek.

II. Mit várhatunk a pragmatistáktól?

Ha már elkezdettük, adjunk mindjárt egy második leckét. A pragmatistáknak egyik legkedvesebb alapelvük az, hogy az elméletek lényege egyesegegyedül azokból a következményekből áll, melyeket tőlük azok várnak, akik hisznek bennük. Állítani bárminő dolgot végeredményében azt jelenti: én előrelátom, hogy ilyen dolgok fognak bekövetkezni vagy hogy ilyen dolgokat fogok cselekedni.

Alkalmazzák ezt az alapelvet magának a pragmatizmusnak meghatározására és kérdezzék: Minő tetteket és véleményeket kell várnunk oly gondolkodótól, aki magát pragmatistának nevezi?

Tegyük mindjárt hozzá: ezek a várakozások csaknem kizárólag az ő választásaira vonatkoznak a gondolat birodalmában. Vagyis előre láthatjuk, hogy micsoda dolgokat fog szeretni s milyeneket fog gyűlölni, milyen problémákat fog fontosaknak tartani s milyeneket fog haszontalanoknak tekinteni; milyenek lesznek rokonszenvei és ellenszenvei a dolgok és az emberek tekintetében.

Nos, a pragmatista mindenekelőtt arra fog törekedni, hogy ne foglalkozék a metafizika klasszikus problémáinak egy nagy részével (különösen nem a mindenség univerzális vagy racionális magyarázatával), melyek az ő szemében nem létező és értelem nélküli problémák és ehelyett a lehető legtöbbet foglalkozék a megismerés és a cselekedet módszereivel és eszközeivel, mert meg lesz győződve arról, hogy sokkal fontosabb megjavítani a módszereket vagy újakat találni ki-pontos előrelátások megállapítására, semmint üres szavakkal játszózni felfoghatatlan problémák körül.

Az ő rokonszenve a részletkutatások felé fog irányulni; az előrelátás gyarapítása felé; a pontos és jól meghatározott elméletek felé; olyanok felé, melyek mint jobb eszközök szerepelnek az élet legfontosabb céljai elérésére; a tömörség, a gondolati takarékoság felé stb.

Ellenszenvei pedig természetesen szólni fognak a monizmus minden fajtájának; az általános és minden értelem nélküli vagy túlsók értelmű frázisoknak; az abszurd vagy felfoghatatlan kérdésekről való homályos fecsegéseknek; az elvek állítólagos nyilvánvalóságának vagy intuitivitásának; minden agnosztikus elméletnek, mely a meg nem ismert a megismerhetetlennel cseréli fel; mindennek ami nem változik, ami nem alkalmazkodik, ami

az. Abszolút isteni nevében akar uralkodni; a köznapi ember tiszteletének és engedelmségének a hírhedt „realitással” szemben és a *terre à terre* empirizmusnak.

A pragmatista tehát egyformán megveti azokat az elméleteket, melyek azzal az igénnyel lépnek fel, hogy az egész világot három vagy négy miszteriózus frázissal magyarázzák meg valamely egyetlen alapelv nevében és azokat, melyek szolgáljanak a nyers tényekhez tapadnak, melyeket a tapasztalat nyújt anélkül, hogy azok megváltoztatására törekednének akár az elméletben (a józan érzék empirizmusa és utilitarizmusa), akár a gyakorlatban (evolucionista morál a természeti törvényeknek való önmegadás alapján). Ehelyett bizonyos entuziaszta szellem fogja őt lelkesíteni mindennel szemben, ami a dolgok bonyolultságát és sokoldalúságát mutatja ki; mindennel szemben, ami növeli hatalmunkat a világ megváltoztatásában; mindennel szemben, ami szorosabban összefügg a gyakorlattal, a cselekedettel, az élettel.

Ha ezek a jellemvonások nem is határozzák meg elég teljesen és pontosan, hogy mi a pragmatizmus, legalább fogalmat adhatnak az elmélet irányáról.

De tehetek még valamivel többet az eszmék pontosabb megállapítására: elmondhatom, hogy miben nem hasonlít a pragmatizmus az őt megelőző filozófiákhoz.

III. A pragmatizmus nem filozófia.

A pragmatizmus mindenekelőtt abban az egyszerű tényben különbözik a többi filozófiáktól, hogy nem . . . filozófia, ha filozófia alatt egy metafizikát, a világ egy rendszerét, egy *Weltanschauung*-ot, vagy hasonló portékákat értünk. A pragmatista — amennyiben pragmatista — nem nevezi magát inkább idealistának, mint materialistának, nem hisz jobban a teremtés, mint az emanáció elméletében. Szerinte a felfogható metafizikai elméletek (és ilyen nincs sok) csak különböző erkölcsi következményeknek adhatnak helyet, mivel a gyakorlati kísérleti várományok azonosak minden elmélet számára. Ez azt jelenti, hogy úgy a dühöngő abszolút idealista, mint a félnék materialista ugyanazon módon másznának fel az automobilra, mely őket ép a földre dobta, jóllehet az első hite inkább alkalmas bizonyos erkölcsi ideálok fejlesztésére (*gőg*, nemesség, világalkotó álmok), mint a másiké.

A pragmatistának tehát nincs olyan metafizikai hipotézis, mely igazabb volna, mint egy másik. Akinek tehát szüksége van

ilyenre, választhat közülök céljai és ideális hajlandóságai szerint, de nem szabad magát túlságosan hitegetni azzal, hogy a magát szolidabbnak, biztosabbnak, jobban bebizonyítottak kell elismerni.

A pragmatizmusban ekként nincs semmiféle metafizika, sem nyílt, sem rejtett. Neki a különböző világfelfogások (ha az ember igyekszik megragadni őket) csak különböző módok ugyanazon túlságosan egyszerű banalitások hangsúlyozására és értékük mindössze többé-kevésbé szuggesztív alakjukban rejlik bizonyos céljaink avagy lelkünk bizonyos előszeretete szempontjából. A pragmatistának a metafizikai elméletek tények más tények közepette és ami ő előtte fontos, egyedül az, hogy előreláthassa az emberek cselekvőségének ama különbözőségeit, melyek metafizikai hitük különbségéből állanak elő.

Abból, amit mondtam, talán világosan ki fog tűnni, hogy a pragmatizmus nem annyira filozófia, mint inkább módszer arra, hogy az ember minél kevesebb filozófiát csináljon. Egyrészt az értelemnélküli problémák elleni harcával (a monizmus, a metafizika stb. ellen) csökkenti annak tevékenységi körét, amit, történelmileg beszélve, filozófiának neveznek és másrészt azáltal, hogy az embereket arra buzdítja, hogy többet tegyenek, mint beszéljenek, többet alakítsanak át, mint szemlélődjenek, kényszerítsék a dolgokat, hogy bizonyos módon jelentkezzenek, ahelyett, hogy azt állítanák, hogy azok már kezdettől fogva így jelentkeztek: kiszélesíti a cselekedet birodalmát az elvont okoskodás rovására. A pragmatizmus tehát nemcsak úgy tűnik fel, mint valami a filozófiától különböző dolog, hanem úgy is, mint a metafizika ellensége, a hagyományos kozmologikus értelemben fogva fel azt.

És a különbségek nem végződnek itt. Egy másik és igen fontos a pragmatista elméletek plurális jellege, az egyetlen elme által kidolgozott rendszerek egységével és organicitásával szemben. Igen sokan nem vették még észre, hogy nem létezik egy pragmatizmus, hanem csak pragmatista elméletek vannak és többé-kevésbé pragmatista gondolkodók. Természetes, hogy ezen gondolkodók elméletei között vannak közös érintkezési pontok és rokon tendenciák — hisz máskülönben nem volna indokolt a közös jelző használata — de ez nem zárja ki azt, hogy a pragmatizmus inkább különböző eredetű és jellemű elméletek koalíciója legyen, semmint valamely szép rendszer, mely egyetlen filozófus agyából, vagy egyetlen homogén és jól szer-

vezett iskolából került ki. Ha összehasonlítjuk kissé véletlenszerű kialakulását annyi különböző ország annyiféle emberének munkájából ama jól felépített racionális rendszerekkel, mint aminő Spinosa determinizmusa, Hegel abszolút idealizmusa és Spencer evolucionizmusa: a különbség nyilvánvaló.

Az eszméknek ezek a szétszórt sorai, melyeket a pragmatizmus neve alatt foglalunk össze, okozzák, hogy nem lehet oly gondolkodót találni, aki tetőtől talpig pragmatista volna. Némelyek, anélkül, hogy tudnák, bizonyos szempontokból és oldalakról, pragmatisták, míg mások nem pragmatisták vagy anti-pragmatisták. A szabadság és a megnemmerevültség ez a szelleme, melyet a pragmatisták fölfedeztek a tudományokban, tanaikban is fellelhető.

IV. A pragmatizmus különbözik a pozitívizmustól.

A pragmatizmus és a filozófiák közötti különbségek e vázlatos ismertetéséből szántsándékkal kihagytuk a pozitívizmust, mivel a köztük levő viszony meglehetősen bonyolult.

Tényleg vannak, akik azt állítják — vagy félénkségből vagy tudatlanságból — hogy a pragmatizmus csak egyik alakja és csekély módosítása a pozitívizmusnak. Természetesen az egyik azt mondja, hogy tökéletesbítésről, a másik, hogy rosszabbításról van szó. Mario Calderoni bár úgy nyilatkozik, hogy a pragmatizmus „tényleg haladást jelent a pozitívizmus felfogásában”, mégis a két elmélet alapvető azonosságát állítja és nem lát egyebet Peirce-nek az értelemnélküli kérdések elleni harcában, mint a pozitivisták harcának folytatását a metafizika ellen.

Két oly pont van, melyekben a két irány megegyezni látszik: az előrelátás fontossága és a meddő és abszurd kérdések elvetése. De ezen két ponton is — nem szólva a többről, melyekről később fogunk beszélni — különbségek vannak közöttük.

Tényleg a pragmatizmus nemcsak úgy veszi figyelembe az előrelátást, mint a praktikus alkalmazások lehetőségét, vagy mint segédeszközt az elméletek igazolására, hanem mint maguknak az elméleteknek meghatározási és magyarázati eszközét. Ez esetben tehát valami egész új hozzáadást jelent a pozitívizmushoz.

A pragmatizmus, miként a pozitívizmus, elítéli és mellőzi az abszurd és üres kérdéseket, melyek jórészt a metafizikákat kísérik, de nem mellőzi őket megoldhatatlanságuk örve alatt. A pozitivisták ugyanis csaknem mind agnosztikusok és azt állít-

ják, hogy az emberi elme sohasem juthat el eme kérdések megoldásához: a pragmatisták ellenben mind antiagnosztikusok és azt tartják, hogy nem igaz, hogy ama problémák túl magasak a mi értelmünknek, hanem túl üresek vagy ostobák és a nem-akarás velük foglalkozni nem elménk tehetetlenségének, hanem hatalmának a jele. A pozitivisták visszaszorították a metafizikát, de minthogy nem világították meg eléggé, hogy miért kell azt visszaszorítani, nyitva hagyták az utat a száműzött problémák visszatérésének. De még súlyosabb hibája is van a pozitívizmusnak: a tudomány és a filozófia módszerei megfelelően mély analízisének hiánya azt eredményezi, hogy az ő gondolataikban is újból szöheti hálóját a metafizika pókjá. Így láttuk a pozitív módszer legelső képviselőit, akik minden alkalommal menydörögtek az üres és hiábavaló metafizika ellen és azután nem vették észre azokat a rossz és gyermekes metafizikákat, melyek az ő könyveikben és beszédeikben voltak. Az agnoszticizmus, a monizmus, a materializmus, az evolucionizmus, melyek csaknem mindig összekeverődnek és elvegyülnek a pozitivisták elméjében, metafizikai doktrínák, melyek metafizikai premisszákat tételeznek fel. Az agnoszticizmusban a miénknél reálisabb világ hite foglaltatik; a monizmus el nem gondolható egyetemes fogalmakhoz folyamodik; az evolucionizmus a világmindenségnek valamilyen gondviselészerű tervét tételezi fel és így tovább. A pozitívizmus tehát csak a szavakban antimetafizikus, míg a pragmatizmus lényegében antimetafizikus.

És a különbségek itt nem érnek véget. A pragmatizmusban legalább is három oly törekvés van, mely a pozitívizmusban nem létezik vagy legfeljebb csirájában.

Mindenekelőtt a gondolat gazdaságosságának az elve, melynek nyomait inkább Occamnál és Leibnitznél találjuk, semmint a pozitivistáknál; másodsorban a baconi axióma (a tudás hatalom) megdöntése, vagyis a hatalom és a hatalom lehetősége befolyásának kimutatása a hitre és az elméletekre; és végül a gondolat emancipációja a közvetlen tények és a tiszta észszerűség (*razionalità*) alól, mely a pragmatizmusnál amaz elméletben jelentkezik, hogy a tudós „alkotja a tényeket” és a hipotéziseket, valamint abban, mely a levezetések függetlenségét hirdeti a föltételezések észszerűségétől, vagyis abban a képességben, hogy az ember abszurd és fantasztikus hipotézisekből induljon ki új hipotézisek és új tudományok alkotására. De, véleményem szerint, amit elmondottam, már elég a pragmatizmus elvá-

lasztására és külön nevének igazolására, annál is inkább, mert történelmileg ki lehetne mutatni, hogy a pozitívizmus és a pragmatizmus közötti különbségek jóval nagyobbak azoknál, mint amelyek a pozitívizmus és az azt megelőző ú. n. angol filozófia között voltak. A pragmatizmus folytathatja bizonyos tekintetben néhány legjobb pozitívista munkáját, de csaknem azt lehet mondani, hogy — ha jól szemügyre vesszük — ez a folytatás a pozitívizmustól való eltérésekben áll. Nehéz volna ennél mélyebb választóvonalat elképzelni!

V. Mily okokból jó pragmatistának lenni?

Ezen magyarázatok után olvasóim valószínűleg kezdik megérteni, hogy mit jelent pragmatistának lenni, de nem csodálkoznak, ha valaki azt mondaná nekem: minthogy, amint látszik, a pragmatisták azokat az elméleteket kedvelik, melyek valamire hasznosak, mondja meg csak nekünk, mire jó pragmatistának lenni?

A válasz, azok után, amiket elmondottam, nem nehéz. Annak szellemi nyereségei, aki pragmatista, avagy azzá lesz, nem megvetendők. Az első időbeli nyereség, mivel a pragmatista véglegesen nyugalomba küldi az ú. n. „megoldhatatlan kérdéseket”, az állítólagos „világrejtélyeket”, amelyek vagy nem létező problémák, vagy rosszul feltett problémák, melyek megoldhatókká válnak, ha pragmatista módon lesznek megállapítva. Az így megtakarított időt vagy más problémák tanulmányozására lehet fordítani, avagy oly elméletek gyakorlati alkalmazására, melyeket a tapasztalat már igazolt.

A második nyereség abban az értelmi gerjedelemben (*eccitamento mentale*) áll, melyet a tudományos fogalmak és a saját elménk feletti uralom ad, valamint a megismerés idomíthatóságának érzése s a lehetőség egyre szélesebb szféráinak megnyílt a deduktív képzelőtehetség és a léleknek a világmindenség feletti uralma által.

Az időnek és az erőknek ez az ekonomiaja és a kielégítésnek s az entuziazmusnak ez a megnövekedése egymaga elegendő volna arra — úgy hiszem — hogy megjutalmazza azokat, akik pragmatisták akarnak lenni. Ha nem elegendő, más előnyekre is utalhatok: a pragmatizmus nem valami befejezett és végleg kidolgozott dolog, nem valami megrögzített és kikristályosodott, hanem valami olyan, ami megadja a lehetőséget azoknak, akik feléje fordulnak, arra, hogy fejlesszék és átalakít-

sák, hogy így nemcsak követők, hanem egyidejűleg alkotók is legyenek. Egy további előnye az, hogy bár nem metafizika, mégis megengedi a létező vagy lehetséges metafizikáknak esztétikai és morális élvezeteit.

VI. Kik lesznek pragmatisták?

Még egy utolsó kérdést lehetne felvetni: milyen emberek azok, akik legkönnyebben válhatnak pragmatistákká? Mi fajta elmék lesznek hajlamosak a pragmatizmus tanításainak befogadására?

Hogy erre válaszolhassunk, talán szükséges volna a pragmatista típus lélektanát megrajzolni, mivel még a legelvontabb és legtisztább elméletek mögött is biológiai szükségletek lappanganak és az emberi nem vagy egyes kivételes emberek legmélyebb érzelmei.

Az ú. n. „elvont gondolat” élettani és erkölcsi alapjainak ez a nietzschei koncepciója — melyet a pragmatizmus újra felvett és továbbfejlesztett — magára a pragmatizmusra alkalmazva, felfedi az érzelmeknek ama három csoportját, melyek a pragmatisták lelkében rejtőznek. Az első csoport a vitális érzelmeké, vagyis a teljesebb és gazdagabb élet utáni ösztönszerű vágyódás, a kiterjedtebb hatalom utáni törekvés, a konkrét, a reális és részleges dolgok szeretete, az álmok szeretete, melyek realitásokká válnak, szemben a haszontalan frázisok és oly álmok gyűlöletével, melyek a valóság felébe kerülnek, megfosztanak bennünket bírásától, anélkül, hogy képesebbekké tennének azt megváltoztatni.

A második csoportot a pesszimista érzelmek csoportjának lehet nevezni, ezeket az a törekvés jellemzi, hogy meg akarják változtatni és át akarják alakítani azt, ami létezik, tényeket és elméleteket és bizonyos bizalmatlansággal vannak minden iránt, amit készen vettünk át és amit mintegy kényszerűleg el kellett fogadnunk, akár tudományos hipotézisekről, akár természet-törvényekről legyen szó.

A harmadik csoport ezzel szemben optimista jellegű és a gőgös érzelmek csoportjának nevezhető, melyek méltóságos ellenszenvben nyilvánulnak olyan dolgokkal szemben, melyeket mások alkottak, s amelyek önálló alkotásra törekszenek; ezek az érzelmek nem hajlandók a szellemi örökségeket a leltár kedvezménye nélkül elfogadni s megvetéssel vannak az iránt, amit az emberek kikerülhetetlennek, változhatatlannak, öröknek neveznek s

az a büszke reménység hevíti őket, hogy pusztán szellemi erővel képesek a létezőt megváltoztatni.

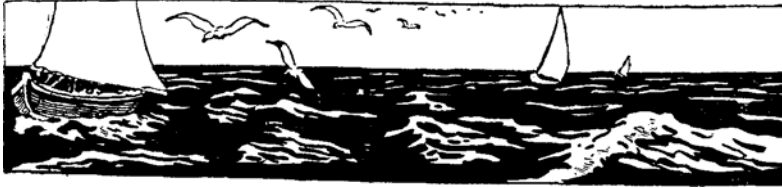
Ezen hipotetikus lélektani megállapításokból a pontos előre-látásokhoz térve át, azt hiszem, hogy a pragmatizmus iránt rokonszenvvel lesznek általában mindazok, akik a cselekedet kedvéért gondolkodnak, vagyis mindazok, akik többre becsülik az időleges, de hatékony igazságokat a hiperabsztrakt szavak mámoránál.

Ki vannak tehát belőle *a priori* zárva az összes pedánsok, a fix formulák szerelmesei, a szisztematikusok, akik a világot úgy tekintik mint egy szimbólum autokráciáját, a mozdulatlan igazságok, az elvont észokok, a földöntúli fogalmak rajongói, vagyis a racionalista színezetű konzervatívok. De különösen két elmetípus az, bármennyire eltérők is, melyek az én hitem szerint hivatva vannak arra, hogy a pragmatista hadsereg zömét alkossák.

Ezek a praktikus emberek és az utópisták. Az előbbieket azért, mert a pragmatizmusban meg fogják találni megvetésük indoklását az értelem és gyakorlati horderő nélküli kérdésekkel szemben és rokonszenvük igazolását mindaz iránt, ami világos, hatékony és emelkedett. Az utóbbiak azért, mert a pragmatizmusban eszmegerjesztő kilátásokat fognak találni, melyek arra buzdítanak, hogy képzeletüknek szabad folyást engedjenek és rendkívüli dolgokat reméljenek. Az abszurd hipotézisekről, a képzeleti tudományokról, az akaratnak a hitre és ennek a realitásra való hatásáról szóló pragmatista tanok szinte hivatva látszanak lenni arra, hogy feltüzeljék a költőket és a gondolat álmodozóit. így a pragmatizmus (mely csupán ezen egyetlen pontban hasonlít a hegeli dialektikához) oda jut el, hogy az ellentéteket kiegyenlítsse.

Giovanni Papini.

Keresik az istent.

Hónapokkal ezelőtt Franciaországban egy pap érthetetlen elveszése keltett feltűnést. A közönség gylkosságot sejtett; a lapok, régi szokás szerint, gyalázták a tehetetlen rendőrséget és maguk láttak az utánjáráshoz. Egyikük magánkutatókat fogadott fel; a másik spiritiszta médiumnál tudakolódzott: a harmadik pedig a tett színhelyére hiénát vezényelt, mely állítólag az elásott hullát a földből kiszagolni szokta. Nagy volt az érdeklődés. Számos hasábot írtak tele. Sok példányban keltek a lapok. Végül kisült, hogy a keresett pap kedvesével külföldre szökött. . . .

Az egyre divatosabbá váló tudományos ankétok gyakran szintén ily nemleges eredménnyel végződnek. Ötletszerűen összehozott emberek néhány sor- vagy lapban összefoglalt véleménye ritkán derít ki új igazságokat. Csak az igen jól szervezett kollektív munkától várhatunk eredményt. De ha a körkérdések tárgyi értéke nem is nagy, mindenesetre érdekes szubjektív dolgokat derítenek ki: megtanítanak arra, hogy a legkülönbözőbb nemzetiségű és eltérő tudású emberek miként gondolkodnak. Ily szempontból érdekes a *Mercure de France* ankétje,*) melyre francia, olasz, magyar, németalföldi, spanyol, portugál orosz, román, angol, osztrák, belga, német, svéd tudósok, művészek, szépírók felelete érkezett be. Ritkán történik meg, hogy oly társaságban lehetünk, melyben tizennégy nemzetből való nyolcvan, különböző foglalkozású ember együtt cseveg arról, vájjon „a vallásos érzés és gondolat feloszlásának, avagy átalakulásának vagyunk-e tanúi?” A társaság szerepét

*) L. április 15., május 1., 15. számát.

itt az újság pótolja, mely ötletszerűen és minden osztályozás nélkül közli a beérkezett válaszokat. Ezekből talán meríthetünk némi tanulságot, ha rendszeresen, lehetőleg az illetők foglalkozása szerint áttekinthető módon csoportosítjuk a nézeteket.

I.

1. A szépírók és művészek közül Verhaeren helyesen jegyzi meg: Isten, vagy istenek a félelem szülöttei. Ha az ember belátja, hogy a természet nem ismer szeretetet vagy gyűlöletet, úgy az isten fölöslegessé válik. A francia, angol, olasz és spanyol események azt mutatják, hogy a tömeg sem hisz többé az imádságban, mely időlopás. Csak a poéták maradnak majd meg istenimádóknak. Verhaeren jól ismeri az ő népét; ha nem is a jövő, úgy legalább a jelen szempontjából. R. Dehmel tényleg a vallásos elemnek tisztára költői alakban való újjáébredését várja. James szerint pedig: „mindannak feloszlását látjuk, mi nem katolicizmus”. H. Wolzogen és P. Sabatier a kereszténység „dicső” feltámadását látja; Bourgoult-Ducouray ugyanezt várja a jövőtől. Charles Morice, ha nem is a vallás, úgy legalább az istenek újjáébredésében bízik. Coppénak hite oly nagy, hogy azt csak latinul fejezheti ki: *Credo in sanctam Ecclesiam Catholicam*. S. Wagner az istenek tiszteletéhez csatolja az ősoket: nem hiszi, hogy megszűnhetne az a vallás, mely apja és mások remekműveinek adott létet. De nincs kizárva, hogy e jó fiú túlbecsüli a kereszténység mindenhatóságát. Ha Humperdincknek hihetünk, úgy a művészetben korunk vallásos eszméje teljes improduktivitásba sülyedt. Ezért kell új hit. Nem csodálkozhatunk tehát azon, ha Mezières, Godet, Goyaut, Fogazzaro, Lemonnier, Paul Adam és Van der Bergh van Eysinga a vallás evolúcióját várja. Meglehet, hogy Mistral szintén e nézetet vallja, de ezt nem tudom biztosan, mivel versben adott felelete a *poetica licentia*-tól megengedettnél is homályosabb.

Az északi írókat nem elégíti ki a meglevő. Merejkowski új vallás után sóvárog, mely, ha Strindbergnek hitelt adhatunk, az egész emberiséget átölelő egységes hit lesz.

Az írók és művészek jórésze tehát nem lehet el vallás nélkül. Akad ugyan néhány valódi pogány lélek, ki Verwey módjára csak az élet kultuszát ismeri, de legtöbbjük vérszegény, idegbajos és álmodozó. Szemük még mindig a pompás ruhában, ékes fegyverzettel, vad harci méneken száguldó, avagy bájos nőekkel szerelmeskedő lovagokon csüng. Képzeletük egyoldalú

világításában nem látják a szenyt, melyet a cifra öltözet takar; nem hallják a máglyák magasáról és börtönök mélyéből fakadó kínos sóhajtást. Az eszményített múltat jövőnek képzelik és megfélemlenek a jelenről, melyben a festő Raffaelli megállapítása szerint a vallásos érzés az angolszászok kivételével a legtöbb népnél csökken. Ezt persze nem látják a szalonok költői, de a nép emberei észre veszik. A portugál Braga például jól emlékszik a múltra és helyesen értékeli a jelent: A középkorral kihalt vallásosságot „nem élesztették fel az inkvizíció máglyái, sem a Jézus-társaság csalfaságai”, mert a jelenkori fejlődés az érzelmet a gondolattal összhangba hozta. Ma már csak „a klerikális megejtés, szövevényes hisztéria és hülyeségre meg tudatlanságra való szuggesztió” kelt túlvilágba vetett hitet. De meddig tart még ez a szégyenletes állapot?! Saint-Saëns véleménye szerint sokáig, egész addig, míg az összes emberekben meglesz az a nagy szellemi erő, melyet pl. Berthelotban csodálunk. Ellenben Gorkij már a közelebbi jövőben reméli a nagy átalakulást: a természetfeletti istenbe vetett hitnek a tömegnél és entellektüeleknél egyaránt feltétlenül ki kell pusztulnia. Az embernek értéket csak a művészet és tudomány ad. Mózes, Krisztus és Mohamed az emberi alárendeltség rajongói voltak. Tanuk a szellemi szabadság korlátozására irányuló bűnös vágy. Miként Pompeyo Gener mondja: „Korunk kiválóan emberi és tudományos műveltségének felesleges a pap, liturgia meg a szertartás; alapja a haladás lévén, ellensége mindenféle hitelvnek.” E nézet persze nem elégít ki mindenkit. Querito a múlt vigasztalan és a jelen komoly képével szembe helyezi a jövő vallását, mely a szocializmustól, majd az anarchizmustól megvalósított egyenlőség kultusza.

Ezekkel az érdekes gondolatokkal, nagyképűsége okából, szembeállíthatjuk Bloy kifakadását: „A keresztény élete valóban túlságos rövid, s különösen igen komoly ahhoz, hogy ily hiábavaló kérdésekre feleljünk. Forduljanak a gondolkodókhoz; ezek az emberek eléggé ráérnek”. Íme a mennyország után sóvárgó, szemforgató uraknak mégis túlságos rövid a siralomvölgyben való időzés. . . .

2. A Bloyéhoz hasonló nézeteket mindenekelőtt papok és teológusoknak köszönhetjük, kiknek a vallás ad megélhetést és létjogosultságot. Csak természetes tehát, hogy ezek közül B. Allo és I. M. Besse szerzetesek a katolicizmus egyeduralma mellett foglalnak állást. Az egyik érve „személyes hit”;

a „másiké „vallásos meggyőződés” és az anarchia mumusa. Sokkal meglepőbb R. Murri és G. Wildeboer nézete, mely az előbbiekével ellenkezik. Mily szomorúak lehetnek az egyház viszonyai, ha már tanárjai is változás után sóvárognak! Az egyik ezt a jövő evolúciójától, a másik a tiszta evangélium és Krisztushoz való visszatéréstől várja. Klein abbé szintén a katolicizmus alkalmazkodásában bízik. Dijon város rabbija: Lévy, nagy óvatossággal néhány kibúvóról gondoskodik és ezután meglehetősen félénken szintén az evolúció mellett foglal állást. Ezzel végeztünk a teológusokkal és más rokonlelkek nézetét vizsgálhatjuk.

3. A metafizikusok közül Dumesnil, a bölcsészet tanára, görcsösen ragaszkodik az egyedül üdvözítő egyházhoz, melynek megszűnésével eljönne az apokalipszis kora. Földes, a közgazdaságtan tanára, „az ismeretlen filozófiájának” örök létét hirdeti. Ledére sem bízik abban, hogy az emberi tökéletesedés elérje azt a fokot, melyen a vallás megszűnik. Unamono és Grasset az evolúcióban hisz. Legalább ezt véltem tudós fejtegetéseikből kiolvasni. De nincs kizárva, hogy ép az ellenkezőt mondják. . . . Ellenben az már kétségtelen, hogy Escartin nézetét minden erőfeszítés ellenére sem értettem meg. J. Soury elég világos, de vájjon bölcs-e? Az *ignoramus et ignorabimus* elvét vallja. Az ember tetszése szerint értelmezheti a vallást, melyet a *misera plebs* számára okvetlen tiszteletben kell tartania. Fouillée, a metafizikusok e koronája, egy lélegzetre mond igent meg nemet: A tételes vallások feloszlását látja, de egyúttal evolúciót is észlel, mivel a vallás átmegy a bölcsészetbe, mely a maga részéről viszont többé-kevésbé vallás számba megy. Lelki hajlandóságait tekintve még ebbe a csoportba kell sorolnom Flammariont is, bár ő polgári állására csillagász. Sok szép regénynek e tudós szerzője csak a vallás örök evolúciójában talál megnyugvást.

* * *

Végig néztük azok véleményét, kik érzelmekkel gondolkodnak, vagy pusztán elvont gondolkodással helyettesítik az élet jelenségeinek észlelését. A költők, papok, metafizikusok túlnyomó nagy része szükségesnek hiszi a vallást. Ellenben köztük is elenyészően kevés akadt olyan, kiket a hit mai tételes alakja kielégítene. Kettő-három kivételével mindannyian legalább az evolúció mellett foglalnak állást.

II.

4. Publicisták, történetírók, politikusok a gyakorlati étellel foglalkoznak; azt várhatjuk tehát, hogy az ő feleleteik inkább közelítik meg a valóságot. E reményünk, a fokozatos vallásosság eljövételében bizakodó Kuyper kivételével, legalább részben teljesül. Mindenekelőtt hazánkfiá: Mocsáry regél olyan érdekes dolgokat, melyekért itthon alkalmasint megorrolnak pártbívei. Megállapítja, hogy Magyarországon a vallásos érzés a nacionalizmust erősíti. Beszél arról a „hallatlan erőfeszítésről, melyet a katolicizmus a fanatizmus újjáébredésére érdekében elkövet”. A Ferenc Ferdinánd „vakbuzgóságában” bizakodó néppárt soraiban sok fanatikus embert találunk, „különösen egyet, ki a magyar zseni jellemzői közé tartozik.” (Apponyi?) De minden erőlködés ellenére ez a vallás „uralmának kényúri szervezete miatt már nem tartozik e világra”. Niemojewski egy másik elmaradt nép viszonyait festi: A lengyel társadalom alsó rétegeiben még mindig hódít a vallásosság; ellenben az intellektüeleknel átalakul a túlvilági hit és tudományos meg szociális igazságokba vetett bizalomnak ad helyet. A vallás lassú kihasználásában hisz. Romanones más mágoldást vár: Az egyház felhagy politikai tevékenységével és a nép lelki vezérévé lesz. Ezzel megvalósul a szabadság, egyenlőség és testvériség elve. Dilke és Gide szintén lát evolúciót; az első az egyházban, a másik a protestáns vallásban. C. J. Israti már nem elégszik meg ennyivel, hanem a papság megszűnésében bízik. Nordau szintén azt hirdeti, hogy az uralkodók és gazdagok védelmére szolgáló egyház elpusztul, de megmarad a vallás. Picard semmit sem tud biztosan, de mégis a vallás hatalmának megszűnését a halál, túlvilág, lélekhatalatlanság rejtélyének megoldásától teszi függővé. Vogüé igen kényelemszerető úr, vagy a kérdést igen könnyűnek véli: felelet helyett történelmi kézikönyv olvasását ajánlja. Viszont Ferrero a jelenségek módfeletti szövevényes yoltára való hivatkozással tudatlanságát vallja be. Bazin felelete sokértelmű, homályos.

5. A szocialisták határozottan és világosan beszélnek. Plekhanoff, az oroszok vezérférfia, a vallásos hit megszűnésében látja a társadalmi evolúció föltételét. Vandervelde szerint a hivatalos, dogmatikus uralkodó vallások már tünedeznek. Ellenben az emberek túlnyomó nagy része kétségtelenül a jövőben is tetszeleg majd metafizikai föltevésekben, vagy az ezekkel egyenlő

vallásos hitben. Lesznek tehát vallásos társulások, de az uralkodó, türelmetlen és zsarnoki egyház megszűnik.

6. A társadalomtudósok, egy kivételével, mind az egyház haldoklását állapítják meg. Pareto nem látja beigazoltnak a katolicizmus világtörténeti szerepének befejezését. Sőt a hazaszeretet meggyengülésével és az anarchizmus terjedésével talán e hit lesz a nemzetek egyedüli mentsvára. Baumann, Comte végrendeletének végrehajtója, követi mesterének tanítását és általános, minden embert felölelő új hit eljövételét várja. Igen figyelemreméltó nézetem szerint a bruxellesi Új-Egyetem tanárának, Hébertnek nézete: A vallásos érzés különleges ízlés, mely nem szükséges minden ember számára. De a vallásos probléma csak az erkölcs kérdésével együtt nyerhet végleges megoldást. Havelock Ellis az egyház és hívő között oly lényeges eltérést lát, hogy az igen vallásos ember ritkán fér meg az egyházban, melynek eltűnését, de a vallás megmaradását várja. Léyy-Bruhl tovább megy: miután utalt a szóban forgó kérdés vizsgálatát megnehezítő körülményekre, megállapítja, hogy a pozitív tudomány és gazdasági fejlődés a hit ellen tör. Ezért még sem bízunk a nagy átalakulás közvetlen közelségében és pedig azért, mivel az emberek cselekvését nem gondolataik irányítják. Az átmenet idejét talán legjobban Durkheim jellemzi: A mai vallásos alak megszűnik; helyét észszerűbb, kevésbé jelképes és inkább szociális hit foglalja el. E nézethez közeledik Vernes és Reinach véleménye.

Igen tanulságos Gumplovitz válasza: a vallás kérdése helyett az egyház uralmának kérdését látja. „A vallás belső lelki momentum és nem külső társadalmi intézmény. A vallás ama képzetek összessége, melyek a világ rejtélyeitől megzavart idegrendszer visszahatásaként születnek és az idegrendszert megnyugtató . . . minden kielégítésre vágyó emberi szükséglet megteremti az emberek bizonyos osztályát, melynek hivatása e kielégítés megadása: így a vallásos szükséglet mindenhol és mindenütt megteremtette a vallás szolgáinak osztályát, ép úgy, miként a beretválkozás szükséglete megteremtette a borbélyokat . . . sajnos, ők (papok) nem elégedtek meg e szereppel! Szervezkednek, egyházat és hierarchiát alkotnak és uralomra vágyakoznak. És ez sikerül nekik, mivel az emberek gyengék és buták . . . De idővel . . . az emberek okosabbakká válnak és azt mondják »hadd törődjenek a vallás szolgái mesterségükkel, de szervezetük és egyházuk, mely uralkodni akar felettünk,

főlöleges . . . « Ép ezért azok az államok, melyek a jelenkori kultúra csúcspontjához érkeztek, lerázzák az egyház uralmát és az egyénekre bízzák, hogyha van ily szükségletük, úgy egyéni ízlésük szerint elégítsék ki azt, ép úgy, miként hajlandóság szerint beretválnak és vágatják hajukat a borbélyokkal. Ilyen, az egyház felett aratott diadal a természetes társadalmi evolúcióban gyökeredzik és egyike a szabadság felé tett számos lépésnek . . . Franciaország legújabb tetteivel, az állam és egyház elválasztásával, az európai emberiségnek nagy forradalmához hasonló értékű szolgálatot tett.”

7. A természettudósok nézete sokban megegyezik:

Ribot szerint a vallás szerepe a múltban oly nagy volt, hogy föltehetjük annak az emberi természet mélyében való gyökerezését. Sokak számára ugyan csak belenevelt szokás, vagy társadalmi védelmi eszköz, de elég számosan önzetlenül hisznek. Ezeknél a vallás a diletantizmus, miszticizmus, esztétika, okkultizmus alakját ölti. Ez a határozatlanság jellemzi korunkat, mely alatt a vallásos érzés fejlődik. Seippel abból, hogy vallás minden népnél és mindig volt, annak örök létére következtet. Csak kérdés, vajjon az okoskodás első tétele megáll-e? G. Sergi szerint korunk antiklerikalizmusa a minden tekintély ellen való szabadságharc egyik jelensége. Disszolúció lehetetlen, mivel mindig kevesen lesznek, kik a hitelenség magaslatára emelkednek. Evolúció szintén elgondolhatatlan, mivel nem élünk már Luther és Kálvin idejében. A Vatikán kétségbeesett törekvései ellenére apró szekták alakulnak majd ki.

Le Dantec a tudomány fejlődése és a vallásos hit visszafejlődése között párhuzamot lát. De a vakbél, az őskor e maradványának létezése bizonyítja, hogy évezredes átöröklés nyomait igen nehéz kiküszöbölni.

Osztom Le Dantec nézetét: míg nem tapasztalom a vakbél teljes visszafejlődésének legalább egy esetét, addig bizonytalan, vajjon e haszontalan, sőt nagyon veszélyes *survival*-tól egyáltalában megszabadulhat-e az emberiség. De *a contrario* néhány tökéletesebb ember születése már az általános fejlődés mellett szól. Már pedig egyre szaporodik azok száma, kik nem érzik a vallásos babonák, túlvilági hit szükségességét. Még számosabban nem tudnak hinni a tételes vallásokban. „Forduljatok közepes eszű és tanulságú emberhez, kinek vallásról nem beszéltek soha. Meséljétek el, hogy a földet isten csinálta, ki egy napon teremtette a világosságot és a napot csak 24

órával később; hogy az első nőt az első ember oldalbordájával készítette; hogy Jónás bálnában élt, Józua pedig megállította forgásában a napot; hogy Krisztus szűz Mária méhében a szent lélektől fogant; hogy Jézus halottakat és magamagát is feltámasztotta; stb. . . . Ez az ember szemetek közé nevet”*) És e mindig nagyobb körben terjedő kacagás a mi legnagyobb reményünk. Ha a vallás még él is ideig-óráig, biztosan el kell múlnia. Halála nem leszen szép. A hit rettegésből fakadt és nevetségesség tengerébe fullad bele.

* * *

A körkérdésre adott sok vélemény útvesztőjéből közvetlen világossággal nem domborodik ki az igazság. De a nézetek, szerzőjük foglalkozása szerint való csoportosítása után, maguk is azt az evolúciót tüntetik fel melyen az emberiség a hitelenség felé haladt: A kezdetleges idők csapongó képzelete, az embereknek tudománytól még nem korlátozott merengése megteremtette az isteneket; benépesítette az eget és az alvilágot. Hasonlóképp korunk ama költői, kiknek képzelete a múlthoz tapad, még mindig hisznek. Már az élet mindennapi jelenségeinek megfigyelése is elég, hogy az ember a tételes vallások állandó változásáról meggyőződjék. Ezért váltak hitetlenekké az enciklopedisták; ezért hirdetik a vallás evolúcióját korunk publicistái, történétírói és politikusai egyaránt. Végül a társadalom jelenségeinek tudományos szemmel való nézése a természetfeletti hit lassú kihalásának véleményét kényszeríti ki. Másrészt átöröklött és belénk nevelt ösztönök csak igen lassan vesznek ki. E két tény, mely kisebb-nagyobb mértékben minden embert ural, okolja meg mindenekelőtt azt, hogy még a természettudósok véleménye is némelykor kissé ingatag, bizonytalan. E jelenségek további magyarázatát az emberek hiúságában látom: Sok hitetlen azért foglal állást a vallás örök uralma mellett, mivel lehetetlennek véli, hogy az emberek nagy tömege felemelkedjék arra a magaslatra, melyen ő áll. De ép tekintettel a természettudományi ismeretek és gondolkodásmód egyre nagyobb körben való terjedésére én kétségtelennek tartom, hogy eljő az a kor, melyben a tömeg ismeretei megfelelnek a mai tudósokéinak; ép úgy, mint például korunk középiskolai növendéke legalább is annyi pozitív tudás felett rendelkezik,

*) Hervé: *Leur Patrie* 39.

mint az ókori bölcsek. Ez a feltartóztathatatlan fejlődés az istenek halálát csak idő kérdésévé teszi.

Még egy másik vigasztaló eredményt is látunk, ha arra gondolunk, hogy nem ép forradalmi újság rendezte azt a körkérdést, mely mindenféle, még a legelmaradottabb nemzetek nem épen szabadgondolkodó fiaira is kiterjedt. E vegyes társaságból eredő feleletek túlnyomó többsége legalább a tételes vallások átalakulását állapítja meg. Csak néhány ember törtélményét a kiskaté örök érvényessége mellett. E tény különösen reánk nézve fontos. A mi összes iskoláinkban még a tételes vallások „örök, csálhatatlan” igazságát hirdetik. A népiskolától kezdve az egyetemig minden tanítási intézetben vallási dogmára oktatnak; ellenben olyan egyetlenegy sem akad, melyben a hitelveket bírálat tárgyává tennék. A biblia-kritika tanszéke Magyarországon ismeretlen intézmény. E tény szintén rettenetes elmaradottságunk egyik szégyentáblája. A művelt világ az emberek hitét szabad választásukra bizza. Nálunk viszont az iskola céltudatosan és rendszeresen mérgezi meg az ifjúság esztét és jezsuita fogással a lélek megmentésével okolják meg ezt. A szabadság szigetében szélteben dívik a gyermekgyilkolás: ha nem is a testet, de a szellemet ölik itt meg.

Harkányi Ede.

Szemlék és jegyzetek.

Milyen legyen a jó bíró?*)

Milyen a mai bíró lelki alkata és milyennek kellene lenni annak, az én ítéletem szerint?

A hivatásos bíróról beszélek, a hivatalnokról, kinek ez az élet-pályája.

Mindenekelőtt ismerjük el érdemeit. Rendszerint alapos készült-ségű ember, ki jól ismeri — néha túlságosan jól — a jogászatnak összes finom kérdéseit és aki elegendően ismeri a kor politikai és társadalmi problémáit. Erkölcsiségéhez nem fér kétely, mivel vagyonos környezetben nő fel, ahol az átlagos erkölcsöt kellőképpen betartják, mivel nem kerül fáradságba. Ezekben az általános jellemvonásaiban, ahogy leírtuk, ez a bíró nyújt-e komoly biztosítékot a legjobb igazság szolgálatára mindenki szempontjából?

Azt gondolná az ember, hogy igen. És mégis minden oldalról kiáltás vagy elfojtott moraj hangzik fel a mai bíróságok ellen, melyeknek azt vetik szemükre, hogy rendszerint nagyon szigorúak az élet kitagadottjaival szemben és telve vannak elnézéssel és figyelemmel a magasrangú gazemberek vagy a köztársaság ellen politikai vagy vallási lázadást szító polgárok iránt. Vagy ami még jellemzőbb: egy kis vidéki bíróság néhány ítélete, melyekben egy kevés méltányosság, jóság és irgalmasság megghiúsította a hagyományos és skolasztikus törvénytárgyatokat, elég volt ahhoz, hogy azt a bírót, ki ennek a bíróságnak elnöke volt, Jó bírónak nevezzék el.

Szükséges ennél fogva, ha jól meg akarjuk érteni, hogy milyen a mai bíró, hogy közelebbről szemügyre vegyük azt a vázlatot, melyet

*) *A Párisi szociológiai társaság* a közelmúltban vitákat rendezett a társadalmi típusokról. Ezek során a bírák szociális helyzete és feladata is megbeszélés tárgyát képezte. Erre az eszmecsere-re meghívták többek között Paul Magnaud képviselőt, a Château-Thierry törvényszék volt elnökét, kit Franciaország népe a jó bíró nevével tisztelt meg, mivel híres ítéleteivel sokszor megdöbbentette az osztályigazságosság embereit. Ennek a nemes és úttörő férfúnak véleménye oly érdekes, hogy egész terjedelemben bemutatjuk itt olvasóinknak, hisz a magyar bírói gyakorlatnak ugyancsak nagy szüksége volna az ilyen jó bírókra. *A szerk.*

ép az imént rajzoltunk meg róla és azt a kérdést vessük fel: vajjon ama tulajdonságok, melyeket benne felismertünk, nem-e álarca avagy épenséggel okai azoknak a hibáknak, melyeket szemére vetnek?

Azt mondtuk, hogy ez az ember integrális oktatásban és nevelésben részesült. Nos, a társadalmi test melyik részének jut ily jótétemény osztályrészül? Ki kell mondani a polgárság szégyenére: egyedül az ő fiai élvezik ezt a privilégiumot. De dicsőségére hozzá kell tenni, hogy tőle születtek a XIX. század ama tudósai és gondolkodói, kik annyi tudományos, gazdasági és társadalmi probléma megoldását kitálálták és az emberi léleknek bátor és grandiózus szárnyalását lehetővé tették. Azonban ismét szégyenére kénytelen az ember följegyezni, hogy önzésében magát hitte az emberiség általános mértékének, hogy mindent a maga lelki alkata szerint szabott ki és hogy a jelenlegi jó- és igazságfogalmakat csak akkor tartja elfogadhatóknak és szentesíthetőknak, ha azok az ő nyugodt és túlságosan gyakorlati szellemének bélyegét viselik.

Nos, a bíró mindig a burzsoa-rétegekből kerül ki és a bírói székre kerülve, magával hozza eredete összes előnyeit és hibáit és megmarad osztályembernek, kasztembernek.

Akkor, amidőn az ő bírósága az a csomópont, ahol minden emberi gyöngeség kereszteződik; akkor, amidőn az élet nagy és kis drámáinak utolsó jelenetei ő előtte játszódnak le: a mai bíró, távol attól, hogy szívét és elméjét ezen nyomorúságok magaslatára helyezze, jobbnak véli ha visszavonul abba a látszólagos méltóságba és hűvös zárkózottságba, melyet kasztja előítéletei megkövetelnek. Az anya, ki minden és mindenki által elhagyatva, az önfentartási ösztön nyomása alatt elviszi a kenyeret a kirakattól, hogy megmentse magát és gyermekét az éhenhalástól: neki, miként az egész jogtudománynak, csak egy tolvaj. A csavargó, kit törvényszékről törvényszékre hurcolnak, az ő szemében, minthogy nyomorult, csak egy közveszélyes egyén. Soha nem jut arra a gondolatra, hogy ezek a szerencsétlenek talán mindenekelőtt a társadalmi szerződés igazságtalanságainak áldozatai. És ha véletlenül valamelyik bíró a csavargó, vagy a leány-anya javára oly ítéletet hoz, mely nincs telítve azzal a hideg kegyetlenséggel, mely a szokásos igazságszolgáltatást jellemzi: az ő ítéletét az uralkodó osztályok prófétái „kődös humanitáskodásnak”, „ostoba érzélgésnek” vagy a „törvény megsértésének” nevezik el.

Mindazonáltal könnyű ezeknek a nagyfejúeknek azt válaszolni, hogy a bíró, aki ilyen szellemben jár el, oly elvnek engedelmessékedik, amelyet mindazok megkövetelnek és állandóan alkalmaznak, akik a közhatalom valamely része felett rendelkeznek. Ez az elv így szól: nincs jobb igazság annál, mint amelyet a vádlottal egyenrangú emberek hoznak.

A legtöbb európai államban, miként Franciaországban, a fejedelmeket, a bírákat, a tiszteket, a magas hivatalnokokat csak kivételes bíróságoknak szabad kiszolgáltatni, melyek kizárólag az ő társadalmi osztályukból alakulnak. Miért? Nyilván azért, mert azt gondolták, hogy eme magas személyiségek eszejárásának és moralitásának megítélésére szükséges, hogy ugyanolyan vagy rokon eszejárású és moralitású embe-

rek vizsgálják meg ügyüket. Nem-e érzéges ez, ha nem is elvben, de legalább privilégiumként?

A nép fiai érdekében a törvényhozó sohasem nyúlt ilyen jóindulatú és figyelmes elővigyázati rendszabályokhoz. Össze-vissza kiszolgáltatja őket oly bírának, akik vagy ellenséges indulattal vannak ezen szerencsétlenek iránt, avagy — a legjobb esetben — tőlük eltérő természetűek és akik a törvényszöveggel fölfegyverkezve mechanikusan alkalmazzák a büntetéseket, inkább ügyelve arra, hogy a hagyományos ítéletekkel ellentétbe ne jussanak, mintsem arra, hogy a vádlottak lelki tartalmát megértsék, megkísértsék vétségeiknek távoli vagy közeli okait megkülönböztetni és egy kis méltányossággal és könyörületességgel megjavítani a törvényszövegében, ami abban brutális vagy vak.

Vajjon eszükbe jut-e valaha az ilyen bírának, hogy a hibák, amelyeket büntetnek, könnyen az öveik is lehetnének, ha más társadalmi környezetben születtek volna? És ha néha hasonló gondolat csakugyan felcsillan agyukban, rögtön eltávolítják azt, mint méltatlant, helytelen, legfeljebb az esküdtek számára valót.

Mégis, a közvélemény nem téved. A hivatásos és az alkalmi bírák, az esküdtek igazsága között nem habozik választani.

Ez onnan van, hogy az esküdtszék ítéletei mellett, hogy elegendő mértékben törekszenek a társadalmi rend fentartására, telítve vannak azzal az igazságossággal, amely a szívből jön és amely érzi, hogy nem veszi el erejét azáltal, ha a büntetés pillanatában irgalmaságot tanúsít a büntetett iránt.

Mennyivel jobb munkát végeznének a bírák a társadalmi rend fenntartása szempontjából, ha a jogász szakbeli ismereteit az esküdt szellemével egyesítenék és eszükbe jutna, hogy ők is gyöngé és tökéletlen emberek és hogy a szolidaritás szálai kötik őket össze — akaratuk ellenére is — a bűnösökkel !

Mennyivel jobban felelné meg a mai bíró a közvélemény sugallatának és hivatása, dicsőségének, ha megtörve a régi formulákat és szakítva nevelése előítéleteivel, csak arra törekednék, hogy méltányos legyen és vérévé tenné azt a meggyőződést, hogy a bíróság nem jogász akadémia, ahol a felek hátán az ember költséges lovagi tornákat ví a legfinomabb kazuisztikával!

Vajjon nem tökéletesen kétségbeejtő-e, hogy 1905-ben valamely per eldöntésére a bíró lemond személyiségéről és egy más korszak hagyományait magára öltve, 1810, 1820 avagy 1830 poros aktáiból merítse mai ítéleteit?

Pedig demokratikus országban, mint amilyen Franciaország, a bíró szerepe, hogy kielégítse azt a népet, amelynek nevében ítéletet hoz, igen egyszerű. Elég, hogy jól betöltse ezt a szerepet az, hogy a méltányos igazságosság bajnoka legyen a jogival, ezen társadalmi sebbel szemben.

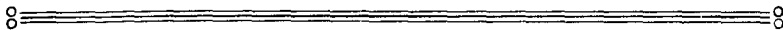
Ezt cselekedve mindig meg fog felelni, ha nem is a törvénybetűjének, de legalább — és ez az igazság — szellemének, élő és ható erejének, mert a törvényhozó gondolata, bármi legyen is határozatainak látszata, csak magasztos és szép lehetett s ennél fogva gyakorlati alkalmazásaiban mentnek kell lennie minden méltánytalanságtól.

Látjuk és nem lehet elégszer ismételni, ez igen egyszerű dolog, mint minden, ami igazságos. Sőt túlságosan egyszerű, mert a jog élethivatásos művelői, akik abban tűnnek ki, hogy a törvény hajszárait hasogatják és akadályokat gördítenek az igazság útja elé, szóval akik ama jogászai sportból élnek, melynek hivatása az igazság elfojtása: kiabálnak az igazságosságnak ezen a méltányosságon alapuló fogalma ellen és azt sarlatánságnak minősítik.

És ha egyes bírák, tudatában hivatásuk magasztosságának, ítéleteikben felhívják a törvényhozó figyelmét a törvény egyes tökéletlenségeire, azt szokták szemükre vetni, hogy túllépi feladatukat, mintha a bíró, ki minden nap alkalmazza a törvényt, nem volna bárkinél illetékesebb arra, hogy az alkalmazás hiányait konstataálja és felhívja azokra a figyelmet. É tekintetben legyen szabad egyik legkiválóbb jogbölcész Bovio tanár, az olasz parlament tagjának véleményére hivatkozni, aki így szólt a nápolyi törvényszékhez: „Az indokolásban önök egyrészt megjelölhetnék azokat az elveket, melyeknek a törvényhozást át kellene alakítaniuk, másrészt eleget tehetnének praetori kötelességüknek. És miként a római praetor ítéletet mondott a patriciátus és a plebs között a *summum jus*-t mérsékelve: úgy önöket a civilizáció arra hívja fel, hogy a gazdagok és a kitagadottak között úgy ítélkezzenek, hogy csökkentsék két társadalmi osztály között a várható összeütközést. Föltéve, hogy méltányos és feddhetetlen, a bíró egyedül képes volna a közélet többi működéseit fölemelni és helyreállítani a társadalomban az osztályok egyensúlyát, melyet az egyiknek túlságos hatalma és a másiknak elkeseredése megzavart. A bírói ítéletnek a törvényhozás egyik indokának kellene lenni. És a törvényhozás indokainak a bíró ítéleteinek kellene lenni, mivel az ő működése ma társadalmi. Ezeknek az ítéleteknek egyesíteni kellene a jogtudomány általános elveit a hely és az idő élő szükségleteivel kivált ma, midőn a jog a szociológia egyik része”. S nem-e a legfőbb semmitőszék kitűnő elnöke, Ballot-Beaupré mondotta-e a polgári törvénykönyv száz éves évfordulója alkalmából, hogy a „bíróknak nem kell meglegednie azzal, hogy azt keresse, mi volt a törvénykönyv szerzőinek gondolata száz év előtt, mikor ezt vagy amazt a szakaszt hozták, hanem azt is kérdeznie kell, hogy mi volna, ha azt a szakaszt ma hoznák?”

Nem minden bíró ellenszenvezik ezekkel a nemes és magasztos eszmékkel. Bizonyítékaim vannak rá, hogy sokan közülök és nem a legkisebbek osztják azokat és nyílt alkalmazásukban csak az az osztracizmus akadályozza őket, mellyel bizonyos magas hivatalos körökben azokat sújtják, kik egy ilyen gyakorlatot kezdeményezni merészlettek.

Paul Magnaud.

A szabad tanítás szervezése.

Vége a mi tunya közéletünk is megmozdult. Kezdik átlátni, hogy a nagy néptömegek szellemi fölemelése a század egyik legnagyobb problémája. Most is miként a múltban inkább félelem, semmint altruizmus vezet az irányadó köröket. Félnek az általános választójog hatásaitól.

Miként Apponyi Albert mondja az iskolán kívüli közoktatás szervezése tárgyában a *Közoktatási Tanács*-hoz intézett leiratában: „Oly időkben midőn a politikai tekintetek sürgetik, hogy a közéletben az általános szavazatjog alapján eszközöltessék a részvétel, a közérdek ártalmával tűrhető csak az oly közmíveltségi állapot, mely szerint az összes polgári népességből magyar földön csak 51,4% tud írni és olvasni, majdnem fele nem rendelkezik tehát az általánosabb, körültekintő tájékozódás legelemibb eszközeivel és végkép egyes merészebb, de kevésbé önzetlen vállalkozó személy közvetlen hatásának van kiszolgáltatva.” Szóval ismét itt van a szocialista mumus, a magyar szociálpolitikának az az egyedüli rugója.

Ellentétben ezzel a közfelfogással, mi azt hisszük, hogy nem a szabad tanítás fogja az általános választójogra éretté tenni a magyar népet, hanem az általános választójog által békőiből felszabadult nép fogja a szabad oktatás nagyarányú és rendszeres művét megvalósítani, mely valóban szabad csak akkor lesz, ha a természettudományi és szociális világnézet alapján épül fel.

Míg ez a korszakos reform meg nem valósul, addig a magyar társadalom nyíltan reakciós vagy félénken liberális uralkodó osztályaitól vajmi keveset remélhetünk. És a legkevesebbet várhatjuk ép ama férfiú munkájától, akinek a klerikalizmusa még sovén nacionalizmusánál is erősebb.

Többet várunk a *Szabad tanítás magyar országos kongresszus*-ának munkálataitól, melyet a *Szabad Lyceum* és az *Érsébet Népakadémia* kezdeményezett. Nem remélünk ugyan tőle sem modern pozitív alkotásokat, hisz azokat a magyar osztályuralmi mechanizmus lehetetlenné teszi, de reméljük, hogy érlelőleg fog hatni az elmékre: a szabad tanítás feladatainak és eszközeinek megvitatása által.

Ezen reményünket arra a tényre alapítjuk, hogy a kongresszus előkészületében számos reakciós, konzervatív és liberális testület mellett a következők is résztvesznek: *Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége*, *Magyarországi Szakszervezeti Tanács*, *Pécsi Szabadgondolkodók Egyesülete*, *Társadalomtudományok Szabad Iskolája*, *Társadalomtudományi Társaság*. A modern Magyarország ezen szerveinek lesz kötelessége, hogy a kongresszuson méltóan képviseljék azokat a nagy elveket, melyek a demokrata és szocialista Nyugateurópa szabad tanítását áthatják.

Valóban ez a kongresszus a jövő jele. Míg az önző és bornírt osztályparlamentben minden szabad szó, minden modern gondolat lehetlenné van téve: addig a pécsi kongresszuson megszólalhat majd ennek az országnak minden alkateleme.

A magyar társadalom szabad tevékenysége meg fogja előzni a politikait: reményünk lehet arra, hogy egy magas színvonalú tanügyi és kultúrviata fog azon lefolyni, melyen a legellentétebb álláspontok hívatott képviselői fogják összemérni érveiket.

A kongresszus végrehajtó bizottsága kibocsátott szövegében többek között így nyilatkozik:

„E kongresszusnak nem az a föladata, hogy a szabad tanítást egyforma sablonokba szorítsa, hogy ezen a téren az egyéni kezdeményezést elnyomja, hogy kényszerűvé tegye azt, ami csak a szabadság

légkörében virágozhatik. A szabad tanításnak mindig szabadnak kell maradnia. Az országos kongresszus összehívásának első és legfontosabb célja az, hogy a szabad tanítás nagy ügyét az országos közvélemény országos ügyévé tegyük. Ki kell emelnünk ezt elszigeteltségéből, függetleníteni egyes buzgó emberek esetleges áldozatkészségétől, hogy az egész nemzet őrizetébe bocsáthassuk. Ezt az ügyet nem szabad az árvaság eddigi állapotában tengődni hagyni. A magyar társadalmat föl kell világosítanunk, hogy itt egy nagy nemzeti ügyről van szó, mely iránt mindenkinek érdeklődni és melyen ezreknek közreműködni kell.” A magyar radikálisok, szabadgondolkodók, szocialisták feladata, hogy kellően felhasználják ezt az alkalmat és részletesen és teljes tudományos apparátussal fejtsék ki elveiket ebben az igazán alapvető kérdésben. J.

* * *

Ide iktatjuk a kongresszusra vonatkozó fontosabb tudnivalókat:
 A kongresszus helye: Pécs, az ottani országos kiállítással kapcsolatban.
 Ideje: valószínűleg 1907. év október hó 3., 4., 5. és 6. napjai.

*

A kongresszusra meghívunk minden közhatóságot, intézetet, egyesületet, testületet és egyént, aki a fölnöttek tanítása iránt érdeklődik.

Csatlakozások bejelenthetők a Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusának irodájában (Budapest, VIII., Német-utca 40. I. 9. sz. a.)

A kongresszusnak rendes tagja lehet minden olyan magyar állampolgár, férfi és nő egyaránt, aki népműveléssel foglalkozik, vagy iránta érdeklődik és a kongresszus munkájában résztvenni kíván, vagy egyáltalában: a rendes tagokat megillető jogokban és kedvezményekben részesülni óhajt. A kongresszus munkájában részt vehet minden olyan magyarországi intézmény, vagy egyesület is, amely a fölnöttek szellemi, vagy testi nevelésével foglalkozik és magát kiküldöttjével a kongresszus rendes tagjai sorában képviselteti.

A kongresszus előadásai és esetleg rendezendő kirándulások iránt érdeklődők azokon mint rendkívüli tagok jelenhetnek meg.

Az érdeklődő külföldiek a kongresszusnak vendégei és ennekfolytán tagsági díjat nem fizetnek.

A kongresszus rendes tagja 4 (négy) korona tagsági díjat fizet. Ezért a tagsági díjért a rendes tagokat megillető jogokban részesül, t. i. részt vehet a kongresszus munkájában, megválasztható a kongresszus keretében szervezendő tisztségekre és szavazati joga van.

A kongresszus rendkívüli tagja 1 (egy) korona tagsági díjat fizet és ezért meghallgathatja a kongresszus előadásait és részt vehet kirándulásain.

5. §. A kongresszus helye Pécs, idejét és tartamát, a pécsi országos kiállítás időtartamán belül, a végrehajtó bizottság fogja megállapítani.

* * *

Megjegyezzük, hogy Társaságunk titkára dr. Harkányi Ede (VIII., Szentkirályi-utca 51.) kész mindazon érdeklődőket a kongresszusra bejelenteni, kik a tagsági díjat, négy koronát hozzá juttatják.

A Pikler-féle vitához.

A Pikler írása most is csupa szertekalandozás. Amiről szó van ez: Sem a baktériumokból, sem az állatokból nem keletkeznek olyan társulások, amelyekben az ő termékeiből egymásközi anyagserefolya-

matok képződnének ki és amelyek anyagcserét folytató szerkezeté állandósulnának.)*

Erre csakis ama magasabb rendű sejtek képesek, amelyekből a többsejtűek teste keletkezett és ama magasabb rendű állatok, amelyekből a civilizációk teste keletkezett.

Semmi egyéb elválasztó határ a bacillusok és a magasabb rendű metazoasejtek közt nincs. Semmi egyéb elválasztó határ az állatok és a magasabb rendű, a civilizációkat alkotó állatok: az emberek közt, nincs.

Amint ama funkciókon kezdődik a metazoák élete, hogy a sejtek termékeket termelnek, amelyek egymással cserébe lépnek és abból állandósuló, fejlődő, a sejteknek egyre differenciáltabb termékeit mind bonyolultabban forgató folyamatok szerveződnek: azonképen ama funkciókon kezdődik a civilizációk élete is, hogy az emberek termékeket termelnek, amelyek egymással cserébe lépnek és ebből is állandósuló, fejlődő, az embereknek egyre differenciáltabb termékeit mind bonyolultabban forgató folyamatok szerveződnek.

Eredete szerint sem egyik, sem másik nem egyéb, mint anyagcsereszervezet. Gondolkozás, beszéd, összműködések az állatoknál is vannak, ép úgy, mint a sejteknek is mindenféle egyéb funkciói megvannak a bacillusokban is;**) csak ez az egy nincs: az egymásközi anyagcsere.

Erről van most szó, semmi másról. Minden egyébről való beszéd félrebeszéd.***)

Amíg ezek a tények megdőntve nincsenek, mi, Somló és én és még néhányan, akik természettudományilag gondolkozunk, más alapról ki nem indulhatunk, amidőn a társadalom testében nyilvánuló életjelenségeket akarjuk megérteni, ép úgy, mint a biológusok sem, amidőn a szervezetek életjelenségeit akarják megérteni.

Van Budapesten elég fiziológus, vizsgálta meg Pikler velők ezeket. Mert az nem tudomány, hogy Pikler nyilvánvaló fiziológiai tényekre azt mondja, hogy ő nem hiszi és nem tud róla és mond olyanokat, amiket valószínűleg a házi orvosa se engedett volna kiírni.

*) A syphonophoráknál is, amelyeknél némileg bonyolult a dolog, csak az az eset, hogy egy közös csatorna körül helyeződnek el, amely a táplálékot fölveszi, de termékeik anyagcseréje egymásközt nem folyik.

**) A bacillusok is képeznek együttélő kolóniákat és miután ezeknek annyira határozott alakjuk van, hogy felismerhető, minő bacillusfajnak a kolóniái, kultúrái: ebből azt lehet következtetni, hogy a különböző alakú kolóniák bizonyos rend szerint alakulnak, ép úgy, mint az állatok kolóniái.

***) Az, hogy kinek mi kifogása van az ellen, ami ezekből következik, az nem ide tartozik. Az sem, hogy ki hogy hányja össze-vissza az ő privát eszelményeit, amelyeket ezekhez a tényekhez hozzá akar fűzni. Itt csak az a kérdés, biológiai faktumok-e ezek vagy sem? — akármi következik belőle, vagy kinek mi tetszik vagy nem tetszik benne.

Én egyenesen példátlanak tartom a tudományos irodalomban, hogy valaki a szakbeli járatlanság ily fokáról mer hozzászólni fiziológiai dolgokhoz, mint Pikler, hogy ki merje írni, hogy „**a sejtközi anyagcsere a fiziológia előtt teljesen ismeretlen** és a többsejtű lény életének sem egésze, sem lényege nem egy sejtközi csere”. (A ritkítások és kövér betűk **nem** tölem valók.*)

A szakbeli járatlanság ilyen foka felment engem az alól, hogy Pikler Gyulával tovább vitatkozzam. Szívesen veszem, ha fiziológusok, természettudósok vizsgálják meg az általam felderített biológiai tényeket, de a Piklerrel való vitát befejezem azzal, hogy itt leszögeztem azokat a biológiai tényeket, amikkel én legelsőnek tettem kísérletet arra, hogy a szociológiát mint exakt tudományt és nem mint eszelkedést tárgyaljam és leszögeztem másrészt a tájékozatlanságnak azt a mérvét, amellyel magyar szociológus annak nekirohant:

„A sejtközi anyagcsere a fiziológia előtt teljesen ismeretlen és a többsejtű lény életének sem egésze, sem lényege nem sejtközi csere.)** **Méray.**

*) Minthogy Pikler az egész cikkében csak ezt szedette kövér betűkkel, úgy látszik, hogy ő is ebbe helyezi állásfoglalásának a lényegét. Amint az egész vitának tényleg ez a magva.

**) Richter, *Stoffwechsel und Stoffwechselkrankheiten* p. 2—5.: Der stoffliche Bestand des Körpers ist einer fortwährenden Verschiebung, einem ständigen Wechsel unterworfen; in dieser Beziehung ist der Name „Stoffwechsel” richtig gewählt. Die stoffliche Betrachtung studiert den Chemismus in der Zelle, sie fasst vor allem die Umwandlungen ins Auge, die die einzelnen Stoffe im Organismus erfahren . . . Es sind besonders C. Voit und Pflüger gewesen, denen wir wichtige Nachweise dafür verdanken, dass die Umsetzungen in den Geweben selbst, respektive in den einzelnen Gewebszellen vor sich gehen . . . Die Körperflüssigkeiten sind nur die Transportwege. — Neumeister, *Lehrb. d. physiol. Chemie* I. 17. Protoplasma und Zellkern sind jene beiden Substanzvereinigungen, durch deren chemisches Ineinandergreifen und Getriebe die Umformungen der Nährstoffe und somit alle vitalen Funktionen resultieren (és leírja, hogy hogyan működik ebben a protoplazma). II. 17. Die Endprodukte des Stoffwechsels, welche aus den Zellen austreten, gelangen zunächst in die Lymphe, bevor sie dem Blute zugeführt werden . . . In den Zellen vollziehen sich alle wesentlichen Lebensvorgänge. — R. Hertwig, *Zoologie*. 55. Die histologische Umwandlung der Zellen ist die Bildung spezifisch funktionierender Protoplasmprodukte. Ein Gewebe erweist sich bei histologischer Untersuchung zusammengesetzt aus Zellen und Protoplasmprodukten . . . Spezialisierung der Protoplasmprodukte . . . Es ist dieselbe Erscheinung, wie im menschlichen Leben; ein Mensch, welcher sein eigener Schneider, Schuster etc. sein und zugleich wissenschaftlich und künstlerisch sich betätigen will, wird bei gleicher Begabung in jedem einzelnen Fach weniger leisten, als ein anderer, der seine Kraft nach einer bestimmten Richtung konzentriert. — O. Hertwig, *Die Zelle und die Gewebe*. 104.: In den fundamentalen Prozessen des Stoffwechsels offenbart sich die Einheit der ganzen organischen Natur. (Persze akik eszeinek, azok előtt a társadalmi képződmény nem tartozik az *organische Natur* keretébe.) Sie fallen in das Bereich der allgemeinen Anatomie und Physiologie der Zelle. Következik a fejezet: *Die Stoffaufnahme und Stoffabgabe der Zelle*, ami talán mégsem jelenthet egyebet, mint anyagcserét a sejtek között, mikor a Körperflüssigkeiten - sind nur die Transportwege. — Virchow, *Zellulärpathologie* 101: Früher

beschränkte man sich auf die Geschichte der Nahrungsstoffe in den „ersten Wegen“, d. h. in der Verdauung und im Blute, so dass man gewissermassen Halt machte, wo in der zellularen Anschauung die Ernährung im engeren Sinne eigentlich erst beginnt. Man glaubte mit dem blossen ausserlichen Stoffwechsel, der sogenannten Endomose und Exomose das Hauptsächliche abgetan zu haben. (Éz az, amiről Piklernek némi sejtelve van, ezen őskori felfogásról és innen ront ő neki a fiziológiai tudásnak.) Man übersah, dass es vielmehr auf den inneren Stoffwechsel ankommt, der sich durch die blossen Endomose und Exomose nur unvollständig erkennen lässt. — Schaper-Roux, *Über die Zelle*. 9. Auf Schritt und Tritt gewann man neue Beweise für die grosse biologische Bedeutung der Zellentheorie, und immer mehr gewann die Überzeugung im Geiste der Forscher an Boden, dass der Mikrokosmos der Zelle den Ausgangspunkt zu bilden habe für jede weitere Erkenntnis des Lebens. — Verworn, *Allgem. Physiologie*-jából emlékezetből tudom, hogy a sejteknek az összetartását, ahogy egy testet alkotnak összeségükben, tisztán onnan származtatja, hogy folytonos cserefolyamatok mennek végbe köztük és ezeknek a kémiai összekötő ereje azon kapocs, mely egybefogja őket és hogy ezen egymásközt folyó anyagcsere híján szétesnének (mint ahogy a bacilluskolonciák szétesnek). — Rhumbler, *Archiv f. Protistenkunde* 902: A sejtek közt levő anyagcsere oly erős összekötő kapocs, hogy — magas fejlettségű sejteknél legalább — a sejtek teste inkább szétszakad, semhogy egymástól szétváljanak. Csak a holt sejtszövetben lehet az egyes sejteket egymástól izolálni, amikor az anyagcsere megszűnt, s már csak dekomponálódó folyamatok vannak. — Ennyit abból, ami kezem ügyére esik.

Es végül, hogy a fiziológusok mégse pusztán csak tudatlanságot találnak a dolgaimban, mint Pikler, arra vonatkozólag hadd legyen még itt egy passzus Max Verwornnak egy hozzám intézett leveléből: Ich habe die fesselnde Lecture Ihres Buches begonnen und glaube, dass es ein ausserordentlich fruchtbarer Gedanke ist, einmal die Parallele zwischen dem Leben des Mikrokosmos, des primitiven Organismus und dem Leben des Makrokosmos der Menschheit consequent durchzuführen. Es lässt sich dabei ein vorurteilsfreier Standpunkt gewinnen, von dem aus viele Dinge in der menschlichen Culturentwickelung in einem ganz anderem Lichte erscheinen, als wir sie nach unserer von Schule und Tradition beeinflussten Anschauungsweise zu sehen gewöhnt sind. In der Hoffnung, dass Sie im Verfolg des Grundgedankens auch weiterhin etc. etc. — Ide iktatom még R. Francénak is egy hozzám intézett leveléből: Ich will Ihnen nicht verhehlen, dass ich Ihre Ableitung der sozialen Lehre aus der Physiologie für einen richtigen Gedanken halte, den Sie gründlich und gediegen zu Ende gedacht haben . . . Auch ich trete für die Identität der natürlichen und sozialen Lebensgesetze ein. — Ezek hozzáértő emberek. Mit akar ezek mellett a szakemberek mellett Pikler?

„Kompleter Unsinn.”

Mint az előző cikkből kitetszik, Méray úr végre mégis időt szakított magának arra, hogy az általa hirdetett sejtközi anyagcsérére vonatkozólag irodalmi bizonyítékokat keressen. Ez a későn született elhatározás szükségessé teszi, hogy múltkori zárszavamat én is egy utóíráttal megtoldjam.

A tan, amelyet én megtámadtam, mint tisztelt olvasóim emlékezni fognak,*) Méray úr következő soraiban foglaltatik:

„Die Zellen produzieren Wertstoffe und der Stoffumsatz zwischen Zellen, die miteinander im Stoffwechsel stehen, ist ein Wertumsatz.

*) V. ö. *Huszádik Század* 1907. I. 312. lap.

„Übergibt die eine Zelle einer anderen ihren Stoff, so muss sie von dieser den gleichen Wert erhalten . . .

. . . „so mussten folglich jene Zellen zu Grunde gehen, die dem Zusammenleben keinen Wertstoff bieten konnten.

„Denn wo zwei Zellen miteinander in einen Umsatz an Wertstoffen traten und die eine Zelle an Werten mehr übernahm, als den Gleichwert ihrer Produkte, so entzog sie damit die Fähigkeit der anderen Zelle, ihre Funktion zu regenerieren . . .

„Das ist die Organisation des Zusammenhanges des physiologischen Körpers”.*)

E tanból én a következőket utasítottam vissza:

„hogy minden sejt anyagi csereforgalomban van más sejtekkel, (azaz) hogy minden sejt, mely anyagot kap más sejtektől, anyagi ellenértéket juttat ezeknek a sejteknek, (más szóval) hogy az emberi árucserével azonos csere a többsejtű lény életének alapszémája.” **)

Olvassuk el már most Méray úr főntebbi cikkének idézeteit és azt fogjuk találni, hogy egyik sem bizonyít semmit az általam vissza-utasított tételek mellett.

A Richterből vett hely csak annyit mond, hogy a „vegyi folyamatok” (*Umsetzungen, Verschiebungen, Wechsel*) a sejtkben történnek.

A Neumeister I. kötetéből vett idézet is csak ennyit. A II-ből vett pedig azt, hogy az anyagcsere végső termékei legközelebb a nyirokba, majd a vérbe jutnak.

Az R. Hertwigból vett passzus csak abból áll, hogy a sejtek azáltal specializálódnak, hogy specifikusan működő protoplazmatermékeket képeznek.

O. Hertwig idézett helye szerint az anyagcserében az egész szerves élet egysége mutatkozik. Ez azt az ismeretes tényt jelenti, hogy állatok és növények egymással anyagot cserélnek. E fejezet-cím (!) *Die Stoffaufnahme und Stoffabgabe der Zelle* kétségkívül nem jelent még Méray-féle „anyagcserét a sejtek között”.

Virchow idézete csak annyit mond, hogy nemcsak a vér asszimilál, hanem egy további, második asszimiláció történik a sejtkben.

Schaper-Roux egyszerűen a sejt életének nagy jelentőségét hangsúlyozzák.

*) Carl H. v. Méray, *Der kommende Tag*, S. 199 u. f. — A ritkítások tölem vannak. — Hozzáteszem, hogy az első és második bekezdés közt még e sorok állanak: *Dieser Tausch von Wertstoffen, in beiden Richtungen, ist der Prozess des Zusammenlebens der Zellen.*

**) *Huszadik Század* 1907. I. 472. lap. V. ö. u. o. 312. I. is.

Ami Verworntt illeti, az, hogy Méray úr mire vél emlékezni, nem jöhet számba, hanem csupán pontos idézetek.

Az *Archiv für Protistenkunde* 902. és Rhumbler nevével kapcsolatban olvashatunk végre igazán valamit sejtek közötti cseréről. De, t. olvasóim, tessék jól odanézni, az nem idézet, hanem Méray úr szövege. Az *Archiv* 1902-iki évfolyamában (csak így érthetem a megnevezett számot) pedig csak egy cikk van Rhumblertől, *Die Doppelschalen von Orbitolites*, és ebben a cikkben nyomát sem bírom fölfedezni annak, amit Méray említ. A 289. lapon találok egy szót, amely Méray úr szövegében is előfordul, t. i. *aus einander gerissen* (Méraynál „szétszakad”), de ama helyen minden másról van szó, csak nem sejtközi anyagcseréről.

Szóval az összes idézetekben egy körömfeketényi bizonyíték, sőt említés sincs sejtpárok közötti, minden sejtre kiterjedő *Tausch*-ról, aminek, ha meglenne állapítva, igazán minden fizioiógiai tankönyvben alaptételként kellene foglaltatnia.

És, tisztelt olvasóközönség, ezekkel az idézetekkel kapcsolatban Méray úr szédítő lélekjelenléttel azt mondja, hogy ime tehát neki van igaza. Ennek a nagystíiú mutatóválnak minden oldalról való megítélését önökre bízom. Én pedig fentartom, amit mondtam.

Méray úr engem is elferdítve idéz. Én nem mondtam, hogy „a sejtközi anyagcsere a fizioiógia előtt teljesen ismeretlen” stb.; ennek így semmi értelme nincs, épen mert a fizioiógia a sejtközi anyagcserét mint műszót nem ismeri, és mindenki azt értheti ez alatt, amit akar (és érthet esetleg olyat, amit a fizioiógia igenis ismer). Én azt mondtam, és **fontartom azt az állításomat**, hogy

„a Méray-féle fönt jellemzett (azaz a föntebbi német idézetben állított) sejtközi anyagcsere a fizioiógia előtt teljesen ismeretlen dolog, és hogy a többsejtű lény életének sem egésze, sem lényege nem egy sejtközi csere (a Méray-féle értelemben)”

és

óva intem a szocioiógia minden tanulóját attól a különben oly természetes föltevéstől, hogy a Méray úr *Der kommende Tag* című munkájában foglalt fizioiógiai állítások a kísérletileg megállapított, közelfogadott fizioiológiából lennének véve; azok nagyrészt egyszerűen az emberi társadalom tényeinek egy részéhez párhuzamosan kigondolt képtelen költemények.

Csak egyet ajánlok minden gondolkodó ember figyelmébe. Méray úr szerint az, hogy egy izom mozgást fejt ki, még nem biztosítja neki

az ezáltal elvesztett anyag pótlását, hanem ellenértékkép ezért még külön ugyanolyan értékű (?) anyagot kellene produkálnia és eljuttatnia azokhoz a sejtekhez, amelyek hozzá anyagot vezetnek. Úgy-e gyönyörű kis testi berendezés, ahol energiakifejésért nem jár semmi pótlás, csupán egyenértékű anyagok termeléséért és ellenszolgáltatásáért.

Méray úr a budapesti fiziológusokhoz utasít: vizsgálta meg velök az ő állításait. Kínos dolog ugyan ilyen nyilvánvaló helytelenségek megbíráltatásával tudós emberek idejét rabolni; de én az igazság kiderítése végett ezt is megtettem.

Mint egyetemi tanárnak nem kell messze fáradnom szakértőkért. A budapesti egyetem orvosi tanári karának egyik ny. r. tanára, akit azon tanszékek után, amelyeket már elfoglalt, egyaránt nevezhetek a fiziológia, a fiziológiai kémia és (hogy jelen tanszékét egyenesen meg ne nevezzem) a legalapvetőbb orvosi szak tanárának, továbbá éppen a fiziológiai kémia mindenütt ismert és elismert bűvárának, Méray fiziológiájáról a következőket írja nekem:

„Igen tisztelt kartárs úr a következő kérdést intézte hozzám: „Ismeri-e a mai fiziológia ezt a tételt: *Übergiebt die eine Zelle der andern ihren Stoff, ihr Produkt, so muss sie von dieser den gleichen Wert erhalten. Dieser Tausch von Wertstoffen in beiden Richtungen ist der Prozess des Zusammenlebens der Zellen.*¹ E tételt ily alakban nem ismerem, nem is olvastam sehol. „Egyenlő értékű” anyagok kicserélését a fiziológia nem ismeri;*) az idézett tétel talán az egyes szervek között fennálló ’kémiai korreláció’ nem megfelelő magyarázatán alapul.

Ha nekem szabad kolléga úrtól szívességet kérni, úgy azt kérném: amennyiben szükségesnek tartja válaszatomat polémiájában felhasználni, úgy nevem említése nélkül tegye, de ha nem, úgy kollegiális szívességből e kellemetlenbe is belenyugszom, de többet semmi esetre sem nyilatkozom — a nyilvánosság előtt.”

Ezek után remélem, hogy t. olvasóim nem kívánják, hogy oly rendkívül szíves kartársam nevét egyenesen kiírtjam, amíg rákényszerítve nem vagyok.

A fiziológia egyetemi tanárát nem zaklattam, mert nagy családi gyászja van. Dr. Pekár Mihály, e tanszék adjunktusa és dr. Gorka Sándor zoológiai tanársegéd azonban a következőkben adtak lekötelező szívességgel véleményt.

„Mélyen tisztelt Tanár Úr!

Egyik beszélgetésünk alkalmából szóba kerültek azokat az idézeteket, melyeket mélyen tisztelt professzor úr a *Huszdik Század* c.

*) A vastagítások és ritkítások az összes levelekben tőlem származnak.

folyóirat (1907. VIII. évf. 312. old.) áprilisi számában Méray-Horváth könyvéből (*Der kommende Tag*) szemelvényképen közölt. Ezeknek az idézeteknek, melyek minket, mint biológiával foglalkozókat is, szerfölött érdekeltek, utána néztünk az eredeti műben is, s kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy azok — anélkül, hogy e helyen vitába vagy részletes cáfolásba belebocsátkoznánk — sok tekintetben ellenkeznek mai fiziológiai és biológiai tudásunkkal. **Az anyagforgalom élettana** a fiziológiának legkidolgozottabb szakaszai közé tartozik, s ez a terjedelmes, biztos vizsgálatokon alapuló fejezet, hogy csak egy példát említsünk, **nem ismeri a sejtek összefüggésének és anyagcseréjének azt a módját** (. . . *Übergibt die eine Zelle einer anderen ihren Stoff, so muss sie von dieser den gleichen Wert erhalten*), **melyre Méray-Horváth úr, mint alapigazságra hivatkozik**. A soksejtű szervezetek egyes sejtjei csupán a vérből vesznek fel „értékanyagokat”, melyeket a fiziológia tágabb értelemben tápláló anyagoknak nevez, s ezen anyagok kémiai energiájának felszabeditása révén életjelenségeket hoznak létre; az életjelenségekkel kapcsolatosan újabb „értékanyagokat” termelnek, de ezek az „értékanyagok” csak a növényekre nézve értékanyagok, mert a növények belőlük táplálkoznak. **Az állatok sejtjei között nincsen olyan összefüggés, amelyet Méray úr feltételez**. A sejtek az állati szervezetben nem termelnek a velük együttélő sejtek számára, mintegy ellenértékképpen az utóbbiak által termelt értékanyagokért, értékanyagokat, sőt még a mirigysejtek sem termelnek olyan anyagokat, melyeket a szervezet más sejtjei táplálékképpen, tehát igazi értékanyagként fel tudnának használni.

Budapest, 1907. évi május hó 25-én.

Kiváló tisztelettel

Dr. Gorka Sándor s. k.
Dr. Pékár Mihály s. k.”

* * *

E sorok már megvoltak írva mikor Méray úr utólag R. H. Francé hozzáintézett leveléből toldott cikkéhez részeket.

E levél némileg meglepett, mert a szociológiának a fiziológiából való azt a levezetését, amelyet Méray úr ad, *gründlich und gediegen*-nek nevezi. De csak némileg, mert könyvküldeményeket megköszönő ily általános elismerő magánleveleknek nem nagy súlyt tulajdonítok. Bosszantott, hogy Méray úr a maga tanát egy oly íróval támogatja, aki még a növények célszerű reakcióit is belátásukkal magyarázza *)

*) R. H. Francé, *Grundriss e. Pflanzenpsychologie*, 3. 1.

aki (talán szabad ezt Méray vaskos tudatlansági vádjával szemben emlitenem) fejlődéstani folyóirata számára munkatársul volt szíves felkérni, és akinek legközelebbi nézettársa*) helyesléssel emlékszik meg pszihofiziológiai nézeteimről. Meg voltam győződve, hogy Francé Méray úrnak sejtközi anyagcseretanát nem tarthatja *gründlich und gediegen*-nek; nem tűrhettem, hogy a szociológia magyar tanulóit félrevezesse Francé nyilatkozata, és levélben felvilágosítást kértem tőle, beküldve neki Méray úr szövegét. A következőket felelte:

„München, den 27. Mai 1907.

Sehr geehrter Herr Professor!

Ein glücklicher Zufall fügte es, dass H. v. Méray heute seinen Besuch bei mir machte, als ich gerade in die Lektüre Ihrer mir frdl. übersandten Schrift **) vertieft war. Ich erhielt also **von ihm die gewünschten Aufklärungen**, und **er informierte mich**, dass es sich in der Kontroverse mit ihm **nur** darum handle, ob in der Physiologie von heute der Begriff **chemischer Regulationen** bekannt sei, als Verkehr zwischen den Zellen. **Dieser** Begriff ist allerdings, namentlich in der Pflanzenphysiologie geläufig, aber er ist kein physikalischer, sondern einer der vielen kryptopsychologistischen Begriffe, wie sie die Biologie heute zu hunderten anwendet. Herr Méray gab, als ich ihm darauf aufmerksam machte, auch zu, dass auch er das Leben als psychologisches Phänomen fassen müsse.”

E levél csodálatraméltóan egyesíti a Méray úr személye iránti udvariasságot a nézeteivel szemben való határozottsággal. Szakasztott olyan, mint mikor a bukott minisztereket saját kérelmökre fölmentik. A véletlenül jelenlevő Méray úrral magával vonatja vissza helytelen tanát. És még azt mondják, hogy a viták mindig meddők és nem térítenek meg senkit! Ha Méray úr sejtközi anyagcsere alatt csak kémiai regulációkat ért, „a szervek közötti korrelációkat” (lásd fentebb a budapesti tanár levelét), ha a „sejtközi anyagcsere” tárgyai nem anyagok, hanem „működések” (az én cikkem, *H. Sz.* 1907. I. 312. s. k. 1.), akkor vitám immár tárgyitalan. És ha Somló követi mesterének azt a megtérését (Francé, úgy látszik, „illedelmesen” figyelmeztette Méray urat***), hogy az életet pszihikus jelenségnek kell felfogni (eszekedésnek, istenem, eszkeledésnek! mindig mondtam, hogy Méray úr is a belá-

*) Pauly (a zoológia tanára a müncheni egyetemen) *Darwinismus u. Lamarckismus*, a könyv vége felé.

**) Pikler, *Objektív szociológia és induktív logika*. (II. Sz. 1907. márc), melyet Francé úrnak viszonzásul az ő lekötelező szívelességgel küldött *Pflanzenpsychologie*-jáért voltam bátor levelemmel együtt megküldeni.

***) *L. H. Sz.* 1907. I. 457. lap.

tásos iskola híve) akkor, mélyen tisztelt olvasóim, immár visszavonulhatok a vitairódalom unalmas mezejéről.

By Jove! vissza is vonulok. Csak azután kettőre kérem a szociológusoknak azt a lelkes csoportját, amely minden „eszelkedés”-től tartózkodik, minden pontosabb gondolkodást, mint „metafizikát” megvet, és beéri avval, hogy mélyen érez természettudományilag és állandóan a törvényszerű (ő, a törvényszerű) természetet szorítja kebeléhez. Először, ne vegye hallgatásomat beleegyezésnek vagy a hozzáértés hiányából származónak.*) Másodsor, kegyeskedjék el nem felejteni, hogy nemcsak lehetségesnek, de valószínűnek mondtam,**) nemcsak hogy az emberi társadalomnak és a többsejtűeknek közös törvényeik legyenek, hanem, hogy ezek valószínűleg nagy részben épen a csere törvényei (a csere szó tágabb értelmében, beleértve a működések cseréjét, sőt — most hozzáteszem — az egymás kölcsönös respektálását általában is), de nézetem szerint e közöstörvényiség ismerete csak a fiziológiát viszi előre, a szociológiát nem (legfőleg közvetve, a tudományos szellem emelése által), és nézetem szerint e törvények pszihofiziológiaiak. E vizsgálódásnak a pszichológiából kell kiindulnia; a cserének oka nem valami fizikai törvény, mely „egyenértékek” kicserélésére visz, hanem az áldozatok és az eredmények összemérése, a célszerűségi belátás. Az emberi társadalomban sem cseréltetnek ki „egyenértékek” (e tételnek semmi értelme sincs); a cserének egészen mások a törvényei; a szociológusnak mindenekelőtt közgazdaságtant kell tudnia, és szociológusaink nagy része nem tesz eleget e követelménynek.

Utóirat. Méray úr Verworn egy levelét is idézi maga mellett. E levél, illetőleg idézett töredéke, azonban semmit sem mond vitánk tárgyára vonatkozólag, és ezért figyelmen kívül hagyhatom. Méray úr azonban azt is állítja, hogy általam megtámadott tana Verworn könyvének tartalmával összhangban van. Övnom kell a szociológia tanulóit e félrevezetéstől, és azért kivágtam a *Huszadik Század*-ból Méray úr főntebb idézett, az anyagcserére vonatkozó sorait, és azokat elküldtem Verwornnak, megkérdezve, ismeri-e az azokban foglalt tétéleket a mai fiziológia, és megemlítve, hogy Méray úr az ő könyvével támogatja sejtközi anyagcserétanát. Verworn válasza csak a főntebbiek

*) 1905-ben Jászi Oszkár ezeket írta: „Tudtommal az egyedüli magyarázat, mely a közkeletű ideológiai okadatulásokkal be nem éri s a társadalom legmélyebb anyagcserefolyamataiban keresi a krízis (a római birodalom szétesésének) okát, a Mérayé: *Der kommende Tag* c. munkája 136. s k. lapján. Sajnos, e nagyarányú kísérletnek még mindig nem akadt kompetens bírálója, mivel az a történész, a közgazda és a biológus együttes munkáját igényelné.” *A demokrácia jövője* 19. l.

***) *H. Sz.* 1907. 1.313. s k. 1.

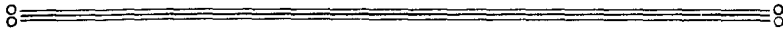
nyomdai kiszedése után érkezett, és a kérdésről velősen így nyilatkozik:

„Der Ausdruck 'Wertstoffe' ist mir ganz unbekannt. **Im übrigen ist der Inhalt completer Unsinn.**”

E kritikával végleg megjött az ideje, hogy elhallgassak. Igaza van Méray úrnak:

Mit akar ezek mellett a szakemberek mellett

Pikler Gyula.

Gauguin.

Azt hiszem, nálunk sokan túlbecsülik Gauguin-t, benne látva a modern festészet csúcspontját és kisebbre becsülik egyszermind igazi jelentőségénél. Gauguin felelet egy nagyon is általános kérdésre, amit igen sokan kérdésnek éreznek, anélkül, hogy tudatossá vált volna bennük és amibe egy pár nagyon is mélyen gondolkodó művész belepusztult. Felelet egy nagyon általános kérdésre: a mai művészek az élethez való viszonya a kérdés; de csak a kérdés általános, a felelet annyira egyéni, hogy még csak példaadó, még csak szimbolikus jelentősége sem lehet. Egy tragikus helyzet harmonikus megoldásának lehetőségét mutatja; de végeredményében ez a megoldás annyira egyéni érzésben van, hogy egyáltalában nem oldja fel a konfliktus tragikus voltát. A modern festészet egész fejlődési iránya (mint különben az egész művészeté) olyan volt, hogy az elé a probléma elé kellett jutnia. (Itt csak magáról a helyzetről lehet egész röviden beszélni; okai nagyrészt nincsenek is még egészen kikutatva és amennyiben ismerjük is őket, a jelenleginél jóval behatóbb elmélyedést kívánnának meg.*) Ez a legteljesebb anarchia és levegőben lógás minden irányban; elviselhetlen helyzet minden művész számára, aki, mint a szegény Van Gogh írja, magáról „szereti a rendet és harmóniát és kénytelen izolálni magát és kínlódni, hogy minden egyes dolgába stílust tudjon belevinni”. A festészet megszabadult minden alkalmazottságtól (templom, intériour díszítés stb.) megszabadult az őt kötő eszmei tartalmak, szimbólumok súlyától, felszabadult a mecénások önkénye alól, szabad lett teljesen. Lassanként levonták ennek a felszabadulásnak minden következményét. A régi formákat és tartalmakat, amiket gondolatszegénységből és lustaságból sokáig fentartottak még akkor is, amikor már semmi értelmük sem volt, teljesen elhagyták. Egy egészen új festőiség jött létre; egy semmitől sem függő, abszolút festészet, ami hosszú idő alatt és sok nagy rázkódtatás után megteremti a maga külön, új esztétikáját. Régen meg volt határozva a kép rendeltetése, még mielőtt elkészült volna, most csak a művésztől függött benne minden. Egy nagy *Umwerthung* következik be ily módon; a jó festők ritkán voltak erős gondolkodók, ideákat termelni nem az ő feladatuk és így azáltal, hogy

*) Julius Meier-Gräfe *Entwicklungs-Geschichte der modernen Malerei* című könyvében több helyen foglalkozik ezzel a kérdéssel.

senkisémet liferálta azokat készen nekik mint régen, az lesz az iránya a fejlődésnek, hogy a téma elveszti minden jelentőségét a festészetben. A régi festő számára a madonna nem volt gondolati téma, készen kapta és csak művészi probléma lehetett neki; aki ma madonnát akarna festeni, annak — gondolatilag — meg kellene teremtenie a kapcsolatot maga és a biblia között; ballaszt lenne neki ez a téma. De nemcsak azért nem lehet tárgya a modern festészetnek; nincsen közönség sem, amely ugyanabban az érzési és gondolati nexusban lenne bármely témához, mint a művész, ha esetleg talált is témát. Abban a pillanatban, amikor a tárgy, a művész és a publikum közötti kapcsolat megszűnik konvenció lenni és egyéni gondolkodás eredményévé lesz, problematikussá válik minden gondolat festői kifejezhetősége és végül művészietlen lesz minden, ami nem tartozik kizárólag a *monde visible*-hez. Ennek a külvilágnak minél tökéletesebb kifejezése lesz egy időre a modern festészet kizárólagos célja.

Nem is lehetett más; dekoratívságnak konkrét hely felékesítése végett van csupán értelme és a modern képeket nem volt hol elhelyezni; a középületek és magánházak építésének egész stílusa úgy alakult, hogy bennük a festészetre — ha ugyan jutott egyáltalában hely — organikusan szükség nem volt. A festészet így különvált, minden „alkalmazott” művészettől. Nincsen már kultúra, amelyben ugyanazon ösztön határozza meg, milyen legyen az ember háza, öltözete, bútorai, képei; teljes az anarchia. És így a festészet külön fejlődését nincs közönség sem, amely követni tudná; a művészek egymásra hatásából jön létre a fejlődés. A közönség pedig lassan „megszokja” azt a festészetet, ami első megjelenésekor felháborította, később „divatba jön” és aztán megint „kijön a divatból”. Az egyéniségek élesebben válnak el egymástól mint valaha, piacnak dolgoznak, mindenki keres a maga számára valami eredeti fogást, új ötletet; nemcsak azért, hogy a közönség kegyeit megnyerje, hanem mert a modern művészetben csak az eredeti lehet művészi is; ahol nincsen kultúra, ott minden konvenció csak művészetellenes lehet.

A festészet nagy szerencséjére csak igen későn és igen kevés emberben válik tudatossá helyzetük problematikusa. Szerencséjére, mert ez a paradox fejlődés annyi új, soha nem létezett szépséget produkált, hogy mindenki közülünk, még ha tisztán látja is a helyzet különös voltát, egyes képek előtt rendesen megint elfelejti. És a festőknek természetesen fontosabb volt mindig festői problémák megoldásáért küzdeni, mint reménytelenül tépelődni egy nem általuk felidézett, meg nem változtatható helyzetben.

Az impresszionizmus győzelméig, amíg egy egész világot fedeztek fel és hódítottak meg a festészetnek, mindenki csak ezzel elfoglalva; a döntő győzelmek után, amikor már együtt volt minden eszköz egy nagy festészet számára, akkor — épen a legmélyebb érzésüek — nagy fájdalommal jöttek rá arra, hogy nagy festészetről ma szó sem lehet. Az impresszionizmus csak anyag lehet egy nagy épületben, hol lehet ez az épület? Van Gogh egész élete felemésztyődött ebben a vad szünetlen, tragikus keresésben. Ő érezte is az okokat, az anarchiát, a kulturátlanságot, a művészet és művészek izoláltságát az életben.

Cézanne rezignáltan félreállt és heroikusán impozáns és primitíven és brutálisan nagyszerű és mégis annyira komplikált megérzéseit abba festette bele, ami véletlenül előtte volt; egy pár palack és pohár, alma és asztalkendő véletlen kombinációjába. Néha egy óceán nyugalma beszél ezekből a csendéletekből, néha egy vad, szinte állatias felújjongás vagy fájdalomkiáltás. Ő félreállt és maga-magának festett és annak a pár embernek, akik ép úgy mint ő lemondtak mindenről és csak azért festenek (vagy írnak, vagy muzsikálnak), mert ilyen a fizikumuk, nem tehetnek mást.

Gauguin lágyabb, lírikusabb volt mindkettőjükénél, de tudatosabb és komplikáltabb lelkű (vagy legalább is irodalmibb, vagy mondjuk gondolkodóbb). Cézanneból és az impresszionizmusból indul ki. De nem tart sokáig, amikor átlátja a pusztán a természetet lefestő festészetnek relatív jelentőségét és problematikus voltát. Stílust keres. És életének pár évét egy ideges, izgatott stíluskeresés tölti be. Elmegy Martinique szigetére, ahonnan különös stílizáltan impresszionista képeket hoz; buja növényzet mögül felcsillanó mély kékszínű tengert; izzó sárga talajon nőtt, izgatottan felnyúló kékszínű fákat. Visszajön Európába. Arlesben Van Goghgal dolgozik együtt, Pont Avenban iskolát alapít. Már látja a célt: *Cheréhez l'harmonie et non l'opposition, l'accord et non le heurt*; megvan a metódusa, legalább azt hiszi, hogy megvan: emlékezetből kell festeni; jó ha van modell, de nem szabad látni festés közben, hogy kellő lelki disztancia lehessen közöttük. Az akkor feltűnő neoimpresszionizmussal szemben — mely, hogy az atmoszférát teljesen kihozza, elhagyott minden kontúrt és felbontott minden színt, — egyszerűség és szintézis felé törekedtek. Egy pár gyönyörű munkaritmust talált itt a Bretagneban. Rózsaszín talajon, világoskék ég alatt kékruhás nők végtelen dolgozó sorát (pedig a képen alig van öt vagy hat) s egy izzó vörös hegyen két lehajoló ember és mögöttük még izzóbban sárga az ég. És mégis, ezek a képek is csak kísérletek, csak úgy mint az impresszionizmus, amin túl akart menni; épen: kísérlet túlmenni az impresszionizmuson.

Tahiti volt számára a célhoz érés, a kísérletezés megszűnte, nem menekülés, mint azt sokan hiszik. Azt mondják, megundorodott a mi kultúránktól és menekült a barbárok közé. Mindenekelőtt: Tahitiban nem voltak barbárok és itt minálunk sincsen kultúra. Csak civilizációnkat rúgta le magáról, amikor oda lement, csak a kényelemről és egy csomó külsőségről mondott le és kapott érte nyugalmat és harmóniát egy évezredes kultúrájú nép között (ha nagyon primitív is volt ez a kultúra, ha már kihalóban volt is). Tahiti első sorban emberileg állította talpra Gauguin. Megvolt a helye a társadalomban, nem volt sem luxus tárgy amatőrök számára, sem közvesztélyes, bolyongó anarchista; egy vadember mondta neki, — először életében — hogy olyant tud csinálni, amire más nem képes, hogy hasznos ember. Hasznos embernek tekintették, szerették és boldog volt és ezt az intenzív boldogságot és harmóniát festette bele utolsó képeibe. Előbb művészi utakon kereste a harmóniát, most magától megtalálta az életen keresztül. Csak felejtenie kellett; egy csomó ügyességet, fogást, amik csak arra valók, hogy egy képet érdekessé tegyenek és neki már semmi gondja

az érdekességgel, amikor ott van körülötte és benne a szépség. Túl van a *l'art pour l'art*-on is minden tekintetben. Régi mondákat, nagy szimbólumokat kap, olyanoktól, akik hisznek bennük, olyanok közt, akik hisznek bennük. Nem kell irtóznia — mint annyi modern festőnek — a meztelen női testtől szimbólumai számára. Az ő Évája — írja egy levelében Strindberghez — meztelenül járhat és jár is az életben; nem egy kép megfestésére levetkőztetett modell.

Mindig nagyobb szabású és nyugodtabb harmóniákat fest. Mindig jobban és jobban tűnik el belőlük a részlet, a realitás; csak szép felületek és gyönyörű színek összecsengése; finom vonalak és síkok harmóniája; nem is igen képek már, csak dekorációk.

Célhoz ért; ezt kereste egész életében. Ő az egyetlen modern művész, aki célhoz ért. A többi, ha nem halt meg útközben, rezignáltán félreállt vagy tragikusan elpusztult.

Gauguin élete így nem tragikus — rá nézve. Tragikus csak miránk, hogy az a megoldás, amit ő talált egy mindnyájunkat mélyen érintő kérdésre, — végső analizisében a művészet és az élet viszonyának kérdése ez — nem változtatja meg annak tragikus voltát. Minden művész keresi a maga Tahitijét és Gauguin kivéve senkisémet talalta meg és nem is találhatja meg addig, amíg úgy meg nem változik itt minden, hogy mindenki bárhová varázsolhatja imaginárius Tahitijét.

Addig a Gauguin eset izolált eset marad; egy szép álom; egy gyönyörű lehetőség; egy csodaszép illúzió. Mert hiszen itt minálunk a Gauguin képei is épen annyira problematikusak, mint a többiek és ha tökéletes dekorációk is, nincsen architektúra, ahová beleillenek.

Lukács György.

Könyvismertetések és bírálatok.

Társadalomtudományi bibliográfia (*Kritische Blätter für die gesamten Sozialwissenschaften. 3. Jahrgang. Dresden Egy évre 24 márka.*)

Szinte lehetetlen föladatnak látszik, hogy a társadalmi tudományokkal foglalkozó ezt az óriási anyagot figyelemmel kísérhesse; nincs oly város s nincs oly könyvtár sem, amelyben az egész anyagot megtalálná. Pedig kétségtelen, hogy senki tudománya fejlődésével nem tarthat lépést, aki speciális szakja irodalmát nyomon nem követheti. A természettudományok terén, ahol a hasonló irodalmi túlermelés van, már régebben létesült szervezet, amely legalább arról gondoskodik, hogy a természettudós tudomást szerezhessen szakmája irodalmáról. A londoni *Royal Society* vezetése alatt az összes kulturállamok tudományos akadémiái vagy egyéb testületei dolgoznak a természettudományok bibliográfiáján; ez az *International Catalogue of Scientific Literature*, amely évenként jelenik meg. Hasonló kísérletre vállalkozott évekkel ezelőtt a társadalomtudományok terén a brüsszeli *Institut International de Bibliographie*, de kísérlete — anyagi erő és szervezetség hiányán (amint épen e sorok írójának kellett önmagán tapasztalnia) — hamarosan csődöt mondott: a *Bibliographia economica universalis* összesen négy évig élt s ezen idő alatt is alig harmadát dolgozta föl a számbajövő irodalomnak.

Két év előtt Berlinből többet ígérő kezdeményezés indult ki. Intézet alakult, amely okulva a brüsszeliek kudarcán, egyetlen ágra, a társadalmi tudományokéra, specializálta magát s központosítás helyett az anyaggyűjtés munkájának nemzetekre való elosztásával igyekszik biztosítani a gyűjtés teljességét. Ez az *Internationales Institut für Sozialbibliographie*.

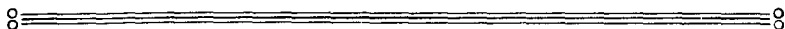
Az intézetnek kiadványa a havonként megjelenő *Kritische Blätter*, Németország, Ausztria, Svájc, Holland, Belgium, Franciaország,

Nagybritannia és gyarmatai, Japán, Ausztrália, India, Olaszország, Skandinávia, Magyarország, Lengyelország, Szerbia, Horvátország, Bulgária, Románia, Oroszország, Spanyolország, Amerika társadalomtudományi termelését közli a helyi levelezők adatai alapján, rendszerbe sorolva, úgy hogy mindenki hónapról-hónapra könnyen nyomon kísérheti szakmája irodalmát.

A főszakok felsorolása mutatja legjobban, miféle anyagot ölel föl a folyóirat. Ezek 1. Enciklopédiák, bibliográfiák; 2. A társadalmi tudományok története; életrajzok; 3. Általános szociológia; 4. Az egyes társas képződések (család, erkölcs, állam, vallás, nyelv, művészet, faj etc. etc.) szociológiája; 5. Elméleti közgazdaságtan; 6. Közgazdasági politika; 7. Politika; 8. Szociálpolitika; 9. Pénzügytan; 10. Statisztika; 11. Demológia; 12. Gyarmatosítás; 13. Társadalomtörténet, különösen gazdaságtörténet; 14. Jogtudomány, kriminológia; 15. Kereskedelmi tudományok; 16. Technika; 17. Gazdasági földrajz; 18. Ethnográfia és antropogeográfia; 19. Bölcsészeti szakok; 20. Különbözők.

Lehetnek egyéni kifogások a szisztematika ellen, a beosztásnak lehetnek hibái, az adatgyűjtés lehet hiányos: mégis az eddigi füzetek páratlan segédeszközül bizonyultak. Különösen minálunk, ahol minduntalan akadnak elméletek föltalálói, nem ajánlhatjuk eléggé. A Durkheim-féle *Année sociologique*, amely inkább a szociológia elméleti kérdéseiről tájékoztat, az inkább gyakorlati hajlamú *Kristische Blätter* meg az intézet éves kiadványa: a *Bibliographie der Sozialwissenhaften* mindenkinek módot nyújtanak rá, hogy állandó érintkezésben a kultúr-államok tudományos munkájával a társadalmi tudományok szerves fejlődését szolgálja.

Sz. E.

A mágiától a tudomány felé.
(*De l'esprit magique à l'esprit scientifique Jules Sageret. Revue philosophique. 1907. márciusi és áprilisi szám).*

Jules Sageret sok etnográfiai, művelődéstörténeti és pszichológiai tudománynak rövidre foglalt eredményét mondja el a *Revue philosophique* márciusi és áprilisi számában. A tárgyról

szakmunkát és nem két rövid értekezést lehetne írni. Arról próbál beszámolni, hogyan lesz tudomány a mágiából, hogyan erjeszti tudománnyá a mágiát az emberi ismeretszerzés legforradalmibb eleme, a fejlődéssel nőttön növekvő objektíválási hajlam.

A kultúrátlan nép tudománya a mágia. Históriaja mítosz, természettudománya varázslás. Mítosz és varázslás adják a mágikus világfelfogást, a kultúrátlan nép világgképét. Mindezekben, esetleges tapasztalatok önkényes elmagyarázásánál többet, mélyebbet kell keresnünk, vonásokat, mik az egyéni és társadalmi tudat sok rejtett törvényszerűségére vetnek világosságot.

Erre mutat az egymástól elszigetelt népek mágiájának számtalan hasonló vonása. Egymással soha sem érintkezett népeknek vannak azonos mítoszai, pl. a gyermekeit megevő Kronosz megvan az ausztráliai, a busman képzetében is. A mágiának a természetről alkotott képében főelem mindennek emberiesítése (*humanisation*). Minden mozgó és ható

valamiről emberi gondolkodást, emberi érzéseket és szándékokat tételez föl. Így lesz tudatos lényvé a nap, a hold, a csillagok, állatok, fák, fegyverek, bútorok, házi eszközök stb.

Ezzel a föltevessel párhuzamosan fejlődik ki a léleknek, mint immateriális hatónak a fogalma. Az ember nem hasonlít az állathoz formában, de valamiben mégis hasonlít, ez a lélek. Ez már annyit jelent, hogy a lélek el is szakadhat a testtől s lesznek árnyak, fantomok, szellemek, amik testekből ki és testekbe át vándorolnak, azaz kifejlődik az animizmusus. Erre vezető tapasztalatok a szél (láthatatlan erő), holttest (minek megvan a formája, de hiányzik belőle valami), ájulás (az a valami vissza is térhet olykor), álom, hallucinációk (az árnyak néha megjelennek és eltűnnek). A megholtak leikeiről táplált hit a kultúrátlan ember életmódjába döntően lép be aszerint, hogy hova képzeletben a lelket: a sírba, köréje, kóborolva, az élők közt, új embertestbe, állatba vagy fába költözött-e.

Az árnyak fogalmával eléggé összezavart az essence-ok fogalma pl. élet, erő, hatalom stb., melyek közt üdvösek és károsak is vannak. Ezek is többnyire humanizáltak, személyesítettek s így igen közel állanak az embertestekből kiköltözött fantomokhoz.

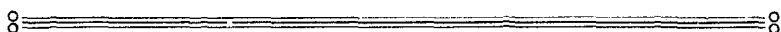
A mágia ezzel a két fogalommal mindent megért és egységes képet kap a világról. Azonkívül igényt tart az így nyert törvényekbe való beavatkozásra is, ebből lesz a varázslás. Itt két főelvet tudunk csaknem általánosan elterjedtné: 1. a rész annyit ér, mint az egész, pl. az ellenség egy hajfűrtjének elégetése az ellenség biztos pusztulását hozza magával; 2. hasonló a hasonlóra hat és ugyanannyit ér, pl. a természeti erők bizonyos működésének kikényszerítésére utánozzák azt a működést, továbbá megholtjaik képmását etetik, hogy a szelleme ne éhezzen.

Ugyanezek a vonások megtalálhatók a kultúra első fázisaiban levő népeknél. Sageret sok példát hoz fel a görögökről, rómaiakról.

Látjuk, hogy a mágia szubjektívizmusból él. Az objektív felé haladásban jelenik meg a tudomány. A monoteizmus felé haladó vallásfejlődés kedvez ennek az iránynak, mert a mindenség egyes tárgyaiból kiszedi az embert s az emberformájú hatót a mindenség „végső” okáig, az egy istenig tolja ki. De következetlen önmagához, mert félig még mágia, a fantomok, az essence-ok s a varázslás említett két elve korlátlanul szerepel még a kultúrnépek vallásában is.

Az igazi objektíválást, a teljes *deshumanisation-t* a tudománynak kell megcsinálni. Elveti az érzelmek logikáját, amivel a mágia operált s melynek működését nem a tények, hanem az előre ismeretes és kívánt végcél, az akart eredmény határozza meg, mint azt Ribot *Logique des Sentiments*-jében igen szépen kimutatja. A tudomány elveti ezt az érdeklőlogikát s helyette úrrá teszi az ész logikáját, minek működését egy ismeretlen végcél érdekében a nyomról-nyomra fellépő tények irányítják. Az ismeretszerzés e kétféle módja, a két logikának különbözősége teszi ellentétté a mágiát és a tudományt, mint szubjektív és objektív világképet, mint *humanisation* és *deshumanisation-t*, mint az affektív logika és racionális logika adatait a természet tényeiről.

A mágiától a tudomány felé haladva mind kevesebb érzellemmel nézi az ember a világot s ez érzéseinek köre mindinkább szűkül a megismerés tiszta öröme felé. A tudomány mindenből kiszedi az embert, még onnan is, ahol igazán szerepel, pl. szeretnők azt hinni, hogy a szociológia is csak akkor objektív, ha kihagyjuk hatói közül az emberlelket. Magából a pszichológiából is kiveszi legalább az emberi önkényt (aminek megfelelő hatások összege a mágia világa) és megcsinálja az akarat determinizmusának elméletét. Így lesz a mágia mindent humanizáló hajlamának örököse a vallás és poézis, melyekben a mágia két alapfogalma és két alapelve ma is érvényes (a vallások túlvilága, malaszt, a poézis metaforái, perszonifikációi) s az ember ismeretvágyának kielégítésére a mágia helyett a mindent dehumanizáló tudomány vállalkozik.

A szociológia eredményei.

(*Philosophie des sciences sociales. III. Conclusions des sciences sociales. Par Rene Worms. Paris. Giard & Brière. 1907.*)

Tudományunk lelkes adminisztrátora, az *Institut International de Sociologie* főtitkára e kötetben a szociológiai kutatások eredményeit akarja összefoglalni. Miután e munka első kötetében a társadalomtudományok tárgyát, a másodikban módszerét vizsgálta meg, most e harmadik kötetben eredményeit veszi szemügyre.

306 oldalon és 18 fejezetben akarja összefoglalni a környezetre, a fajra, a népességre, a társadalmi csoportokra, a történelmi időpontra (*le moment*), az egyénre, a gazdasági életre, az erkölcsökre, a vallásra, a tudományra, a művészetre, a jogra, a politikára, a társadalmi fejlődés alakjára, a társadalmi fejlődés indító okaira, annak folyamataira és eredményére vonatkozó kutatásokat.

Kell-e mondani, hogy ilyen rengeteg kérdéseket, ilyen óriási irodalmat még essayszerű mélységgel sem lehet ilyen szűk téren tárgyalni? Tényleg az olvasó gyakran még az igazán közismert standard-könyvek eredményeit is nélkülözi ezeken a lapokon, a vitakérdések kiemeléséről, az ellentétes eredmények kritikai feldolgozásáról pedig alig lehet szó.

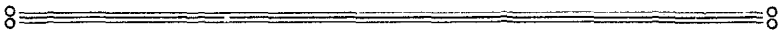
Az, ami az ilyenféle madártávlatos fölvételeknél egyedül vigasztaló lehet, egy érdekes és nagyszabású egyéniség, aki a maga művészi sejtelmeit érvényesíti a problémák tömkelegében: szintén teljesen hiányzik e könyvből.

Hogy ez az egyéniség milyen jellegű, azt például a kollektivismusról írott ezek a végső sorok teljesen kifejezik: „Nos, mi nem hisszük, hogy a kollektivismus, vagy pláne a kommunizmus a közel jövőben diadalmoskodjék. Európa és Amerika egyetlen nagy államában sem adtak neki a választások parlamenti többséget; sőt Amerikában még politikai szervezete sincs, sőt nem is akar ilyent. S minthogy csakis a hatalom békés meghódításából remélhet maradandó sikert, látnivaló, hogy győzelme még messze van. Mégis már ma is a kollektivismusnak számos és lelkes híve van, köztük nagy tehetségű emberek;

ez egy kisebbség, mellyel mindenütt számolni kell. Nyomása alatt számos törvényt zavartak meg, melyeknek célja és eredménye a munkások sorsának javítása volt. És az eszmék, melyeket előtérbe tett, olyanok, hogy átmenve fokozatosan a törvényhozásba és elveszítve túlzásaikat a többi pártok ellenállása folytán, több igazságosságot fognak az alacsonyrendűekkel szemben életbe léptetni és több irgalmaságot a sors kitagadottjaival szemben.” (134.)

Valóban nem volt fölösleges szerző előzetes mentegetőzése: „Nem hisszük, hogy bizonyos és vitán felüli konklúziókat formuláztunk; elismerjük már előre is igen szívesen, hogy szempontjainkat meghamisíthatták nevelésünk vagy szellemi alkatunk sajátos előítéletei.” (2.)

Mindezek dacára Worms könyve hasznos szolgálatot tehet azoknak, kik a szociológiába bevezetést keresnek. Mert sok érdekes kérdésről lel majd benne érdekes véleményeket igen világos stílusban. —r.

A darwini problémák mai állása. (*Ober den heutigen Stand der Darwinschen Fragen. Von R. H. Francé. Leipzig. 1907. 161. S.*)

A darwinizmus körül még mindig dúló harc közepette igen jó szolgálatot tehetnének az ilyen összefoglaló a kérdések tisztázására törekvő munkák, mint a Francé-é. De viszont

szinte a dolog természetéből folyik, hogy a szerzőknek valamely irányban meg kellett állapodniuk, az egyes kérdésekben pro- vagy kontra-álláspontot elfoglalniuk s így teljes objektivitást nem várhatunk tőlük. Francé is neolamarckista s ebből a szempontból ítéli meg a dolgokat.

A bevezetésben mindenekelőtt megállapítja, hogy a darwinizmus, illetve Darwin főérdeme nem a szelekció-elmélet felállítása — melynek Darwin maga is csak provizórikus fontosságot tulajdonít — hanem annak a levezetése, hogy az élő világ nem lett, hanem fejlődött, s a fejlődési törvények természeti törvények értékével bírnak. E fejlődési törvények közül a legfontosabb: a biogenetikai alaptörvény, nem is Darwintól, hanem Haeckeltől származik.

Az alábbi pontokban foglalhatjuk össze azokat az eredményeket, melyekre a szerző további vizsgálatai folyamán jut, helyszűke miatt elhagyva a bizonyítékokat:

1. A fejlődési törvényből következik, hogy a világ nincs alávétve valamely felsőbb akaratnak; belső törvények szerint és csakis természeti erők által kormányozza magát, tehát az élő világ is csak fokozatos fejlődés útján keletkezhetett. Erre számtalan bizonyítékkal szolgál a paleontológia.

2. E fejlődés mikéntjét magyarázó tanokat, a biológiai alaptörvény kivételével, nagyobbrészt jobbakkal pótolták.

3. A kiválasztás (szelekció) tana, mely a célszerű keletkezését a véletlen segítségével akarja magyarázni, tarthatatlan, mert

a) a föltételezett versengés a természetben nincs meg, s a „létért való küzdelmet” a „kölsönös segítség” (Kropotkin) kiegyenlíti;

b) a szelekció működését a keresztezés ellensúlyozza, tehát tisztán szelekció útján új fajok nem keletkezhetnek;

c) az apró egyéni változások, melyekkel a szelekció dolgozik, nem lehetnek olyan jelentősek, hogy az azokkal nem bíró egyének kipusztuljanak;

d) ha pusztán véletlenekből akarjuk oly sok célszerűség keletkezését levezetni, az annyi időt kíván, mely a föld valószínű korát (20—40 mill, év) sokszorosan felülmúlja.

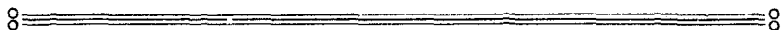
A szelekció tehát inkább negatív princípium, inkább irtani, mint teremteni képes.

4. Francé szerint a fiziológiai folyamatok újabb elemzése azt mutatta, hogy az „alkalmazkodás” oka, mindig valamely szükséglet, illetve ennek kielégítésére való törekvés. Az alkalmazkodást megvalósító folyamat teleologikus elvek szerint történik, úgy érve, hogy a szervezetnek, illetve legkisebb önálló alkotó részének: a sejtnek ítélő erővel kell bírnia, mely a sejt fiziológiai működését a szükségleteknek megfelelőleg szabályozza. („Az élő természet ideológiai mechanizmusa”). Ezzel a szerző szerintünk teljesen elhagyja az igazi mechanikai természettudományi alapot s a Fechner-, Nägeli-, Driesch-féle lamarckisztikus iskola meghaladott elveit hirdeti. Ez a teleologikus felfogás azonban mégis különbözik a Kant-étől annyiban, hogy az alkalmazkodásnak s így a fejlődésnek föltételeit a plazma pszichikai, illetve energetikai képességeiben keresi.

5. A de Vries mutáció-elméletét elfogadja Francé, mert az ő 1. pontban ismertetett elveinek megerősítését látja benne. A mutáció-elmélet ugyanis azt mutatja, hogy a fejlődés állandó előhaladásból és visszaesésből áll, tehát a világ fejlődése nem lehet valamely előre meghatározott tervnek a megvalósítása. A mutáció lényegét pedig a, következőkben foglalja össze: a) elemi fajok és visszaesési változatok-hirtelen, átmenetek nélkül, ugrásszerűleg keletkeznek; b) azonnal állandóak maradnak; c) keresztezés nem szünteti meg őket; d) egyes fajoknál a mutációra való hajlandóság az állandósággal periodikusan váltakozik.

6. A természettudósok közül azok, akik a Darwin felléptétől mostanig, sem a szorosabb értelemben vett darwinizmust, sem az új lamarckizmust el nem fogadták, kénytelenek voltak a Schelling-féle „életerő” fogalmához visszatérni, amivel a természettudományokba metafizikai fogalmakat vittek be. A vitalisták legújabb képviselői közül pl. Reinke felteszi, hogy a természetben valami kozmikus intelligencia működik, hasonlóan öntudatlanul, mint a gépekben a mérnök intelligenciája által belevitt „géplélek”. Az efféle tudománytalan elméleteket erősen elítéli Francé, pedig szerintünk az ő lamarckizmusa sem egyéb, mint pszichofizikai vitalizmus.

Fülöp Zsigmond.

Szociális higiéné. (*Die soziale*

Hygiene, ihre Methoden, Aufgaben and Ziele, von Dr. med. Adolf Gottstein. Leipzig F. C. W. Vogel 1907.)

Az általános társadalomtudomány-
nak ez a még gyenge ága fejlődésének kezdetén áll. Előharcosai még azt is kénytelenek bizonyítani, hogy van-e egyáltalán mint külön tudományágnak, az általános higiéné tudományától függetlenül, létezési jogosultsága.

Az ortodoxoknak a modern szociális higiéné érdekében kifejtett propaganda ellen az a kifogásuk, hogy nincsenek sem új problémák, sem önálló módszerek, a meglevő intézetek nincsenek túlterhelve, az irántuk való érdeklődés nem csökkent — minek kell tehát minden áron új munkateret keresni?

Die Hygiene wird soziale Hygiene sein, oder sie wird nicht sein mondják ezzel szemben az újítok és állításukat szóval és tettel fényesen meg is okolják. Tisztában vannak avval, hogy a higiéné az összes gyógytudományoknak része és az is kell, hogy maradjon; de míg az ortodoxok a humanizmust, az irgalmasságot mondják a higiéné forrásának, a modernek a mások betegségétől veszélyeztetettek jogos egoizmusát. A bélpoklosok középkori elkülönítésének, a himlőoltásnak, az újkor első nagy higiénikus tettének, semmi közük sem volt a betegek iránt való részvéthez, egyszerűen az egészségesek védelmét célozták. A városok takarítása, csatornázása és vízzel való ellátása azért történt, mert fenyegetett a kolera. A higiéné jogos követeléseinek keresztülvitelében egyes esetekben talán inhumánusnak és könyörtelennek látszik, amidőn az egyeseket esetleg keményen sújtó, de a közönség érdekében elengedhetetlen kényszerintézkedéseket követel. Az egyént gyógykezelőnek feladata a megbetegedettek letalításának leszállítása, vagy gyógyulás reménye híjján fájdalom enyhítése. Emitt az élet meghosszabbítása lesz a feladat akkor is, ha ez az élet a süjtöttnek vagy környezetének, vagy a társadalomnak haszontalan, terhes, sőt káros is volna.

Ezzel szemben a higiéné művelőjének kötelessége legalább is kutatni azt a kérdést, hogy az értéktelenebbek nagy csoportjával szemben rosszul alkalmazott rokonérzés nem-e okozhatja ellenkezőjét a szándékba vett eredménynek?

Az individuális betegkezelés tárgya az abnormális egyén, a higiénéje az egészséges átlagember, kinek egészségi értéke a tömegvizsgálatból adódik. A higiénikus eljárás vezető alapgondolata szociális, a társadalom védelme ama gazdasági és egészségi veszedelmekkel szemben, amelyek az összességre a nagyobb mértékben veszélyeztetett egyes csoportokkal való együttélésből keletkeznek.

A szociális higiéné munkaterének sajátosságát és feltehető kérdéseinek sokféleségét példákkal megvilágosítandó, felsorolja G. azokat a témákat, melyek legújabbán kitűnő monográfiák alakjában láttak napvilágot: *A nagy sztrájkok hatása az egészségügyi viszonyokra és a népesedési mozgalomra* (Dohrn), *Mérgező anyagokkal dolgozó munkásokról* (Lewin), *Tuberkulózis és iskola* (Kirchner), *Az amerikai és a német munkás háztartása* (Laquer), stb. stb. Majd beszámol azoknak a szemléknek és archívumoknak működéséről, melyek a legnagyobb buzgósággal és sikerrel szolgálják az új tudományágat. Ilyenek a Grotjahntól és Kriegtől kiadott *Jahresbericht über soziale Hygiene*, a *Medizinische Reform* (szerk.: Lennhoff) című hetilap. Nagyobb dolgozatokat közölnek: Fürst és Jaffe *Soziale Medizin-ye*. és a Grotjahn és Kriegel-féle *Zeitschr. für soziale Medizin*. Rokoneszméket szolgál az *Archiv für Rassen- u. Gesellschaftsbiologie einschliesslich Rassen- und Gesellschaftshygiene* (A. Plötz). Tavalý alakult meg a *Gesellschaft für*

sziale Medizin, Hygiene und Medizinalstatistik, mely széleskörű érdeklődésnek örvend.

Behatóan foglalkozik G. a statisztikával, mint a szociális higiéné fontos, talán legfontosabb eszközével. Sorra veszi a hivatalos, az orvosi, az alkalmazott statisztikát, a statisztikai aritmetikát. Majd áttérve az antropométriára, mint másik fontos segédeszközre, szóváteszi és érdekesen kommentálja a még legkezdetlegesebb állapotban levő mikroszkopiái antropometria tudományát is, melynek kiérésétől sokat vár már a társadalmi higiéné érdekében is. Érdekesen világítja meg a halálozási statisztika művelőinek törekvéseit, kifejti a város és a vidék higiénikus kölcsönhatása stúdiumának fontosságát. Kitér végül az ugyancsak serkedező modern biztosításügyi orvostudományra is, mint a szociális higiéné utolsó főfejezetére.

A higiéné szocializálásában is azzal a tapasztalattól már ismert folyamattal találkozunk, melyen más tudományágak már részben átesetek. A haladás azt kívánja, hogy a társadalmi közösség érdeke legyen a döntő, ne pedig kézzel megfoghatatlan érzelmős szempontok. Pozitív kutatásra van szükség és a megérett eredmények kérlelhetetlen kivitelére.

Gottstein 72 oldalas rövid, de kitűnő áttekintést nyújtó munkája teljes képét nyújtja a társadalomtudomány egy fontos ága fejlődésének és kívánatos, hogy az új irány törekvései Magyarországon is visszhangra találjanak.

V. J.

A magyar alkotmány.

(A magyar alkotmány történelmi fejlődése. Írta és a népszerű főiskolán előadta Dr. Ferdinándy Gáza Ára 2K.)

Szerzőnek eddigi irodalmi munkásságából azon ténye domborodott ki, hogy az országgyűlés két házát állandóan főrendi és képviselői táblának nevezi. Ezen szóhasználat merő-

ben törvényellenes, mert 1867. óta összes törvényeink a képviselőház és főrendiház kifejezéseket használják s másban nem lehet okát találni, mint azon fetisszerű, sőt perverz vonzalomban, mely görcsösen ragaszkodik mindahhoz, ami a rendi reakció letűnt aranykorára emlékeztet. Ezen vonzalomra vezethető vissza szerzőnek azon kedvenc eszméje is, mely egy jobb jövő zálogát a nádori méltóság visszaállításában látja.

A kis könyv nem érdemlené meg, hogy bővebben foglalkozzunk vele. De annyira tipikus, oly jellemző terméke a magyar közjogírásnak, hogy nem tartjuk szükségtelennek reá néhány megjegyzést tenni. Ferdinándy kézikönyvét három szempont jellemzi.

I. A magyar alkotmánytörténetnek nagyszámú legendája van, melyeket kegyeletes örökségül juttat egyik közjogi író a másiknak, anélkül, hogy valamelyikök eddig fáradságot vett volna azok lényegét és eredetét kikutatni. A legtöbb író jóhíszeműen átveszi és szajkó módjára ismétli azokat, mások öntudatosan terjesztik és hangoztatják, mert kitűnő eszközt vélnek bennök felismerni az ezeréves osztályalkotmány igazságtalanságainak elleplezésére. E legendák kifejtésére és megcáfolására egy bírálat keretében hiányzik a kellő hely, itt csak

néhányat akarok közölök kiragadni, főleg olyanokat, melyeket a szerző értelmetlenül ismételt, de később saját maga cáfol meg.

Szerinte a magyarokat már külföldi kalandozásaikban, az Árpád-korszak örökös trónvillongásaiban, az Árpád-ház kihalta után a cseh, német, olasz és lengyel eredetű királyokat megválasztó főurakat mindenemű tevékenységükben csak a nemzeti eszme vezeti, s ez kormányozza a Habsburg-ház véres vallásháborúit is. Hogy ez mily anakronizmus, ennek bizonyítására vegyük például az 1300—1310. közötti korszakot. Az ország egyik darabja Csák Máté, a másik a németújvári grófok kezén volt, Erdélyben Apor vajda volt az úr, a koronán pedig bajor, cseh és nápolyi hercegek veszekedtek, amint ezt Ferdinándy maga is kiemeli (59. 1.) És mindez a nemzeti eszme érdekében történt! Szerző azt mondja: „A királyok . . . visszaéltek azon hatalommal melyet a nemzetnek irántok mint a nemzeti eszme zászlótartói iránt való határtalan tisztelete és szeretete juttatott kezébe” (30. 1.) Óh nem! A nemzeti eszme zászlótartói nem az Árpád-házi királyok, hanem a vezérlő bizottság tagjai voltak s igazságtalanság lenne ezen babért tőlük elvitatni.

A nemzeti eszme szerepeltetése a magyar történelem első századaiban tehát tudatlanságból vagy elfogultságból eredő anakronizmus. Szerző maga mondja: „Hiszen még történetíróink nagy része is azon hibába esik, hogy nem képesek magukat a régi korba beleképzelni . . . hajlandók vagyunk a régi kor intézményeit a mai kor szemüvegén nézni.” (6. és 5. 11.) Ezzel aláírja saját ítéletét is.

A vérszerződést szintén úgy tünteti fel, mint modern alkotmánybiztosítékot. Nem is akarunk azzal bővebben foglalkozni, hogy komolyabb történetíróink kétségbe vonják ezen vérszerződés hitelességét. Szerzőnek erre nézve nincsenek aggályai, mert mint maga mondja: „Én elhiszem, mert arra, hogy ne higyjem, nincsen semmi okom.”!! Úgy-e meggyőző érvelés?

Azt az ismert frázist is gyakran hangoztatja szerző, hogy Magyarországon sohasem honosodott meg a hűbériség, hanem mindig megmaradt a királyság közhatalmi jellege. Később azonban kénytelen beismerni: . . . A nemzet és király . . . hűbéri formák között egyesül egy közjogi egészbe (81. 1.) Az alkotmányos formák . . . a szent korona korában nem rendiek, hanem hűbériek voltak (111. 1.)

Az aranybullára azt mondja, hogy a magyar szabadság legfőbb biztosítója, s méltó párja az angol *magna charta*-nak. Azonban később maga említi, hogy a II. Endrét követő századokban sohasem történik reá hivatkozás, s jelentőséggel nem bír. (38. 1.) Ami pedig a *magna charta*-val való párhuzamot illeti, annak csak annyi értéke van, mint mikor Darányi a cselédtörvényjavaslatot a norvég büntető kódexszel állítja párhuzamba.

A III. Endre-féle tanácstörvényt is, mely állítólag a miniszteri felelősséget már 1298-ban kimondotta, ily nagy horderejű alkotmánybiztosítéknak jelenti ki. Állt pedig ezen intézkedés abban, hogy a király köteles volt két-két főpapot és nemeset, kiket az ország választott, magánál tartani, s ha a király bármit tenne nélkülök adományok,

méltóságok osztogatásában, az érvénytelen legyen. Ezen intézmény értékére nézve idézzük magát a szerzót (47. l.) „De vajjon hiszi-e valaki, hogy a királyi udvarban a gazdag urak mellett annak a két szegényebb nemesnek valami nagy súlya lehetett, s hogy ezek befolyással voltak a királyra!? A nemesség érezte is, hogy effélék kimonadásával a törvény megtartását biztosítani nem lehet.” Aminthogy igazuk is volt. Mindezek dacára szerző mégis kijelenti: „A kísérlet mindenestre legfényesebb tanúsága a nemzet politikai érzékének.” Csak az a baj, hogy ily nagyhangú frázisokkal nem lehet a dolgot elintézni, s ebben a törvényben modern alkotmánybiztosítékot csak az láthat, aki szankció nélküli formulák alkotmányvédő erejére esküszik.

Azon frázist is gyakran hangoztatja, hogy az 1301—1687. korszakban a nemzet szabadon gyakorolta királyválasztási jogát. Nem akarok arról szólni, hogy a nemzet mindig néhány hatalmas oligarchát jelentett, csak azon tényt akarom megállapítani, hogy ha a király kellő hatalommal, vagy külföldi összeköttetésekkel bírt, mindig az lett az utód, akit ő kijelölt. Szerző is említ egy jellemző esetet, midőn Ulászló örökösödési szerződést kötött III. Friggyessel. Az országgyűlés szörnyen haragudott ezért, az ingerültség oly nagy volt, hogy éjjelenként a tereken és a templomok bejáratain táblákat akasztottak ki, melyen kijelentették, hogy inkább meghalnak, semmint a csúfos szerződést elfogadják. „Tehát az izgató plakátok már akkor is divatban voltak”, jegyzi meg a szerző. (70. l.) Mi történt azonban: „A király ha nem az országgal, hát az urakkal és főpapokkal fogadtatta el a békét. Egyenként magához hivatva és puhította meg őket” (u. o.). Valószínűleg nem ingyen tették. Tehát úgy látszik, nemcsak az „izgató plakátok”, hanem a „leszerelés” is divatban volt akkor. De halljuk tovább a szerzót: „Tehát már itt veszi kezdetét a magyar politikai erkölcsök romlása, midőn azok, kik mint országgyűlési tagok a nemzet jogait védik, a kulisszák mögött feladják azokat.” Óh, óh!! Mintha a „nemzeti küzdelem” vezéreire célozna itt a tudós szerző. Úgy látszik nincsen új a nap alatt!

Természetesen szerző is híve azon tannak, hogy a Habsburg-korszakban az alkotmányt és szabadságot a vármegye és a passzív rezisztencia tartotta fenn. Hogy a vármegye és a passzív rezisztencia a király túlhatalmával szemben hajtófát sem ér, azt láttuk a közelmúltban, s így volt ez az elmúlt századokban is. Mihelyt a király hatalomszóval lépett fel, a megyék beadták derekukat. Viszont a rendek is csak akkor tudtak valamit elérni, ha az aktív ellenállás terére léptek, mint Boescai és Bethlen idején. Hogy a vármegye mily dicstelen szerepet játszott ezen időben, arra elég elolvasni Grünwald Bélát. A vármegye az osztályuralom melegágya volt mindenha, s ezért kellett azt szabadságvédő nimbuszsal felruházni, hogy ennek leple alatt a nemesség korlátlanul folytathassa visszaéléseit.

Az előbbinek folyománya azon ferdítés, hogy a nemesség a rendi kiváltságokhoz a királyi hatalommal szemben azért ragaszkodott, mert ezzel az ősi szabadságot védte. Nem védett a nemesség semmi mást, mint saját feneketlen önzését. Kettőt nem akart a rendiség: adót fizetni s a jobbágyokkal emberségesen bánni, a királyi hatalom pedig éppen ezt követelte tőle. Ezért harcolt ellene

példátlan elkeseredéssel, s bár a szabadság cégére alatt, de valójában azért, hogy ne kelljen kiváltságaiból semmit sem engedni.

II. Második főjellemvonása a Ferdinándy-féle közjogírásnak, hogy teljesen elhanyagolja azon szempontot, mily befolyással voltak a gazdasági tényezők, a termelés és munka mindenkori szervezete, a tulajdon fejlődése, a földbirtok megoszlása a közjogi és alkotmányi szervezetre. Ezekről szerző egy árva szót sem szól, ellenben helyibök egy új tényezőt tesz: az isteni gondviselést. Erdély és Magyarország uniójáról szólva így nyilatkozik (103. l.): „Áldjuk a gondviselést, hogy amint a szétválást a magyar nemzeti eszme javára rendelte annak idejében, épen úgy az egyesülést ennek javára engedte végbemenni”. Ez oly egyszerű megoldás, hogy igazán csodáljuk, hogy a szerző előbb nem jutott reá. A történelmi fejlődés problémáit könnyű szerrel megoldja a gondviselés, mely a nemzeti eszme szolgálatában állva intézi az események egymásutánját.

III. Legjellemzőbb vonása a könyvnek, hogy egy szóval sem emlékszik meg azon jogállásról, melyet a jobbágyság a magyar alkotmányban elfoglalt. O tudja, hogy miért teszi. A lakosság kilenc-tizedrésze állandóan ki volt zárva a politikai jogok gyakorlatából: ez az ezeréves magyar alkotmány igazi arcúlatá.

Szende Pál.

Hogyan születünk. *(Levél a szülőkhöz gyermekeik számára. 96 lap. Angolból fordította Békássiné Bezerédj Emma. Aczél Testvérek kiadása. Budapest, 1907.)*

A magyar birodalomban élő 12—44 éves korban lévő nők száma 4,500.000. Ha ezek évenként csak egy napot töltenek betegségekben, úgy a nemzet egy emberre átszámítva 12.500 évet, vagy 250 átlag 50 évig dolgozó ember teljes életét veszíti el. A nyavalya okozta gazdasági veszteség még tetemesen emelkedik, ha a gyógyítás, gondozás, ápolás költségeit is számításba vesszük. Nyilvánvaló közérdek tehát az egészség lehető megvédése. E téren pedig sok egyéb októl eltekintve a megfelelő ismeretek hatása szintén igen nagy. A hónapszám, terhesség gyakran a nő tudatlansága okából fogyaszt a szükségesnél több erőt, okoz különben elkerülhető betegségeket. A nemi felvilágosítás fontosságát e tények igazolják. Számítsuk még hozzá a mondottakhoz azokat a csak képzeletben értékelhető óriási mennyiségű bűnöket, melyeket anya és apa kellő ismeretek híján utódai egészsége és testi épsége ellen elkövet és a nemi ismeretek terjesztésének el nem odázható szükségessége nyilvánvaló lesz.

Míg a középkori aszkézistól és korlátolt vallási álszeméremtől megfertőztetett iskola nem tesz eleget elemi kötelességének: addig népszerű, jó könyvekkel kell az emberiség fontos érdekét szolgálnunk. A szükséges könyvek pedig akkor jók, ha őszinték, rövidék, érthetők. Kerteléssel nem érhetünk célt; a nagy tömeg nem ér rá vaskos könyvek elolvasására; a legtöbb ember különös szaktudás felett nem rendelkezik. Ezért hangsúlyoztam e három feltételt, melyet a *Hogyan születünk* c. kis munkában feltaláltam. Szerző becsületes nyíltsággal,

nyilvánvaló jóakarattal és szeretettel írja le mindazt, mit a gyermeke felvilágosítását szívében hordó szülőnek tudnia kell. A ma már széleiben dívó módszerrel, a növény- és állatvilágon keresztül mutatja be a nélkülözhetetlen ismereteket. A rendes nemi működést így jól állítja be. A természetellenességek leírása már kissé akadozó. Különösen a néma bűn következéseit festi túlságosan sötéten; gyógyítását pedig túlságosan könnyűnek véli. Ily apró tökéletlenségeket elnézhetünk annak a könyvnek, mely egy-két óra alatt — s ez igaz nagy érdem! — tájékoztatja az embereket arról, mit tudniok föltétlenül szükséges.

A fordítót már több gáncs érheti. Mindenekelőtt szerző két előszavát még egy harmadikkal szaporítja, úgy hogy a könyv 96 lapjából 24, azaz pontosan egynegyedrészt — előszó. Ez kissé sok. A szórend, mondatfűzés módfelett gyatra; a szöveg hemzseg idegen műszavaktól, melyek a népszerűsítés munkáját megnehezítik. A könyv szép kiállítása viszont növelni fogja elterjedtségét.

H—i E—e.

8=====8

A szegény osztályok antropológiája. (*Alfredo Niceforo: Forza e Ricchezza. Studi sulla vita fisica ed economica delle classi sociali. Torino. Fratell Bocca, 1906 268 p.*)

Niceforonak különleges és régi studiuma az antropológiai pauperizmus amelyet ő maga ismételt *antropologia delle classipoveri*-nek nevez. Azaz a proletariátus fizikai, fiziológiai pszichológiai és etnográfiai jellegének és

e karakter külső és belső okainak s következményeinek vizsgálata. Erről szólott az az érdekes tanulmánya is (*Les classes pauvres*), amely már a *Husodik Század* márciusi számában megbírálására talált és ez a tárgya annak a terjedelmes könyvnek, amely most előttünk fekszik.

Niceforo főtétele teljesen materialisztikus: a gazdasági nyomor gátolja meg, hogy az emberek fizikailag is kifejlődhessenek. Ezt az állítását siet kissé egyoldalú statisztikai adatokkal megtámasztani. Tanúul hívja a francia katonai testméréseket, amelyeket egy antropológiai típuson belül (brachicefál) hajtottak végbe és egyszersmind figyelmeztet arra, hogy az antropológiai eltérések a föld minőségével vannak szoros viszonyban. Szerinte különben valamely ország természeti gazdagsága, népességének ökonómiai helyzete és a lakosság fizikai fejlettsége egy precíz láncnak a szemeit alkotják és egymástól el nem választhatók soha.

Az antropológiából mihamar átesap a szociális vonatkozásokra. Szerinte — és itt kivételesen gazdag statisztikai forrásokkal rendelkezik — egy népréteg átlagos testmagassága ugyanama népréteg *standard of living*-je fokának exakt mértéket adja. Sőt annyira megy, hogy az összehasonlító statisztika útján a szegény osztályok százalékszámát is meghatározhatónak véli. Pl. Párizsban 59%-ra teszi, még pedig a lakás-, bér- és temetési statisztikákra támaszkodva. Különben pedig azt tartja, hogy a közép-testmagasság a jóléttel arányosan nő. Másfelől azonban a fiziológiai alárendeltség — amelynek gazdasági oka van — nem korlátozódik egyedül a testi nagyságra. A nyomorgó nemzedékek degenerálják az egész fajt. Így tehát az

antropológiai ingadozásoknak és különbözőségeknél mindenkor gazdasági irányítójuk van. Ez a megállapítás, amely ma sajnos nagyon is igaz, nem zárja ki Niceforo szerint, hogy az igazán racionális faj-kultúra eljövételében bízunk ne kellene és azt sürgetni ne volna kötelességünk azt.

Amint látjuk, Niceforo előbbi dolgozatához viszonyítva nem sok újságot mond. Viszont tény, hogy adatbeli felületessége, amelyet a szemle márciusi kritikusa joggal kifogásolt, most már szűkebb térre szorul. Az induktív kutatás alaposabb érvényesülése azonban nem módosítja a végeredményt. Niceforo működése csak egy kicsiny téglat ad a történelmi materializmus alapvető igazságaihoz, amelyeken az antropológia is, mint az *Überbau* egyik eleme, szerényen húzódik meg. Már pedig szekundér jelenségek vizsgálása lehet igen hasznos és igen szükséges — és ebben az esetben az is — de új és integrális tudományt nem szülhet soha. Még akkor sem, ha a szerző — mint ezúttal is — fanatikusan hisz benne és a maga útján egyenesen a csillagokhoz remél jutni.

Sokkal fontosabb az az elhajlás, amelyet Niceforo Loria társadalmi morfológiája felé árul el. Mikor azt mondja, hogy a talaj geológiai kvalitása a gazdasági termeléssel és az antropológiailag kiváló fajoknak az egzisztenciájával oly szilárdan függ össze, hogy egyedül a geológiai térkép segítségével pontosan megtalálhatjuk a gazdagság és a népenergia centrumait, — mikor ezt mondja, talán, sőt bizonyára csak a jövő zenéjét sejtje meg, de ez a gyenge sejtés is sokkal finomabb és értékeesebb, mintsem Niceforo maga is gondolná.

K—a M—s.

Társadalomtudományi Társaság.

A Társadalomtudományi Társaság f. hó 3-án tartott ülésén Rácz Gyula *A gazdasági cselédtörvény bírálata* című előadását vitatta meg. Miután előadó kiegészítésként még felhívta a Társaság figyelmét a tervezet 7. §-ára, mely esetleg 10—20 évre terjedhető szerződés kötését és ezzel a teljes rabság létesítését megengedi, Dániel Arnold emelkedett szólásra: A cselédtörvényjavaslatot a kivándorlás következményének tekinti. A munkálkodó nép az ország legtöbb vidékén megritkult s a munkaerő megdrágult; ez pedig szükségképpen a bérmunkásokat foglalkoztató földbirtokosok jövedelmének rovására megy. Ezt a gazdasági törvényszerűséget a javaslat papírra írt rendszabályokkal, hatalmi eszközökkel mesterségesen ki akarja küszöbölni. Hasonló törekvéseket a földbirtokosok részéről a múltban is lehetett tapasztalni, úgy nálunk, mint a külföldön, valahányszor a népesség megritkulása a földjáraadék csökkenését vonta maga után. Így Angliában a XV. században, mikor a fekete halál pusztításai következtében a népesség megritkult: a törvényhozás az egyik intézkedést a másik után szavazta meg, csak hogy a munkabért leszoríthassa és a föld terményeinek árát emelhesse, mégsem tudott ez irányban semmi sikert felmutatni, mindaddig, míg a nép természetes szaporodása a földjáraadékot újból föl nem emelte s a munkabért újból le nem süllyesztette. Analóg jelenségeket látunk Magyarországon a XVIII. század elején, a török hódoltság után, az ország kipusztított, lakosaitól megfosztott vidékein. Ma pedig, mikor az országot nem ugyan a török, de a nagybirtokos osztály politikája megfosztja lakosaitól: ugyanezen osztály azon gazdasági hátrányokat, melyek saját politikájából ő reá haramiának, mesterségesen, erőszakos rendszabályokkal akarja elhárítani magáról. Hiú erőlködés a gazdasági élet rettentő erejű acél mechanizmusával szemben. A munkálkodó kezek megfogytak; a gazdának kell a cselédet keresnie, nem a cselédnek a gazdát; ilyen körülmények között a cseléd a helyzet ura. Ugyanazon birtokosok, akik a parlamentben mint törvényhozók a javaslatot megszárazzák: künn, a birtokukon, mint gazdák, kénytelenek lesznek kijátszani e törvény intézkedéseit. És ha mégis végrehajtják, csak az lesz a következménye, hogy a gazdák nem kapnak szerződött cselédet és jól fizetett napszámosokkal lesznek kénytelenek a gazdasági munkákat végeztetni. Kárhozatos alkotásnak tartja a javaslatot, de nem fél a következményeitől és nem veszi el az ország jövőjébe vetett bizalmát. Zsigány Zoltán a történelmi materializmus tanúságtételére hivatkozva igazat ad Dániel Arnoldnak abban, hogy a javaslatnak azon túlkapásait, amelyek a cselédosztály gazdasági helyzetét és jogállapotát akarnák a mai átlagok alá süllyeszteni, lehetetlen lesz a mindennapi életben az egész vonalon realizálni. A javaslat e részben csak szórványos kegyetlenkedésekre vezet, a cselédek osztályhelyzetét pedig ezentúl is az egyetemes gazdasági törvények fogják determinálni.

Bajt szerez azonban a tervezett törvény majd azzal, hogy eddig visszaélések gyanánt üzött eljárásokat intézményesen állandósít. Részletesen fejtegeti annak veszedelmeit, hogy a javaslat szerint 12 éven aluli gyermekek ideiglenesen, 12 éven fölültek pedig az iskolakötelezettség dacára állandóan lesznek gazdasági munkára alkalmazhatók.

Kelemen Nándor: Előadó némely okfejtését túlzottnak tartja, másrészt felhívja a figyelmet a javaslat 17. §-ára, melynek igazságtalanságait előadó nem emelte ki kellően.

Szende Pál: A javaslatot az úgynevezett „nemzeti erények” szempontjából veszi vizsgálat alá s figyelmeztet arra, hogy ezen erények gyakorlása mindjárt megszűnik, mihelyt az alsóbb osztályokról van szó. Ilyen nemzeti erény a vendégszeretet, a javaslat azonban a gazdasági cselédekre nézve ezt lehetetlenné teszi, midőn kimondja, hogy a cseléd háznépe körén kívül álló egyént lakásába be nem fogadhat. Úgy, hogy Arany Jánosnak *Családi kör* című híres verséhez, melyben elmondja, hogy a gazda vendégül látja a béna harcost, most egy új versszakot kellene csatolni, annak elmondásával, hogy a földesúr följelentésére a főszolgabíró kihágás miatt megbünteti a vendéglátó gazdát. A lovagiasság erénye is megszűnik a cseléddel szemben, mert a gazda, bármily súlyosan meg is sértette cselédjét, nem kényszeríthető vele szemben elégtételre. Az is szokásos mondás, hogy „magyar ember megtartja szavát”. Ezzel szokták indokolni a javaslat védelmezői a szerződésszegő cseléd szigorú büntetését. Azt azonban elhallgatják, hogy a szerződésszegés oka rendszerint abban rejlik, hogy a földbirtokos nem tartja be ígéretét és minimális kötelezettségeit, mint azt még a dunántúli aratósztrájkokról kiadott hivatalos jelentések is elismerik. Magyarország a szabadság klaszszikus hazája, de a cseléd a gazdaságból el nem távozik és útlevél részére ki nem állítható. A földművelésügyi bizottság felvett egy módosítást a javaslatba, mely szerint az állatokkal rosszul bánó cseléd büntetés alá esik, s ezzel egyidejűleg törölte azon rendelkezést, hogy a kihágási eljárás azon gazda ellen, ki cselédjeit rosszul élelmezi, vagy egészségellenes lakásban helyezi el, hivatalból indítható meg. Ha még ehhez hozzávesszük a javaslat barbár büntetéseit, úgy kétségtelenül látható, hogy amily kíméletes az állatokkal, oly embertelen az emberekkel szemben, ami különben az agrár osztályuralom általános jellemvonása. A javaslat indokolása a szeretet, egyenlőség elveit hangoztatja, a családi köteleket akarja megerősíteni, bár minden intézkedése ellentmond ezeknek az elveknek.

Rónai Zoltán: Kifejti a cselédkönyv intézményének s a gazda fegyelmi jogának tarthatatlanságát. Majd a javaslat s a külföldi cselédtörvények közötti viszonyt világítja meg. A cselédtörvények mindenhol reakciósabbak más munkakategóriákra vonatkozó törvényeknél, mert a cselédmunkások a legkevésbé szervezett munkások. A javaslat azonban a legbarbárabb az európai cselédtörvények között. A francia s angol joggal össze sem hasonlítható, mert ezek a jogok e cseléd-szerződést nem részesítik büntetőjogi védelemben. De szigorúbb és kegyetlenebb a múlt század elején hozott német feudális cselédjogoknál is. Felszólaló azt példákkal illusztrálja. Így pl. az 1810-iki porosz

cselédttörvény büntetései valósággal enyhéknek mondhatók a javaslat büntetéseihez viszonyítva. A szolgálat elhagyásának maximális büntetése e törvény szerint 10 tallér, elzárásra változtatható pénzbüntetés. A javaslat jóval tágabban határolja körül a gazdasági cseléd fogalmát, mint a külföldi cselédttörvények és gazdasági munkásokat meg iparosokat (bognár, kovács, stb.) szintén a törvény drákói rendelkezései alá veszi. A javaslat elüt a többi magyar törvénytől. Nem német törvény szolgál fordítása, hanem eredeti munka . . . Azután felszólaló párhuzamot von a magyar polgári törvénykönyv tervezetének a szolgálati szerződésre vonatkozó rendelkezései s a cselédjavaslat intézkedései között. Részletesen kimutatja, hogy a polgári törvénykönyv tervezete, bárha szabályozása nem kielégítő, összehasonlíthatatlanul liberálisabban oldja meg a szolgálati szerződés kérdéseit, mint a cselédjavaslat. Felszólaló később a javaslat néhány vívmányát veszi szemügyre. A testi fenyítékre vonatkozó fegyelmi jogot felnőttekkel szemben azért hagyja el a javaslat, mert a kúria legutóbb kimondotta, hogy ez a jog még a régi cselédttörvény alapján sem illeti meg a gazdát. A javaslatnak a büntetés végrehajtásának felfüggesztésére és elengedésére vonatkozó intézkedései nem tekinthetők a szó modern értelmében vett föltételes elítélésnek, hanem a gazdái jognak a bírói ítéletre is kiható kiterjesztésének. Büntető jogászaink a magánindítványi jogot korlátozni akarják, a javaslat a sértett félnek még az ítélet végrehajtására is biztosít beavatkozási jogot. A javaslat indokolása szerint meddő kérdés, helyes-e a magánjogi kötelelem megsértését büntetni vagy sem, mert törvényt olyant kell csinálni, amilyenre a gyakorlatnak van szüksége. Felszólaló vizsgálja, hogy hol van még a „gyakorlat”-nak a magánjogi szerződés megsértésénél büntetésre szüksége? A magyar büntetőttörvényben egy ilyen esetet talál csak. A büntető törvény 457. §-a bünteti a vállalkozót, ki háború idején az állammal kötött szállítási szerződését megszegi. Ezen büntető rendelkezés és a javaslat büntetései között van benső rokonság. A javaslat az osztályok háborúját proklamálja, szabályai harci szabályok az államot képviselő gazdák javára.

Krejszi Rezső összegezi a vita eredményét, mely előadó nézetét támogatja. Hivatkozik arra, hogy valamikor a gazdasági csereviszonyra épült, ellenben ma pénzszolgáltatás annak alapja. Aki látja, miként spekulál a nagybirtokos a tőzsdén, az mihamar észreveszi azt, hogy a mezőgazdaság is része a tőkegazdaságnak. Már pedig ebbe az új gazdasági rendbe sehogy sem illik bele a javaslat, mely legfeljebb a naturálgazdaság idejében állhatott volna meg. A javaslat az életben keresztülvihetetlen.

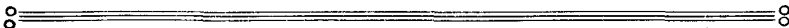
II.

A Társadalomtudományi Társaság május 27-én Pikler Gyula egyetemi tanár elnöklete alatt felolvasó ülést tartott, melyen Bolgár Elek: *A tulajdon szociológiájáról* értekezett. A tulajdon kérdése körül folytatott tudományos kutatások kritikájából kiindulva, kifejti előadó, hogy a tulajdonnak társadalmi jelentőséget az kölcsönöz, hogy benne

a társadalmi viszonyokra irányadó gazdasági élet két legfontosabb jelenségének: a termelésnek és jövedelemelosztásnak viszonya jut kifejezésre. A tulajdon így az az intézmény, mely minden társadalmi fokon döntő jelentőségű az illető társadalom egész struktúrája tekintetében s a tulajdon fejlődéséből levonható törvényszerűségek nemcsak az elmúlt korok s a mai idők társadalmait szemléltetik megbízhatóbb világításban, de a jövő társadalomra is alaposabb következtetésekre nyújt módot mindazon jelenségeknél, melyeket eddig a történelmi szemlélet központjába szoktak helyezni. Azon kérdéssel szemben, vajjon nincs-e az ily univerzális szemléletnek a tulajdonnál alkalmasabb eszköze, melyből ugyancsak következtetés volna vonható a mindenkori társadalmi viszonyokra, kimutatja az előadó, hogy úgy azon elmélet, mely a munkából és családból, valamint az, amely a terület és népesség törvényszerűségeiből akarja a társadalmi fejlődést levezetni, részint tökéletlenebb fejlődésánát adják a társadalomnak, mint a tulajdonból folyó szabályok, részint az utóbbiak által abszorbeáltak. Az a küzdelem is, mely az ellentétes érdekű osztályok között az egész világtörténeten keresztül kimutatható, azon hatalom körül folyt mindenkor, melyet a tulajdon tesz lehetővé; ez a hatalom azonban lényegileg nem jogi hatalom, mint a jogtudomány állítja, hanem gazdasági hatalom, melyet a jog csak biztosít, védelmez, de nem létesít. A tulajdont a jogdogmatika, mint dologi jogot ékeli be a többi jogintézmény közé, jóllehet az nemcsak az egész magánjogot szívja fel, hanem a büntető és közjogot is uralma alá hajtja, sőt mint ezt az írott alkotmánnyal bíró államok alaptörvényei igazolják, a tulajdon által ilyképp áthatott jogrend fentartása elsősorú helyet foglal el az állam céljai között.

A tulajdon természeti alapjának s fejlődési tendenciájának megjelölésével kapcsolatban kimutatja előadó, hogy a tulajdon szociológiájára nézve nem bír döntő jelentőséggel a tulajdon megjelenési formái körül folytatott vita; megállapítható ugyanis, hogy a legmerevebb magántulajdont érvényre juttató társadalmakban is találkozunk kommunisztikus elemekkel. Egyedül azon hatalmi állapotok irányadók, melyek valamely korszak tulajdonviszonyaiban, mint a gazdasági termelés és jövedelemelosztás eredményében észlelhetők s ily szempontból tekintve a történelmi fejlődést, még a római birodalom tulajdoni viszonyaira sem irányadó a lehető tökéletességig vitt magántulajdoni jogrend, hanem az a termelési és jövedelemelosztási sajátosság, mely a rabszolgákon gyakorolt emberek fölötti tulajdonhoz vezetett. Az emberek fölötti tulajdon az, ami irányadó az ókori történelemre épen úgy, mint a középkorra a hűbéri és az újkorra a kapitalista tulajdon, amelynek nem megjelenési formája, hanem forrása a termelési eszközök feletti magántulajdon s melynél a konstitutív elemek: a termelés s a jövedelemelosztás ellentéte mutatja meg az utat, a tulajdon jövőbeli fejlődését a termelés és jövedelemelosztás harmóniáján nyugvó kollektív társadalom felé, melyet két faktor készít elő: gazdaságilag a szakszervezetek, politikailag a szociáldemokrácia.

A nagyszámú hallgató közönség tetszéssel fogadta a felolvasást.

A Huszadik Száznak a következő új könyveket küldték be.*)

- Roger Merlin: *Le Contrat de Travail. Les Salaires. La Participation aux Bénéfices.*
Paris. Alcan. 1907. Ára 2 fc. 50.
- Dr. Marton Géza: *A bűncselekmény kriminológiai fogalma.*
Székesfehérvár. 1907.
- Dr. Rácz Lajos: *Az ipari béke megvalósítása kollektív munkaegyezmények által.*
Debrecen. 1907.^f
- A. Constantin: *Le role sociologique de la guerre et le sentiment national.* Suivi de *La guerre, moyen de selection collective.*
Par le Dr. S. R. Steinmetz. Paris. Alcan. 1907.
- Szeberényi Lajos Zs.: *A parasztok helyzete Magyarországon. Szociális tanulmány különös tekintettel az alföldi munkásmozgalomra és kivándorlásra.*
Ára 1 kor. Corvina-nyomda. Békéscsaba. 1907.
- Dr. Szelényi Ödön: *A filozófia alapfogalmai.*
Stampfel-féle tudományos zsebkönyvtár. Ara 60 fillér.
- Wilde Oszkár: *Bunbury.*
Fordította Mikes Lajos. Magyar könyvtár. Ára 60 fillér.
- Dr. Elischer Gyula: *Az anyaság higiéniéje.*
Franklin Egészségkönyvtára. 1907. Ára 1 kor. 50 fillér.
- Ponori Thewrewk E.: *Homeros Iliasa.*
Első kötet. I—VI. Ének. Franklin. Görög és Latin remekírók. 1906. Ára 3 kor.
- Jászi Oszkár: *Új Magyarország felé. Beszélgetések a szocializmusról.*
Deutsch Zsigmond és Társa kiadása. 1907. Ára 2 kor. 50 fillér.
- Bencze Ferenc: *Az újimpresszionizmusról és művészeti viszonyainkról.*
Újpest. 1907.
- Kosztolányi Dezső: *Négy fal között.*
Versek. Kürthy György rajzaival. Pallas. 1907.
- Dr. Andre de Máday: *Les droit des femmes au travail.*
Paris. Giard & Briere.
- Dr. Jászi Viktor: *A magyar közigazgatási jog alapvonalai.*
I. kötet. Bevezetés. Szervek. Köszölgálat joga.
Debrecen. Hegedűs és Sándor könyvkiadóhivatala. 1907.

*) Eme munkák közül azokra, melyek szemlénket közelebből érdeklík, még visszatérünk.